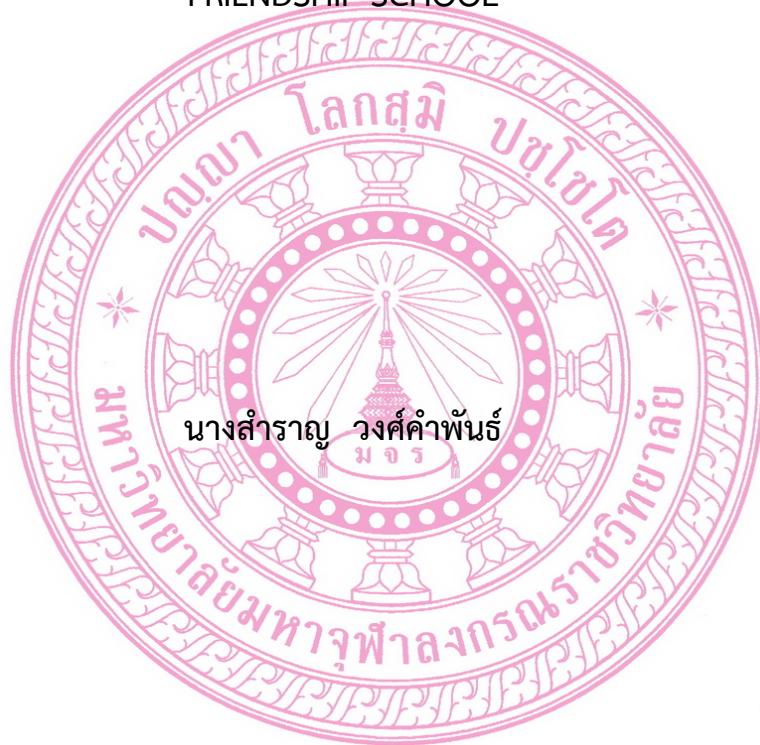

กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน

A STUDY OF THE TRI-FOLD TRAININGS IN THAI - AMERICAN
FRIENDSHIP SCHOOL

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

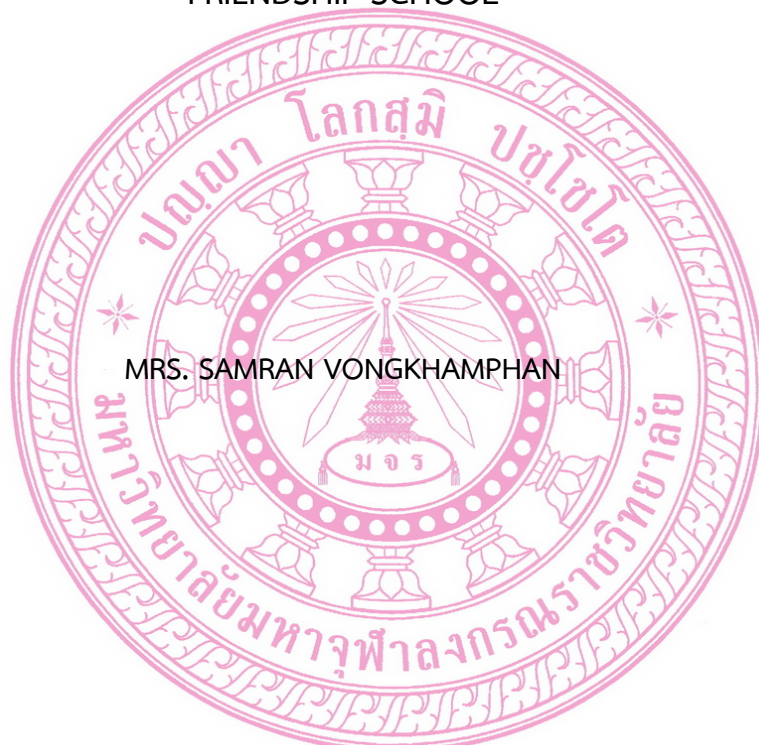
กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF THE TRI-FOLD TRAININGS IN THAI - AMERICAN
FRIENDSHIP SCHOOL

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E.2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตธีจิตไทย-อเมริกัน ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

	(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.)	ประธานกรรมการ
	(พระครูธรรมธชริวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ.ดร.)	กรรมการ
	(พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร.)	กรรมการ
	(ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์)	กรรมการ
	(รศ.สมหมาย ชินนาค)	กรรมการ
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระครูธรรมธชริวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร. ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์	ประธานกรรมการ กรรมการ กรรมการ
ชื่อผู้วิจัย	(นางสำราญ วงศ์คำพันธ์)	

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์เรื่อง
“กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาทวี มหาปญโญ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร.)

กรรมการ

(ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์)

กรรมการ

(รศ.สมหมาย ชินนาค)

คณะกรรมการควบคุมนิพนธ์

พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ, ดร.

กรรมการ

ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสำราญ วงศ์คำพันธ์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน
ผู้วิจัย : นางสาวราญ วงศ์คำพันธ์
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ ศิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. ปธ.ท. พธ.บ.
M.A. (Soc.), Ph.D. (Pali.)
: พระครูสมุห์เวเวียน กตปุณโญ, พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา),
M.A. (Soc., Eco.), Ph.D. (Soc.)
: ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์, พธ.บ. (ปรัชญา), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา),
พบ.ม. (พัฒนาสังคม), ปร.ด. (ไทศึกษา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่าง คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสอนและประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน และ ๓) เพื่อศึกษาผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงภาคสนาม จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า

ไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่ทั้งเป็นหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่ออบรมกาย วาจา และจิตให้เจริญงอกงามในคุณธรรม โดยเฉพาะศีลเป็นขั้นตอนประพฤติปฏิบัติเบื้องต้นของชีวิตที่มีความสัมพันธ์อย่างถูกต้องกับสิ่งแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ตั้งแต่การดู การฟัง การกิน การทำ การคิด เป็นต้น สมาธิ เป็นขั้นตอนที่สองที่ให้ความสำคัญการรักษาคำสั่งด้วยคุณภาพและคุณธรรม ส่วนขั้นตอนสุดท้ายคือปัญญา ที่สำคัญคือหลักการเหตุและผล การศึกษาไตรสิกขาคือเพื่อคุณภาพชีวิต อิสราภาพจากการยึดติด เป็นไปเพื่อคุณประโยชน์ต่อบุคคลและประโยชน์ร่วม

กระบวนการสอนสอน และประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาของโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ได้ให้ความสำคัญกฎระเบียบ วินัย และข้อปฏิบัติ กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เป็นไปเพื่อส่งเสริมหลักศีลธรรมและจริยธรรมตามวิถีพุทธหรือเรียกว่าเป็นไปตามหลักไตรสิกขาคือศีล สมาธิ และปัญญา

ผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้ออกผลในแนวทางที่ดี เช่น ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียนคือผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ศีล จิตใจ และทางด้านปัญญาเป็นอย่างดี และผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนคือโรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน ส่วนวัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องด้วยได้ดำเนินการตามหลักการคือมีความเห็นที่ถูกต้อง มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่ดี และมีภาระประเมินในที่สุด

Thesis Title : A study of the Tri-fold Trainings in Thai - American Friendship school

Researcher : Mrs. Samran Vongkhamphan

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakru Dhammathornsirivat Sirivadhano ,Assoc. Dr. BA., M.A.,(Phil.) Ph.D. (Pali)

: Phrakrusamuha Shwean Katapunna, BA. MA. . (sociology,) Ph.D. (sociology.)

: Dr. Ruangdet Khechornsart, B.A. (Philosophy), M.A. (Educational Administration), M.A. (Social Development), Ph.D. (Tai Studies)

Date of Graduation : March 31, 2014

ABSTRACT

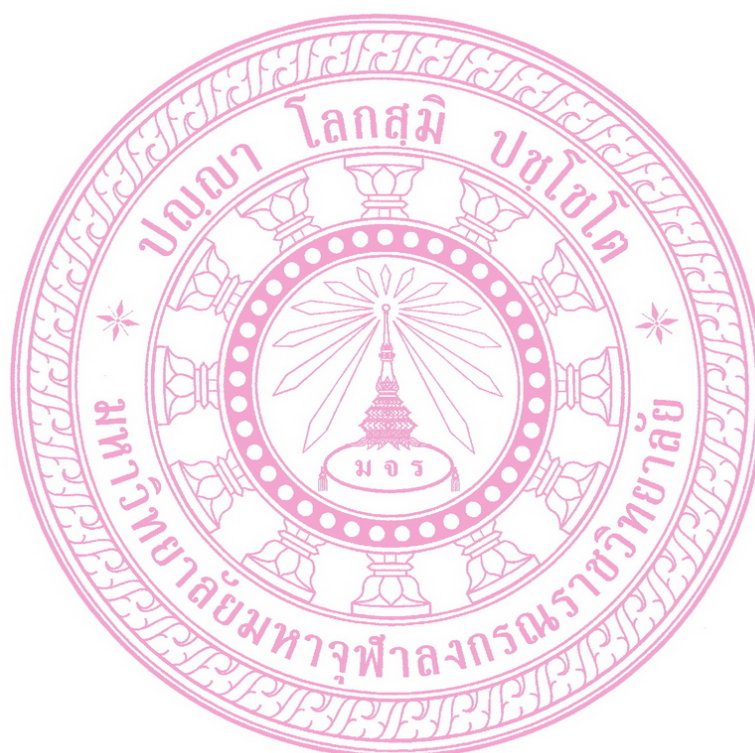
A study of the Tri-fold Trainings in Thai - American friendship School by three objectives such that ; 1) to study the principle of the tri-fold trainings in Buddhism Theravada, 2) to study the process and applying the tri-fold trainings in Thai - American friendship school and 3) the result of process for learning by the tri-fold trainings. This research studies is documentary and field research, this studies found that

Tri-fold trainings is an importance principle in Buddhism by studies and practice perspective for the bodily, verbal and mental education advanced by virtuous seeding , especially morality is the first basic principle for life related to environment and human beings nature from watching, listening, eating, acting, thinking in right way ,etc. Concentration is second step for mental development to quality and virtue and last is wisdom by reasonable thought. Study the tri -fold trainings is for quality of life which free from grasping but for great beneficial virtue to individual and public.

The process and applying the tri-fold trainings in Thai - American friendship school by specified the code, regulation, rule and activities, it followed by the principle of moral and ethical in the Buddhist way or tri -fold trainings such as morality, concentration and wisdom.

Good results are appeared to Thai - American friendship school is 1) the learners is well developed by physical, moral, mental and wisdom,

2) the school is the confidence, trust, belief, well co-operated by communities and
3) Buddhism sector have a lots the Buddhists for helping it in spreading. These good results were come up by followed the right view, good environment and relationship , at last is well evaluated all connected sectors.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยดี เพราะได้รับการให้กำลังใจ และการให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ คำปรึกษา แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ตลอดจนแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ จากพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ผศ.ดร. พระครูสมุห์เจริญ กตปุญโญ ดร., และ ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ เป็นอย่างดียิ่ง ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านทั้งสามเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณะครู ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือในการให้ข้อมูลต่อการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน และเพื่อนนิสิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา เจ้าหน้าที่ประสานงานศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตอุบลราชธานี ทุกท่านที่คอยให้การสนับสนุนและให้กำลังใจ มา ณ โอกาสนี้

คุณค่าและประโยชน์ที่พึงมีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอมอบบูชาพระคุณบิดา มารดา และพระคุณของครู อาจารย์ทุกท่านได้ประสิทธิ์ ประสาทวิชาความรู้ และจริยธรรมอันดีงาม ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

นางสำราญ วงศ์คำพันธ์
วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๗

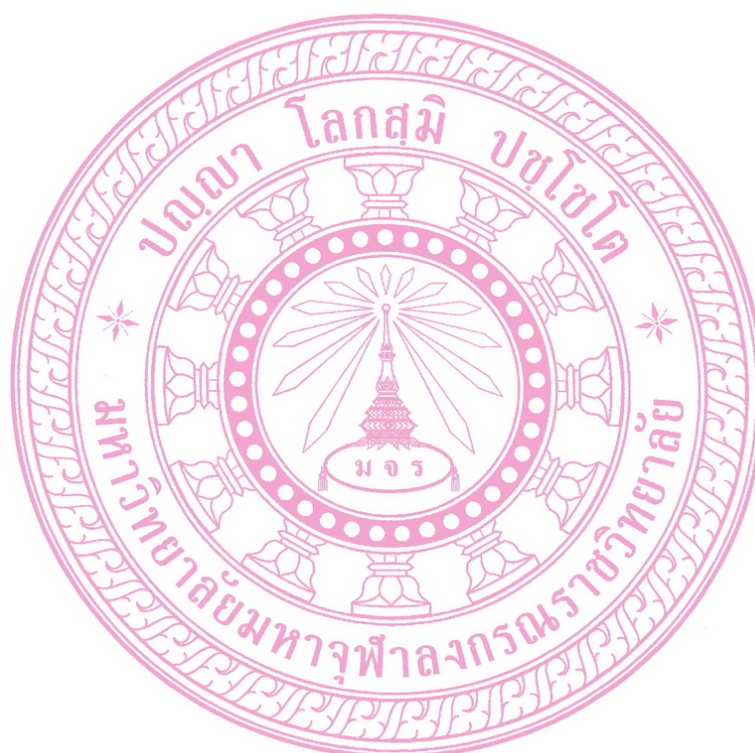
สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
๑.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย	๙
บทที่ ๒ ไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายสิกขาหรือการศึกษา	๑๐
๒.๑.๒ ความหมายไตรสิกขา	๑๒
๒.๒ จุดมุ่งหมายไตรสิกขา	๑๔
ก. จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต	๑๔
ข. จุดมุ่งหมายที่เป็นภาวะหรืออิสรภาพ ๔ ด้าน ตามการพัฒนา	๑๕
ค. จุดมุ่งหมายที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษา	๑๗
๒.๓ ความสำคัญของไตรสิกขา	๑๙
๒.๔ ประเภทของไตรสิกขา	๒๑
๑. อธิศีลสิกขา	๒๑
๒. อธิจิตสิกขา	๓๐
๓. อธิปัญญาสิกขา	๓๕
๒.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างไตรสิกขากับมรรค	๔๑
บทที่ ๓ กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน	
๓.๑ กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามไตรสิกขาตามทัศนะพระพุทธศาสนา ๔๕	

๓.๑.๑ แนวคิดการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา	๔๕
๓.๑.๒ การออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขา	๕๒
๓.๑.๓ การวัดและประเมินผล	๕๔
๓.๑.๔ ไตรสิกขากับการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ	๕๖
๓.๒ การส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียน ไมตรีจิตไทยอเมริกัน	๕๗
๓.๒.๑ โครงการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา	๕๗
๓.๒.๒ กิจกรรมส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา	๖๐
บทที่ ๔ ผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน	๖๓
๔.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ	๖๓
๔.๒ การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	๖๘
๔.๓ การวัดและประเมินผล	๗๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๐
บรรณานุกรม	๘๑
ภาคผนวก	๘๖
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑. กรอบแนวคิดการวิจัย	๙
๒. การจัดกิจกรรมเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๔๗
๓. การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๕๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามคัมภีร์ได้ดังนี้

พระวินัยปิฎก				
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
พระสุตตันตปิฎก				
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถววรรค (ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
อง. สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน (ภาษาไทย)
องอฎฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
พระอภิธรรม				
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิมังค์	(ภาษาไทย)

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับเช่น องอฎฐก. (ไทย) ๒๓ / ๕๔ / ๓๔๐ - ๓๔๖. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สุตตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต ภาษาไทย เล่มที่ ๒๓ ชื่อที่ ๕๔ หน้า ๓๔๐ - ๓๔๖.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ เราจะต้องให้สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การพัฒนาในที่นี้คือการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ความรู้ ป้อนข้อมูล หรือกระบวนการทักษะชีวิต เพื่อให้เกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน ได้แก่ความเป็นมนุษย์ครบทุกด้านทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ประกอบมาตรา ๖ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ การจัดการศึกษา ต้องเป็นไป เพื่อ พัฒนา คนไทย ให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และ คุณธรรม มี จริยธรรม และ วัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับ ผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข^๑

ในสังคมไทย โดยทั่วไปจะมีสถาบันหลัก ๓ อย่าง สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา แต่ละสถาบันต่างก็มีหน้าที่ ในการอบรมสั่งสอน ให้สมาชิกในชุมชนได้เป็นคนดี มีความรู้ และยังเป็นแหล่งให้เกิดการเรียนรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นวงจรสืบทอดต่อกันมา โดยทั้ง ๓ สถาบัน จะมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด เพราะการศึกษาเล่าเรียนจะเกิดขึ้นในชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ พระสงฆ์เป็นครูทั้งทางโลกและทางธรรม สั่งสอนให้ อ่าน เขียน อบรมให้เป็นผู้มีศีลธรรม คุณธรรม ขนบธรรมเนียมอันดีงาม ของสังคม การศึกษาในอดีต จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน^๒

จากการเปลี่ยนแปลง ของสภาพสังคม ยุคโลกาภิวัตน์ การพัฒนาด้านวัตถุและด้าน จิตใจ ขาดความสมดุลทำให้ระบบของสังคมไทยเริ่มอ่อนแอลง สถาบันหลักมีปัญหา ระบบโรงเรียนที่ แยกตัวออกจากชุมชน เป็นการบริหารที่แยกส่วน ขาดการบูรณาการระบบโรงเรียนที่ผ่านมาเปิด โอกาสให้เกิดความร่วมมือน้อย เนื่องจากถือหลักการแบ่งหน้าที่ เมื่อได้มอบหน้าที่ ในการจัด การศึกษาให้กับโรงเรียนแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของโรงเรียนจะต้องรับผิดชอบ

โรงเรียนจึงเป็นศูนย์กลางของความรู้และสติปัญญา ขณะเดียวกัน จึงได้มีการปฏิรูป การศึกษาและได้รับการบัญญัติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ให้มี กฎหมายการศึกษา ซึ่งเป็นที่มาของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ใช้ในปัจจุบัน

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^๒ ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓-๕๔.

ซึ่งเป็นหลักใหญ่ ๒ ประการในการบริหารจัดการ คือ การกระจายอำนาจทางการศึกษา และการให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา^๓ โดยการจัดการศึกษา พยายามยึดหลักศีลธรรม และจริยธรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญและความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยใช้หลักไตรสิกขาสามอย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญาให้กับนักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความประพฤติที่ถูกต้อง รู้จักการแก้ปัญหาด้วยหลักการเหตุและผล อีกส่วนหนึ่งเพื่อให้นักเรียนรู้จักแนวทางประยุกต์หลักไตรสิกขาใช้ในชีวิตรประจำวัน

จากความเป็นมาของสภาพปัญหาที่สำคัญคือวิธีการที่จะพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียน ซึ่งการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของนักเรียน คือเรียนไปแล้วไม่ได้นำมาประยุกต์ใช้ก็ไร้ประโยชน์ ดังนั้น มีแต่กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามไตรสิกขาสามารถพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เต็มศักยภาพเป็นทั้งคนดี คนเก่ง และมีความสุขในโลกยุคปัจจุบันที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลาย เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้จำเป็นต้องใช้แนวคิดและวิธีการใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพการที่เปลี่ยนไป โรงเรียนเพียงสถาบันเดียวที่จะช่วยให้เด็กเกิดความรู้คู่คุณธรรม จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยได้สนใจศึกษา รูปแบบกระบวนการสอนไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน เพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาดังกล่าว

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลของกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียน เมตริจิตไทย-อเมริกันเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกันเป็นอย่างไร

^๓ ไพรัช อรรถกถาภานนท์ และคณะ, การส่งเสริมชุมชนและท้องถิ่นในการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นหลักไตรสิกขาทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน และการประยุกต์หลักการสอนไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิต-อเมริกัน โดยอาศัยการอ้างอิงเอกสารจากชั้นประถมภูมิคือคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และชั้นทุติยภูมิคือตำรับตำรา เอกสาร บทความ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

๑.๔.๒ **ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๕ คน ได้แก่

- นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ -๖ จำนวน ๑๐ คน
- ครู ๕ คน
- ผู้ปกครอง ๕ คน
- คณะกรรมการสถานศึกษา ๕ คน

๑.๔.๔ **ขอบเขตพื้นที่ได้แก่** โรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน ตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๕ **ขอบเขตด้านเวลา** ตลอดปีการศึกษา ๒๕๕๖

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขา หมายถึง การจัดการศึกษาตามกระบวนการ และประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนเมตริจิตไทย - อเมริกัน เช่น สื่อและเทคโนโลยี แบบฝึกเรียน กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ บรรยากาศ การสร้างสัมมาทิฐิ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ การวัดและประเมินผล เป็นต้น เป็นต้น

ไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ อย่างที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน ไตรสิกขา ๓ ได้แก่ ๑) **ศีล** หมายถึงพฤติกรรมแสดงออกอย่างถูกต้องทางกาย ๒) **สมาธิ** หมายถึงพฤติกรรมที่ทำให้จิตให้สงบ หรือทำจิตให้ตั้งมั่น และ๓) **ปัญญา** หมายถึง พฤติกรรมแสดงออกซึ่งความรู้ ความสามารถที่ถูกต้องตามหลักการเหตุและผล

โรงเรียนเมตริจิตไทยอเมริกัน หมายถึงโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ กลุ่มเครือข่ายสถานศึกษาที่ ๑๒ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานีเขต ๓ จังหวัดอุบลราชธานี

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึงการสร้างความคิดเห็นที่ถูกต้องซึ่งเกี่ยวกับระบบบริหารอาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง

การสร้างบรรยากาศ หมายถึงการสร้างบรรยากาศที่ดีในการร่วมทำ ร่วมคิดในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

วัดและประเมินผล หมายถึงการวัดและประเมินผลโดยใช้หลักไตรสิกขาในการบริหารจัดการเรียน เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนและศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนไปด้วยพร้อมกัน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า การศึกษา ในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียนซึ่งตรงกับคำว่า **สิกขา** ในพระพุทธานุศาสน์ หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับความปริยญา คือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาร ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาว่า หมายถึงการพัฒนา มนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้อง ดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจ ๔ ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึงพาอวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำ ของมันพร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกซีกก็หมดก็บรรลุหมายเป็น นิโรธ โดยสมบูรณ์^๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^๖ ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาจะดำเนินไป มีปัจจัยช่วยเกื้อหนุน ขอย้ำว่า มรรค คือการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ดี แต่จะดำเนินชีวิตดีได้ ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษา ที่เรียกว่าสิกขา กระบวนการแห่งการศึกษาที่เรียกว่าสิกขา กระบวนการแห่งการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ตอน ใหญ่ ๆ คือขั้นนำเข้าสู่สิกขา และขั้นไตรสิกขา ขั้นไตรสิกขาหรือกระบวนการศึกษาที่แท้ของธรรมชาติ ขั้นตอนนี้เป็นการเข้าสู่กระบวนการฝึกศึกษาที่เป็นกิจกรรมแห่งชีวิตของแต่ละบุคคล ในระดับแห่งไตรสิกขา คือการฝึกศึกษาพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญา ตามหลักแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ดังจะเห็นได้ว่าการพัฒนาพฤติกรรมเป็นการมองรวม ๆ อย่างสัมพันธ์ถึงกันหมด ปฏิบัติการฝึกด้วยสิกขา และวัดผลด้วยภาวนา เพื่อให้สอดคล้องกับระบบความเป็นไปของธรรมชาติ การศึกษาหลักไตรสิกขาจะครอบคลุมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพในโลกวัตถุและความสัมพันธ์กับมนุษย์ในสังคม การศึกษาของไตรสิกขาจึงใช้ศีล ๒ ส่วน รวมกันคือ ศีล สมาธิ ปัญญา

พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน^๗ ได้กล่าวไว้ในข้อ มหาปรินิพพานสูตร ว่าด้วยมหาปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤกษ์ ระหว่างที่ประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ ทรงแสดงเรื่อง ศีลสมาธิ ปัญญา โดยมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึง

^๔ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : อุกาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), หัวใจพระพุทธศาสนา, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับเดิม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖๑.

^๗ สุชีพ ปัญญาภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๕๑๒.

กรณีกิจของสมณะ คือการสมาทานอธิศีล อธิจิต และอธิปัญญา คือเรื่องของศีลการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย จิตประกอบด้วยคุณธรรมคือสมาธิ และปัญญาความรอบรู้นั้นเอง จะเห็นได้ว่าความจริง อันประเสริฐ คือเจริญด้วยศรัทธา ศีล การสดับ การสละ และปัญญา และการที่อยู่รวมกันได้ดีต้อง ให้ตนเองสมบูรณ์ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกไตรสิกขา

พลอากาศเอกहरิน หงสกุล^๘ ได้กล่าวไว้ว่า ธรรมชาติธรรมดานี้มีอยู่ที่ไหน ก็มีอยู่ที่ บุคคลทุก ๆ คนนี้เอง มิใช่มีภายนอกทุก ๆ คนก็มีพื้นที่ของศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ด้วยกันมาตั้งแต่ กำเนิด ยกตัวอย่างเช่นว่าในการเรียนหนังสือ เมื่อเข้านั่งในห้องเรียน ก็ต้องสำรวมกาย วาจาตลอด จนถึงใจ ให้สงบเป็นปกติเรียบร้อย พร้อมทั้งจะฟังครูสอน และจะต้องมีสมาธิคือความตั้งใจที่ให้อ่าน ได้ ฟังได้ นี่แหละคือสมาธิ และเมื่อมีสมาธิในการอ่าน ในการฟังดังนี้ได้ปัญญา คือความรู้ นี่คือศีล สมาธิ ปัญญา ที่ทุกคน ต้องมี ตั้งแต่เป็นเด็ก ใช้ในการเรียนเมื่อสำเร็จมาก็ใช้ในการทำงานจะทำงาน อันใดก็ต้องมีร่างกายสงบเป็นปกติ

พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ)^๙ ได้กล่าวไว้ว่า ไตรสิกขาหรือสิกขา ๓ อย่างนั้น ชั้นแรกสุดเรียกว่า ศีล หมายถึงการประพฤติดีประพฤติถูกตามหลักทั่วไป คือไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สิกขาชั้นที่ ๒ ที่สูงขึ้นไปอีกเรียกว่าสมาธิ ได้แก่การทำจิตให้เหมาะสม ชั้นที่ ๓ เรียกว่า ปัญญาสิกขา หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ อันถูกต้องและสมบูรณ์ ในส่วนที่ เกี่ยวกับประโยชน์ทั่ว ๆ ไป ในทางโลกสิ่งนี้เรียกว่าสมาธิ นั้นเป็นของจำเป็นทุกกรณี ไม่ว่าจะทำอะไร ถ้าไม่ทำด้วยจิตใจที่เป็นสมาธิแล้วย่อมไม่สำเร็จ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนเรื่องศีลถือว่าเป็นสำคัญที่สุดเพราะเป็นการเตรียมพร้อม

พระมหาบรรจง จนทศุตโต (แผ่นทอง)^{๑๐} ศึกษา “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดสวนดอก จังหวัด เชียงใหม่” จากการศึกษา พบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดสวนดอก ในด้านบริบท มีการกำหนดปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์เป็น ลายลักษณ์ในเอกสารชัดเจน และมีรายงานการประเมินโครงการเป็นประจำทุกปี ด้านปัจจัยนำเข้า มี อาคารสถานที่เพียงพอ มีบุคลากรที่ทำงานเสียสละ มีหลักสูตร/กฎระเบียบ มีวัสดุอุปกรณ์/สื่อการ สอนและงบประมาณ ด้านกระบวนการ มีโครงสร้างการบริหารที่มีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย มีกิจกรรมการ เรียนการสอนที่หลากหลาย การวัดผลและประเมินผล กิจกรรมสนับสนุนที่หลากหลาย และด้าน ผลผลิต มีการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา การนำไปใช้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน (ภาวนา ๔) และมีผลกระทบต่อบ้าน วัด โรงเรียน ปัญหาอุปสรรคที่พบ คือ ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดสวนดอก

^๘ พลอากาศเอกहरิน หงสกุล, **โสฬสปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘.

^๙ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), **คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๗๖.

^{๑๐} พระมหาบรรจง จนทศุตโต (แผ่นทอง), “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลัก ไตรสิกขา: กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

สวนดอกขาตการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนและผู้ปกครองยังเข้ามามีส่วนร่วมน้อย ยังไม่มีแนวทางชัดเจนในการประเมินและวิจัยเกี่ยวกับความต้องการและประสิทธิภาพของการดำเนินงาน และผลผลิต ทำให้ผู้บริหารขาดข้อมูลในการตัดสินใจเพื่อพัฒนางาน และยังไม่มีการนำระบบประกันคุณภาพการศึกษามาใช้ในการพัฒนางานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงยังขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนการบริหารงานในระยะยาวผลการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา พบว่า โดยภาพรวมทั้งหมด ได้รับการประเมินคุณภาพในระดับดี เมื่อพิจารณาเรียงตามลำดับปัจจัย คือ

๑) ปัจจัยด้านผลผลิต หรือผลสัมฤทธิ์ (Product = P๒, outcome) ได้รับการประเมินคุณภาพในระดับดี เรียงตามลำดับตัวชี้วัด ดังนี้ ตัวชี้วัดด้านผลกระทบต่อบ้าน/วัด/โรงเรียน ตัวชี้วัดด้านการนำไปใช้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน (ภาวนา ๔) และตัวชี้วัดด้านการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา

๒) ปัจจัยด้านบริบท (Context = C) ได้รับการประเมินคุณภาพในระดับดี เรียงตามลำดับตัวชี้วัด ดังนี้ ตัวชี้วัดด้านวัตถุประสงค์ และตัวชี้วัดด้านการประเมินโครงการ

๓) ปัจจัยด้านปัจจัยป้อนเข้า (Input = I) พบว่า ได้รับการประเมินคุณภาพในระดับดี เรียงตามลำดับตัวชี้วัด ดังนี้ ตัวชี้วัดด้านบุคลากร ตัวชี้วัดด้านหลักสูตร/กฎระเบียบ ตัวชี้วัดด้านสถานที่ตัวชี้วัดด้านวัสดุอุปกรณ์/สื่อการสอน และตัวชี้วัดด้านงบประมาณ ซึ่งได้รับการประเมินคุณภาพในระดับพอใช้

๔) ปัจจัยด้านกระบวนการปฏิบัติ (Process = P๑) พบว่า ได้รับการประเมินคุณภาพในระดับดี เรียงตามลำดับตัวชี้วัด ดังนี้ ตัวชี้วัดด้านการบริหารจัดการ ตัวชี้วัดด้านกิจกรรมสนับสนุนตัวชี้วัดด้านกิจกรรมการเรียนการสอน และตัวชี้วัดด้านการวัดผลและประเมินผล

พระมหาวรพงษ์ วรเมธี (บุญปั้น)^{๑๑} ศึกษาเรื่อง “ปัญหาการเรียนการสอนวิชา จริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ - ๖ ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่” ผลการศึกษาวิจัยสรุปเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

๑) ด้านการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนประสบปัญหาในด้านขาดแหล่งวิทยาการที่จะศึกษาค้นคว้า และการฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดทำสื่อการเรียนการสอน เนื่องจากครูผู้สอนไม่เคยผ่านการอบรมเกี่ยวกับการสอนวิชาจริยศึกษา นักเรียนขาดทักษะในการตั้งคำถามและทักษะในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง วิธีการสอนที่ใช้สอนเป็นส่วนมากคือแบบศูนย์การเรียนและแบบอภิปราย โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการเรียนรู้ แต่นักเรียนต้องการให้ครูสอนโดยให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เสริมบทเรียน และให้ดูของจริง รวมทั้งให้ครูใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี

๒) ด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนประสบปัญหาเรื่องสื่อการสอนมีไม่เพียงพอ ขาดสื่อการสอนที่ทันสมัย เช่น สไลด์ วิดีทัศน์ สื่อที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นรูปภาพ ซึ่งนักเรียนต้องการให้ครูใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทประกอบการสอน นอกจากนี้ครูผู้สอนต้องการให้มีการอบรมความรู้ในการทำสื่อการสอน ต้องการสื่อที่ทันสมัยและสะดวกในการใช้

^{๑๑} พระมหาวรพงษ์ วรเมธี (บุญปั้น), “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

๓) ด้านสถานที่และงบประมาณ ประสบปัญหามากที่สุด คือ ขาดห้องเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนโดยเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ห้องเรียนปกติ ครูผู้สอนและนักเรียนต้องการห้องเรียนวิชาจริยศึกษาโดยเฉพาะเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียน

๔) ด้านการวัดและประเมินผล ครูประสบปัญหาในเรื่องขาดความรู้และทักษะในการสร้างเครื่องมือ ขาดความรู้และความเข้าใจในวิธีวัดและประเมินผล ซึ่งปกติจะใช้วิธีสังเกตพฤติกรรม นักเรียนต้องการให้มีการทดสอบก่อนเรียนและมีการประเมินผลที่เป็น การปฏิบัติ

๕) ด้านการจัดกิจกรรมเสริม ประสบปัญหาในเรื่องไม่มีสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมเสริมอย่างสม่ำเสมอ นักเรียนต้องการให้โรงเรียนจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาและพระพุทธศาสนา อาทิเช่น การเข้าค่ายจริยธรรม การแข่งขันตอบปัญหาธรรมะ การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา

ครูผู้สอนต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเสริมเป็นระยะๆ หลายๆ รูปแบบให้สอดคล้องกับเนื้อหา รวมทั้งมีงบประมาณในการจัดกิจกรรมเสริมให้มากขึ้น นักเรียนต้องการให้ครูผู้สอนเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องจริยธรรม ผู้ปกครองต้องการให้จัดอบรมธรรมะในโรงเรียนและให้นักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ควรมีการเข้าค่ายจริยธรรม เพื่อปลูกฝังนิสัยที่ดีให้กับนักเรียน ให้นักเรียนนำเอาหลักธรรมในวิชาพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้อย่างเหมาะสมกับวัย และสถานภาพของตนเอง

สุภาพร มากแจ้ง^{๑๒} ศึกษาเรื่อง “รายงานการสังเคราะห์งานวิจัย รูปแบบยุทธศาสตร์และแนวทางการบูรณาการ การศาสนากับการศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีการจัดการศึกษาในระบบ” พบว่า วัด เป็นสถาบันหลักในชุมชนที่ให้การอบรมกลุ่มเกลาจิตใจ ให้ความรู้พื้นฐานจนถึงวิชาชีพ รวมทั้งเป็นศูนย์อนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ภารกิจสำคัญของวัดก็คือการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย ที่เรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์ รวมทั้งการเผยแผ่ ศาสนธรรม เพื่อให้ประชาชนคนไทยเป็นบุคคลที่มีความรู้คู่คุณธรรม ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาของวัด ได้แก่ ทำเลที่ตั้ง ความร่วมมือของชุมชน และความสามารถของเจ้าอาวาสหรือผู้บริหารโรงเรียนในการบริหารจัดการ และการระดมทรัพยากรทางการศึกษา แนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาในระบบของวัดและพระสงฆ์ในระดับนโยบาย ประกอบด้วยด้านรูปแบบ สนับสนุนให้เข้าสู่ระบบการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานเดียวกันด้านการบริหารจัดการ

๑) กำหนดให้ผู้บริหาร และบุคลากรของโรงเรียน เป็นบุคลากรวิชาชีพและบุคลากรทางการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพของคุรุสภา เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒

๒) ปรับโครงสร้างการบริหารจัดการโรงเรียนโดยให้มีฆราวาสและชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษา

^{๑๒} สุภาพร มากแจ้ง, รูปแบบ ยุทธศาสตร์ และแนวทางการบูรณาการ การศาสนากับการศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีการจัดการศึกษาในระบบ, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วิ.ที.พี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

๓) ส่งเสริมใช้หลักการ ๓ ประสาน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ในการจัดการศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการ การศานนากับการศึกษาในสถานศึกษาทั่วไปสามารถทำได้โดย

๑. บูรณาการโดยสภาพแวดล้อม ได้แก่ การจัดสถานศึกษาในรูปโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. บูรณาการโดยหลักสูตร ได้แก่ การจัดการศึกษาสอนหลักสูตรสามัญศึกษาร่วมกับหลักสูตรธรรมศึกษาและหลักสูตรบาลีศึกษา

๓. บูรณาการโดยเนื้อหาสาระ และกิจกรรม ได้แก่ การสอนโดยบูรณาการสาระทางพระพุทธศาสนากับรายวิชาต่าง ๆ และจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ได้ให้ความสำคัญการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก ซึ่งหลักไตรสิกขาถูกนำไปประยุกต์ใช้หลายด้าน เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การจัดคุณภาพการศึกษาของเด็กและเยาวชน การกำหนดยุทธศาสตร์ด้วยการบูรณาการ การศึกษา เป็นต้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

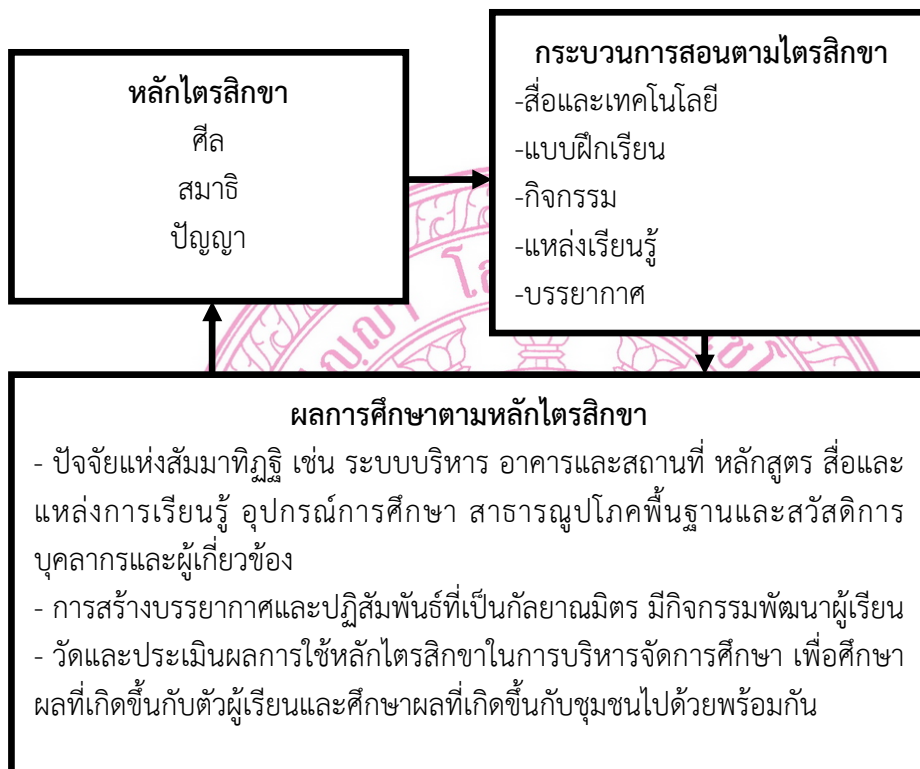
การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการสอนหลักไตรสิกขา ในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานีผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนและระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

๑. การรวบรวมข้อมูลเอกสารที่สำคัญคือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๒. สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้
๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - ๓.๑ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีปลายเปิด
 - ๓.๒ กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก
๔. วิเคราะห์
 - ๔.๑ การรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ การเรียบเรียงข้อมูลตามลำดับความสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนวิทยานิพนธ์
 - ๔.๒ จัดทำเป็นรูปเล่มฉบับสมบูรณ์นำเสนอผลการวิจัยต่อมหาวิทยาลัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้เข้าใจหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการสอน และการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน
- ๑.๘.๓ ทำให้เข้าใจผลการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน

๑.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

ไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ประเด็นสำคัญ ดังนี้

๒.๑ ความหมายไตรสิกขา

๒.๒ จุดมุ่งหมายไตรสิกขา

๒.๓ ความสำคัญของไตรสิกขา

๒.๔ ประเภทของไตรสิกขา

๒.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างไตรสิกขากับมรรค

๒.๑ ความหมายไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายสิกขาหรือการศึกษา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ คำว่า สิกขา มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศิกษา และมาจากภาษาบาลีว่า ลิกขา แปลว่าการเล่าเรียน การฝึกฝน และการอบรม^๑

ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความหมายคำว่าสิกขา หรือ สิกขาในภาษาบาลี หมายถึงการประพฤติปฏิบัติ การทำเพื่อให้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง รวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้น ความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน โดยท่าน ได้วิเคราะห์ศัพท์ไว้ดังนี้ คำว่า การศึกษา มาจาก คำว่าสิกขา ในภาษาบาลี ซึ่งแยกได้เป็น สะ กับ อิกขะ สะ แปลว่า เอง ตัวเอง อิกขะ แปลว่า เห็น การเห็นเมื่อรวมความกันแล้วแปลว่า การเห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อเข้าใจในตนเอง ให้แจ่มแจ้งและถูกต้องได้แก่การมีสัมมาทิฐิ คือ เข้าใจเรื่องความดับทุกข์ ความรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้จักการดับทุกข์ และความรู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์ และยังได้ให้ความหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา หมายถึง Training เป็นอย่างน้อย คือ การทำลงไปจริงๆ ไม่ใช่เพียงแค่ ศึกษาเล่าเรียน ให้รู้ เข้าใจจดจำได้ เท่านั้น แต่จะต้องมีการปฏิบัติพร้อมกันไปด้วย จนเกิดเป็นความเห็นแจ้ง เป็นปัญญาในขั้นสูงเพื่อทำลายอวิชชา^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^๓ ให้ความหมาย สิกขาว่า หมายถึงการอบรม การฝึกฝน การพัฒนาตน สำเนียง โดยท่านให้ความสำคัญสองอย่าง คือ

๑. ตะหนักถึงเป้าหมาย

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๑๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๔.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา,ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๙ - ๒๐๐.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘ - ๒๙.

๒. นำเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นตัวในการเรียนรู้

ส.ศิวรักษ์ ได้ให้ความหมายของ “สิกขา หรือ ศึกษา”ว่า หมายถึง

๑. วิธีการต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ
๒. ทฤษฎีดีต่าง ๆ ที่พยายามจะอธิบาย หรือ ให้เหตุผลในการถ่ายทอดนั้น
๓. คุณค่าหรืออุดมคติต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึง โดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เพราะฉะนั้น การฝึกหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าหรืออุดมคติที่พึงประสงค์นี้เป็นบันปลาย^๔

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ^๕ ได้วิเคราะห์ศัพท์เพิ่มเติมอีก ดังนี้ คำว่า การศึกษา หากแปลตามรากศัพท์ภาษาบาลีก็จะได้ว่า

๑. การเห็นด้วยปัญญา (สะหะ ปัญญาเย อิกษะตีติ สิกขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นด้วยปัญญา ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือการมองสิ่งต่างๆด้วยปัญญา)
๒. การเห็นด้วยตนเอง (สะยัง อิกษะตีติ สิกขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นด้วยตนเอง ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือรู้เห็นด้วยตนเอง สัมผัสเองด้วยใจ)
๓. การเห็นตนเอง (สะกัง อิกษะตีติ สิกขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นซึ่งตนเอง ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือการมองเห็นตนเอง)
๔. การเห็นเท่าทัน (สะมัง อิกษะตีติ สิกขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นเท่าทัน ธรรมชาตินั้นชื่อว่า การศึกษา คือการเห็นเท่าทัน)
๕. การเห็นตามความเป็นจริง (สันตัง อิกษะตีติ สิกขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นสิ่งซึ่งมีอยู่ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา คือ มองเห็นตามหลักอริยสัจ คือ ความจริงแท้)

ตามความหมายของการศึกษาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์พยายามเข้าใจธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์ โดยใช้การศึกษา เพื่อเพ่งพินิจสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา เห็นตนเอง เห็นด้วยตนเอง เห็นเท่าทันและเห็นสิ่งต่างๆตามความจริง

ศ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายคำว่าสิกขา หรือ ศึกษาว่า คือการศึกษาวิถีชีวิตที่ดี ประกอบด้วยระบบการอยู่ร่วมกันที่ดี คือ ศิล หมายถึงการอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ ระบบการอยู่ร่วมกันของชีวิตควรจะต้องประกอบด้วยการพัฒนาจิต และพัฒนาปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย ทำให้ระบบการอยู่ร่วมกันดียิ่ง ๆ ขึ้น ศิลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา ที่เรียกว่าการศึกษาทั้ง ๓ หรือ ไตรสิกขานั้น เพราะเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด วิถีชีวิตทั้งหมดคือการศึกษา การศึกษาจึงไม่เพียงแต่การเรียนรู้วิชา^๖

^๔ สุกัลลักษณ์ ศิวรักษ์, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: เกล็ดไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒.

^๕ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, **ธรรมทรรศน์ปฎิบัติการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ประชาธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๓ - ๔.

^๖ ศ.ประเวศ วะสี, “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”, ใน **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

พระอุปติสสเถระ ได้ให้ความหมายของการศึกษาและขอบเขตของการศึกษา ไว้ใน วิมุตติมรรคว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)^๗

จากคำนิยามข้างต้นสรุปได้ว่า สิกขา หรือ ศึกษา หมายถึงการเรียนรู้ การฝึกฝน การอบรม ซึ่งแบ่งเป็นสอง คือ การศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมภายนอกที่อยู่รอบข้าง และการเรียนรู้จากธรรมชาติภายใน เพื่อสิ้นไปแห่งกิเลส ซึ่งการศึกษาประเภทนี้ เรียกว่าอเสขะ

๒.๑.๒ ความหมายไตรสิกขา

คำว่าไตรสิกขา มีรากศัพท์มาจากคำสอนสองคำ คือ ๑) ไตร หรือ ตรี ในภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงตามภาษาบาลีว่า ติ แปลว่า สาม หรือ ๒ คำว่า สิกขา ภาษาบาลี ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา หมายถึงการศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมตามความประพฤติให้บริสุทธิ์^๘

ก่องแก้ว เจริญอักษร ให้ความหมายไตรสิกขาว่าข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำ หรับฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญา ในทางธรรม หมายถึง การฝึกอบรมพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าให้พัฒนาสูงสุดคือ เข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายตามแบบแผนที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งสั่งสอนแก่พระภิกษุโดยตรงการฝึกอบรมหรือพัฒนาตน ตามหลักไตรสิกขาประกอบด้วย^๙

๑. ศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมทางด้านความประพฤติ
๒. จิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมจิตให้เกิดสมาธิ
๓. ปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมปัญญาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาที่ปรากฏในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๑๐} ในหนังสือการพัฒนาตน^{๑๑} ท่านให้ความหมายว่าการฝึกอบรมทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา กระบวนการทางการปฏิบัติทั้งหมด ในหนังสือสามไตร^{๑๒} ท่านให้ความหมายว่า เป็นหลักการศึกษาแบบพุทธ หรือ การศึกษาแบบธรรมชาติ ๓ อย่าง คือ

^๗ พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^๘ อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/ ๙๑/ ๓๒๐.

^๙ ก่องแก้ว เจริญอักษร, ความรู้เรื่องธรรมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,ม.ป.ป.), หน้า ๓๐.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ , (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สามไตร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐ - ๔๔.

๑) ศิล หมายถึงขั้นตอนประพจน์เบื้องต้นในการดำเนินชีวิต โดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่การดู การฟัง การกินอยู่ บริโภค ซึ่งความหมายในที่นี้ คือ หมายถึงศิลปะ ๕

๒) สมานธิ หมายถึงการฝึกฝนจิตใจให้ยิ่งขึ้นด้วยสภาพจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุข ความสงบ มีความแน่วแน่ เรียกว่าใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน เป็นต้น

๓) ปัญญา หมายถึงความรู้ ความเข้าใจเหตุผล รู้ความจริงของโลก และชีวิต จนกระทั่งสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของสิ่งทั้งหลาย

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศิลปะเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมานธิเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่กลุ่มมรจิต และปัญญาเป็นปฏิบัติต่ออนุสัยกิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอรหันต์ผู้มีความบริสุทธิ์ด้วยศิลปะได้แก่ พระโสดาบันและพระสกทาคามี, บริบูรณ์ด้วยสมานธิ ได้แก่พระอนาคามี และบริบูรณ์ด้วยปัญญา ได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์ธรรมทั้ง ๓ ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณวิเศษอันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา ๓ เป็นต้น^{๑๓}

ระวี ภาวิไล ได้กล่าวถึงไตรสิกขาว่า หมายถึง การศึกษาสามประการตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ศิล สมานธิ ปัญญา ซึ่งเป็นกุศลโบายแห่งการพัฒนาตนเองที่ถูกต้องของมนุษย์ทุกคน เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งหลายอันจะนำสังคมไปสู่อายุธรรมที่ถูกต้อง

บุญมี แทนแก้ว ให้ความหมายของไตรสิกขาในหนังสือ “จริยศาสตร์” ว่าเป็นข้อปฏิบัติ มี ๓ อย่างคือ

๑. ศิล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพจน์ดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศิลสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศิลปะ

๒. สมานธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา

๓. ปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง กาฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสดสังเวชเบื่อหน่ายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริงๆ การฝึกฝนเช่นนี้เรียกว่า ปัญญาสิกขา^{๑๔}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ แต่พูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้นคือ ทางด้านปัญญา ทางด้านศิลปะ ทางด้านจิตทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้อง

^{๑๓} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔, ๙-๑๒.

^{๑๔} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๘.

ทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจ ทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา^{๑๕}

จากนิยามข้างต้น สรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึงการศึกษาสามอย่าง ที่เป็นทั้งหลักการ และวิธีปฏิบัติ ได้แก่ ๑) ศีลสิกขา คือการศึกษาและปฏิบัติด้วยการเว้นชั่ว ประพฤติความดี ๒) จิตสิกขา คือการศึกษาด้วยการฝึกอบรมจิต และ ๓) ปัญญาสิกขา คือการศึกษาเพื่อปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง ที่ให้ความสำคัญ หลักการปฏิบัติซึ่งเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมด้านกาย วาจา และจิตพัฒนาในทาง ที่ถูกต้อง

๒.๒ จุดมุ่งหมายไตรสิกขา

จุดมุ่งหมายของไตรสิกขา หรือการศึกษาในพระพุทธศาสนานี้ย่อมคล้อยตาม จุดมุ่งหมายระดับต่างๆ ของพระพุทธศาสนา เนื่องจากการศึกษาเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ไปสู่ อุดมการณ์หรือจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนา และจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนาก็มีหลากหลาย ระดับ ซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายของปัจเจกบุคคลอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้นในที่นี้จึงขอกล่าวถึงจุดมุ่งหมาย โดยทั่วไปของการศึกษาในพระพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

ก. จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต

๑) จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวตั้ง คือ ทิณฺฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และ ปรมัตถะจุดมุ่งหมายหรือประโยชน์ที่บุคคลควรเข้าถึงและสร้างสรรค์ขึ้น แบ่งได้ ๓ ระดับโดยที่แต่ละบุคคลอาจจะเข้าถึงและสร้างสรรค์ได้ไม่เท่ากัน ทว่าเป็นสิ่งที่บุคคลแต่ละคนควรมี ให้ครบทุกระดับ ถึงแม้ว่าจะมากหรือน้อยแตกต่างกันไป อีกทั้งควรพัฒนาตนให้เข้าถึงให้มากยิ่งขึ้นไป คือ^{๑๖}

๑.๒) ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ได้แก่ ทรัพย์สิน เกียรติยศ หรือฐานะในสังคม ไตร หรือมิตรบริวาร และชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข หรือความสามารถ พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม ประโยชน์ในระดับนี้ จะต้องให้เกิดมีขึ้นหรือให้เป็นการ แสวงหาด้วยกำลังความเพียรพยายามและสติปัญญาของตนโดยทางชอบธรรมไม่เกิดจากการ เบียดเบียนผู้อื่น หรือสร้างความเดือดร้อนแก่สังคม จึงอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอด ศิลปวิทยา หรือวิชาการและวิชาชีพต่างๆ เป็นหลัก ประโยชน์ในระดับนี้เรียกว่า ทิณฺฐธัมมิกัตถะ

๑.๒) ประโยชน์ในอนาคต หรือประโยชน์เบื้องหน้า เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของ ชีวิตด้านใน ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองอย่างลึกซึ้ง หมายถึงความเจริญงอกงามของชีวิตจิตใจ

^{๑๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฏิปทา : สายกลางสองมิติ” ในคอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสน์, (หนังสือพิมพ์ข่าวสด ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓- ๑๔, ๔๗ - ๔๙.

ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสงบสุขของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม การได้สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น จนมั่นใจในควมมีชีวิตที่ดีของตน ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตายและปรโลก ประโยชน์ในระดับนี้ เกี่ยวกับคุณธรรมภายในจิตใจและความประพฤติที่ซอบธรรม จึงอิงอยู่กับการศึกษา ในด้านทำหน้าที่แนะนำวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและพัฒนาตนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ

๑.๓) ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต คือ ความมีจิตใจเป็นอิสระปลอดโปร่งผ่องใส เบิกบาน สามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้สิ้นเชิง ไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดและกังวล ปราศจากกิเลสเผาผลาญที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัวอยู่อย่างไร้ทุกข์ ได้ประจักษ์ความสุขประณีตภายในที่บริสุทธิ์สงบ เย็น สว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นภาวะที่เข้าถึงได้ด้วยการรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรมทั้งหลาย ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต จึงต้องอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่อย่าง ๒ ในระดับของการพัฒนาปัญญาอย่างสูงสุด ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า ปรมัตถะ

๒) จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวราบ คือ อดัตตถะ ปรตถะ อกุญัตถะการศึกษาพัฒนาคนให้สามารถเมื่อแผ่ ขยาย หรือกระจายประโยชน์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง และบุคคลควรทำให้ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ชีวิตโดยแบ่งออกตามแนวราบเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๑๗}

๒.๑) ประโยชน์ตน (อดัตตถะ) คือ การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด ดังที่ได้อธิบายแล้วซึ่งเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เป็นการเสวยผลที่ดีของการมีชีวิตโดยสมบูรณ์ เน้นการพึ่งตนเองได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะบำเพ็ญกิจเพื่อผู้อื่นและกิจต่างๆ อย่างได้ผลดี

๒.๒) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรตถะ) คือ การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของเขา ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด เท่าที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เป็นผลที่จะช่วยทำให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น มุ่งประสงค์ประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้ เป็นต้น

๒.๓) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือประโยชน์ร่วมกัน (อกุญัตถะ) คือ การสร้างสรรค์ปัจจัยที่อำนวยให้ทุกคนทุกฝ่ายทั้งสังคมบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตทั่วกัน ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ๆ หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม เช่น ประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวม เป็นต้น โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอดัตตถะและการบำเพ็ญปรตถะของทุกคน

ข. จุดมุ่งหมายที่เป็นภาวะหรืออิสรภาพ ๔ ด้าน ตามการพัฒนา

ภาวะที่เป็นจุดหมายของการศึกษา คือ อิสรภาพ หรือความหลุดพ้น (วิมุตติ) ได้แก่ ความปลอดโปร่ง ความเป็นอิสระ ซึ่งมองได้ทั้งในแง่บวก และแง่ลบ ในแง่ลบหมายถึงภาวะที่พ้นจาก

^{๑๗} พระพรหมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕, ๔๙ - ๕๐.

ความบีบคั้นบังคับ จำกัด ผูกมัด ชัดข้อง ปราศจากข้อบกพร่อง ไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นหรือใครอื่น ในแง่บวกหมายถึง ภาวะที่เป็นไทแก่ตัวหรือเป็นใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ(และไม่ทำ) การใดๆ ได้ตามที่ต้องการหรือเห็นสมควร อิศรภาพนั้นสัมพันธ์สืบเนื่องมาจากการพัฒนา เพราะเป็นจุดหมายของการพัฒนา จึงอาจจะแยกได้เป็น ๔ ด้าน หรือ ๔ ระดับ ให้ตรงกับการพัฒนา ๔ ด้าน คือ^{๑๘}

๑) อิศรภาพทางกาย หรือ อิศรภาพพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ อิศรภาพทางกาย ที่ปลอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนในทางธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น โรคภัยไข้เจ็บการมีปัจจัย ๔ เพียงพอที่จะหลุดพ้นจากความยากจนแร้นแค้นขาดแคลน ไม่มีภัยธรรมชาติเบียดเบียน หรือว่าพอจะป้องกันแก้ไขได้ แล้วก็พ้นจากภัยที่มนุษย์สร้างขึ้นในทางกายภาพ เช่นมลภาวะในสภาพแวดล้อม ตลอดจนการรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องเป็นคุณประโยชน์

๒) อิศรภาพทางสังคม หรือเกี่ยวกับศีล คือความปลอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนกันในระหว่างมนุษย์ พ้นจากความอยุติธรรม การเอาไรต์เอาเปรียบ การข่มเหงแย่งชิง มีอาชีวะ คืออาชีพที่ประกอบได้โดยสุจริต ดำรงชีวิตอย่างโปร่งโล่ง ไม่ว่างงาน พึ่งตนได้ รวมไปถึงความหลุดพ้นจากความบีบคั้นในการใช้สติปัญญา สามารถแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นผลแห่งสติปัญญานั้นโดยเสรี ซึ่งสัมพันธ์กับอิศรภาพทางปัญญาในข้อสุดท้าย

๓) อิศรภาพทางจิตใจ เช่น มีจิตใจที่มีคุณธรรม มีความเข้มแข็ง มั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่มีกิเลส ปราศจากความเศร้าหมอง มีแต่ความเบิกบานเป็นสุข เป็นต้น

๔) อิศรภาพทางปัญญา คือภาวะที่มีการรับรู้ถูกต้องตามเป็นจริงไม่เอนเอียงด้วยอคติ รู้จักคิด คิดเองเป็น รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้วิธีที่จะจัดทำกรต่างๆ ให้สำเร็จผล มีความคิดวินิจฉัยที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นทาสของกิเลส ใช้ปัญญาคิดการต่างๆ โดยบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเงื่อนงำ หรือกิเลสเคลือบแฝง ตลอดจนรู้แจ้งสัจธรรมถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ อันเกี่ยวเนื่องกันกับอิศรภาพทางจิตใจอิศรภาพทั้ง ๔ ด้าน เมื่อรวมความแล้วแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ ประเภทภายนอกกับภายใน และทั้งสองต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ถ้าหากด้านภายในของคนซึ่งมีจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ หรือมีกิเลสครอบงำ เป็นต้น ก็ย่อมส่งผลให้การพัฒนาด้านภายนอกเป็นไปโดยไม่บริสุทธิ์ หรืออาจจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาด้วย หรือถ้าพัฒนาด้านภายนอกไว้ไม่ดี เช่น มีความขาดแคลนปัจจัย ๔ เป็นต้น ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาด้านภายใน ทำให้ไม่สามารถ จะทำการพัฒนาจิตใจของคนได้เต็มที่ เช่น คนที่อยู่ในถิ่นที่เกิดปัญหา เกิดสงคราม เป็นต้น ย่อมไม่มีเวลาในการทำสมาธิ หรือทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใสก็ย่อมเป็นไปได้อย่างยาก หรือ ถ้าภายในไม่มีอิศรภาพทางปัญญา คิดการต่างๆ โดยมีความปรารถนาส่วนตัวเคลือบแฝง หรือ คิดบิดเบือนไปตามความยึดมั่นส่วนตัว ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน อิศรภาพ ทางสังคมในด้านการแสดงความคิดเห็นหรือใช้ผลของสติปัญญา ก็ย่อมเป็นไปได้อย่างยาก เป็นต้น เพราะฉะนั้น อิศรภาพและสันติสุขทั้งภายนอกและภายในต่างก็มีความสัมพันธ์กัน

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับเดิม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗๑., พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม) พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗๐.

ค.จุดมุ่งหมายที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษา

๑) มองในแง่ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อมองการศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความมุ่งหมายของการศึกษา คือ ทำให้คนเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว และหมายถึงการที่ได้รับการพัฒนาอย่างครบถ้วนรอบด้าน โดยที่การพัฒนาคนนั้นมี ๔ ด้าน คือ กาย ภาวณา ศิลภาวณา จิตภาวณา ปัญญาภาวณา ดังนั้น คนที่ได้รับการศึกษาจึงเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วครบทั้ง ๔ ด้าน คนที่ได้รับ การพัฒนารอบด้านแล้ว เรียกว่า ภาวิตตตะ แปลว่า มีตนที่ได้ฝึกอบรมแล้ว หรือได้พัฒนาแล้ว แยกลักษณะการที่ได้รับการพัฒนาแล้วออกเป็น ๔ ด้าน คือ^{๑๙}

๑.๑) ภาวิตกาย แปลว่า มีกายที่เจริญแล้ว หรือพัฒนาแล้ว คือมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพได้อย่างดี และอย่างได้ผลดี มีความสมบูรณ์ของชีวิตในด้านกาย

๑.๒) ภาวิตศีล แปลว่า มีศีลที่เจริญแล้ว หรือพัฒนาแล้ว คือมีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ดำรงตนอยู่ในวินัย มีศีลธรรม มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะสร้างสรรค์และก่อสร้างดี สุข

๑.๓) ภาวิตจิต แปลว่า มีจิตใจที่เจริญแล้ว หรือพัฒนาแล้ว คือมีจิตใจที่ฝึกอบรมดี แล้วสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๑.๔) ภาวิตปัญญา แปลว่า มีปัญญาที่เจริญแล้ว หรือพัฒนาแล้ว คือ มีปัญญาที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส มองดูรู้เข้าใจเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือตามที่มีนเป็น คิดเห็นวินิจฉัยการต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ปราศจากอคติและแรงจูงใจเคลือบแฝง รู้เท่าทันธรรมดา จนมีความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ฉะนั้น คุณสมบัติ ๔ อย่างนี้ จึงเป็นคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้ว

๒) มองในแง่ลักษณะการดำเนินชีวิตจุดมุ่งหมายในแง่นี้ เป็นการมองการดำเนินชีวิต โดยสัมพันธ์กับประโยชน์ที่ชีวิตพึงมีพึงถึง โดยโยงออกมาสู่การปฏิบัติคุณสมบัติของผู้มีการศึกษาหรือพัฒนาตนสมบูรณ์แล้ว ในแง่นี้ถือตามคุณสมบัติ ๒ ประการของพระพุทธเจ้า ซึ่งชีวิตของคนทั่วไปควรดำเนินตาม กล่าวคือ^{๒๐}

๒.๑) อัตตัตถสมบัติ (หรือ อัตตहितสมบัติ) ความถึงพร้อม หรือสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ตน คำว่าประโยชน์ตนในที่นี้ ไม่ได้มุ่งผลที่ประโยชน์หรือลาภ ยศ อำนาจ สุข สรรเสริญ อย่าง ที่มักเข้าใจกัน ซึ่งมักจะเป็นสิ่งที่คนอยากได้เพียงเพื่อสนองตัณหา โดยที่ยังไม่แน่ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงหรือไม่ คือชีวิตต้องการหรือเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตเพียงส่วนหนึ่งหรือระดับหนึ่ง ส่วนนอกเหนือจากนั้นอาจเป็นโทษแก่ชีวิตก็ได้ การวินิจฉัยว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่ ต้องดูที่ความสัมพันธ์ซึ่งจะช่วยเสริมประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต คือ ความเจริญงอกงามของชีวิตซึ่งช่วยให้ชีวิตเข้าถึงสันติสุขและอิสรภาพ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งปัญญาและคุณสมบัติต่างๆ ของชีวิต ซึ่งความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญา และคุณสมบัติเหล่านั้น จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี หรือชีวิตที่ดำเนินไปได้ด้วยดี มีความสมบูรณ์ซึ่งมีลักษณะเป็นการพึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนได้ในทุกๆ ด้าน ภาษาบาลีเรียกว่า อัตตนาถะ ลักษณะเด่นของการดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเองได้ คือ การดำเนินชีวิต ด้วยปัญญา ซึ่งหมายถึง การมี

^{๑๙} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๘/๗๑., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาตน, หน้า ๔๙.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, หน้า ๑๕.

ปัญญาที่ได้เจริญ หรือพัฒนาอย่างดีแล้ว โดยมีคุณสมบัติอย่างอื่น ที่พัฒนาร่วมกันเป็นส่วนที่ช่วยเสริมหรือประกอบสนับสนุน

๒.๒) ปรารถปฏิบัติ(หรือ ปรหิตปฏิบัติ) (หรือ ปรหิตปฏิบัติ) การปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เมื่อพัฒนาจนบรรลุประโยชน์ตนโดยสมบูรณ์แล้ว นอกจากตนเองจะดำเนินชีวิตได้ดีแล้วยังพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างได้ผลดีด้วย หรือเมื่อพึ่งตนเองได้ดีแล้วก็สามารถที่จะเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งเป็นผลพิสูจน์ความสมบูรณ์ของการศึกษาในด้านที่สอง ผู้ที่มีการศึกษาสมบูรณ์จะต้องมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่เป็นการปฏิบัติ หรือบำเพ็ญประโยชน์ของผู้อื่นด้วยซึ่งหมายถึงความสามารถและความพร้อมที่จะช่วยให้ผู้อื่นดำเนินชีวิตที่ดีหรือได้ดีด้วยดี ให้ผู้อื่นประสบความสำเร็จของงามของชีวิต โดยมีชีวิตที่พัฒนาด้วยปัญญา และคุณสมบัติประกอบอย่างอื่น ๆ หรือให้พัฒนาครบทั้ง ๔ ด้าน ช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้ ลักษณะการดำเนินชีวิตในด้านนี้ที่สมบูรณ์ ในระดับของพระพุทธเจ้า เรียกว่า โลกนาถะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของชาวโลก สำหรับคนทั่วไปอาจใช้คำว่า ปรนาถะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ การที่บุคคลจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตด้านนี้ได้ นอกจากการพัฒนาปัญญาแล้วคุณสมบัติสำคัญที่เด่นชัด ที่เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันให้ออกไปปฏิบัติบำเพ็ญกิจ คือ กรุณา ซึ่งหมายถึง ความรักเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนร่วมสังสารวัฏในระดับที่เห็นว่าบุคคลอื่นมีทุกข์หรือลำบากจึงไม่อาจนิ่งเฉยได้ แต่จะต้องชวนช่วยเพื่อให้ความช่วยเหลือให้พ้นจากสภาพดังกล่าว เป็นต้น

๓) มองในแง่คุณธรรมหลักของผู้มีการศึกษาคณะธรรมหลักของผู้มีการศึกษา คือ คุณธรรมที่จะทำให้บุคคลมีลักษณะการดำเนินชีวิตดังที่กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้น แต่แยกพิจารณาเป็นด้านๆ ไป ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้วจุดมุ่งหมายต่างๆ นั้น ล้วนแล้วประสานกันเป็นจุดหมายอันเดียวกัน และเมื่อมองในแง่คุณธรรมหลักของผู้มีการศึกษานั้นมี ๒ อย่างคือ

๓.๑) ปัญญา (รู้) เป็นองค์ธรรมแกนของอัตตัตถสมบัติ คือ ความสมบูรณ์พร้อมแห่งประโยชน์ตน หรือ ความเจริญของงามของชีวิตที่พัฒนาสมบูรณ์จนเป็นอยู่ได้ด้วยดี สามารถใช้คุณสมบัติอื่นๆ ของชีวิตที่พัฒนาร่วมกันมา ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ จนเป็นอัตตนาถะคือพึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ปัญญานี้เจริญของงามขึ้นมาพร้อมกับความลดน้อยและสูญสิ้นไปของอวิชชา ทำให้ก้าวพ้นหรือหลุดพ้นจากการอยู่รอดด้วยกิเลสขึ้นมาสู่การเป็นอยู่ด้วยปัญญา

๓.๒) กรุณา (รัก) เป็นองค์ธรรมแกนของปรารถปฏิบัติ คือ การปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น หรือการช่วยผู้อื่นให้พัฒนาชีวิตของเขาเองจนเจริญของงามพอที่จะเป็นอยู่ได้ด้วยดี เป็นคุณสมบัติที่ทำให้เป็น โลกนาถะ หรือ ปรนาถะ เป็นที่พึ่งของชาวโลกหรือเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้) ที่ช่วยให้ผู้อื่นพัฒนาตนเองจนเป็นอัตตนาถะ (พึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้) ในที่สุด กรุณานี้เจริญขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาปัญญาอย่างถูกต้อง และเข้ามาทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ หรือปลุกเร้าของการกระทำมากขึ้นโดยลำดับ แทนที่ค้นหา พร้อมกับความลดน้อยลงและสูญสิ้นหมดไปของตัณหานั้น กรุณานี้เป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสัตว์อื่น(เรียกว่ามีสัตว์เป็นอารมณ์) แต่ถ้าเป็นการปฏิบัติต่องานหรือสิ่งหรือเรื่องอย่างอื่น (เช่น ความจริงความถูกต้องดีงาม) ที่ไม่ใช่มนุษย์ คุณธรรมหลักข้อนี้ก็เปลี่ยนไปเป็นฉันทะ หรือธรรมฉันทะฉะนั้น การศึกษาซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ให้เขาถึงเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆกัน ทั้งนี้ การที่จะมีจุดมุ่งหมายในระดับใดๆนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคล แต่อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายสำคัญยิ่งของการศึกษา

ไตรสิกขาที่คือมุ่งให้เกิดการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่เข้าสู่มรรคาอันประเสริฐ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาหรือพระนิพพาน

จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า คุณสมบัติของผู้ได้รับการศึกษาคือ ๑) เป็นการมองเชิงผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาตามหลักการพัฒนามนุษย์ ๔ อย่าง คือ มีการเจริญด้านกายภาพ การมีศีลธรรม การอบรมจิต และเจริญปัญญา ๒) มองในลักษณะการดำเนินชีวิตด้วยการถึงพร้อมในการทำประโยชน์ตนและสังคม และ ๓) มองในแง่คุณธรรม คือ การมีปัญญารอบขอบในแก้ปัญหาที่ปวงด้วยหลักเหตุผล และ การใช้ความรักความเมตตาแต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง

๒.๓ ความสำคัญของไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์คือการจัดตั้งระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้นได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เช่น โอวาทปาติโมกข์ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจำแนกพุทธโอวาทที่แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๒.๓.๑ ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลส ดังอนุพุทธสูตร^{๒๑} กล่าวถึงหลักธรรมสี่ประการเพื่อก่อนภวตณหา คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ

๒.๓.๒ ไตรสิกขารากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังวัชชีปัตตสูตร^{๒๒} ได้กล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติตามสิกขาบท โดยพระพุทธทรงตรัสว่า “หากปฏิบัติตามไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ ฟังศึกษาปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญาเพื่อการละราคะ โทสะ และโมหะ”

๒.๓.๓ ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์ ดังปฐมสิกขาสูต^{๒๓} กล่าวถึง ผู้ที่ปฏิบัติตามไตรสิกขาบริบูรณ์แล้วจะสามารถบรรลุขั้นใดขั้นหนึ่ง และย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขาไว้พอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา นี้เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติต่างๆ ไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่าโอวาทปาติโมกข์^{๒๔} (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง) คือ

- ๑) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล
 - ๒) การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ
 - ๓) การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา
- ในพุทธธรรม^{๒๕} ท่านให้ความสำคัญของไตรสิกขาว่า

^{๒๑} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๒๒} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐ - ๓๑๑.

^{๒๓} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒ - ๓๑๔.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๗.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๐๔ - ๖๐๖

๑) สาระของอริสเติล คือการดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรครักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดี สำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา

ศีลจึงกินความถึงการจัดสรรสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุ และทางสังคม ที่ปิดกั้นโอกาสในการทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสในการทำความดี เฉพาะอย่างยิ่ง การจัดระเบียบชีวิต และระเบียบสังคม โดยวางหลักเกณฑ์ กฎข้อบังคับ บทบัญญัติต่าง เพื่อควบคุมความประพฤติของบุคคล จัดกิจการของส่วนรวม ส่งเสริมความอยู่ร่วมกันด้วยดี ปิดกั้นโอกาสสำหรับการทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสการทำความดี

๒) สาระของอริจิดต์ คือ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพ และสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด

อริจิดต์หรือสมาธิ ในความหมายคือสมถวิธี ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะช่วยจูงจิตใจของคนให้สงบ และยึดมั่นในคุณธรรม เราใจให้ฝึกฝนและมีวิริยะอุตสาหะในการสร้างความดีงามยิ่งขึ้นไป ตลอดจนอุบายวิธีต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพจิต

๓) สาระของอริปัญญา คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางใจวางท่าที และปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน

อริปัญญา เป็นตัววิปัสสนาภาวนา ซึ่งมีวิวัฒนาการในด้านวิธีฝึกปฏิบัติจนเป็นแบบแผนทำนองเดียวกับสมถวิธี แต่มีประเด็นสำคัญที่ตัวปัญญา โดยการฝึกคิด เรียนรู้ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสพศกถายานมิตร

พระบุญชู กัลณา ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักไตรสิกขากับการพัฒนาบุคคลอย่างมีบูรณาการว่า^{๒๖}

๑) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีลก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยจัดระเบียบความเป็นอยู่การดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะกับการพัฒนา และให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปวินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดีและเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดีตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

๒) สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติของจิตทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ

^{๒๖} พระบุญชู กัลณา, การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๗๑ - ๗๒.

สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่อนคลาย ความรู้สึกพอใจ พุดสั้นๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓) ปัญญา เป็นเรื่องของ การฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้น รู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดั่งงาม เราฝึกคนให้เจริญงอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้ นำเขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดั่งงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดั่งงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค

๒.๔ ประเภทของไตรสิกขา

จากการให้นิยามไตรสิกขา โดยเฉพาะสิกขา หมายถึงการศึกษา การสำเหนียก การเรียน การฝึกฝนปฏิบัติ การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ และฝึกหัดปฏิบัติให้เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตนหรือให้ทำได้ ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจนถึงความสมบูรณ์ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ^{๒๗}

๑) อธิศีลสิกขา หมายถึงสิกขาคือศีลอันยิ่ง, เป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาศีลอย่างสูง

๒) อธิจิตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง อธิจิตอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาจิตให้มีสมาธิ

๓) อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง เป็นข้อที่จะต้องศึกษา ฝึกอบรม พัฒนาปัญญาอย่างสูง (ความรู้เข้าใจหลักเหตุผลถูกต้องอย่างสามัญ อันเป็นกัมมัสสกตาญาณคือความรู้จักว่าทุกคนเป็นเจ้าของแห่งกรรมของตน เป็นปัญญา วิปัสสนาปัญญาที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์

๒.๔.๑ อธิศีลสิกขา

ก. ความหมาย

ศีล หมายถึงความประพฤติดีทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย , ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดี, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ ส่วน อธิศีลสิกขา เป็นการศึกษาในอธิศีล ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาศีลอย่างสูงที่จะให้ตั้งอยู่ในวินัย รู้จักใช้อินทรีย์ และมีพฤติกรรมทางกายวาจาดีงาม ในการสัมพันธ์ที่จะอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นและอยู่ในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยดี ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย และให้เป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจในอธิจิตตสิกขา^{๒๘} ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมท่านให้

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔๒.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๗, ๔๗๘ - ๔๗๙.

ความหมายว่าอริศีลสิกขาเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ อย่างสูง (training in higher morality)^{๒๙}

พระอุปติสสเถระได้ให้ความหมายศีลในคัมภีร์วิมุตติมรรคว่า ศีลหมายถึงเย็น ปกติตามธรรมชาติของสุขและทุกข์ อนึ่งศีลหมายถึงศีระะ ความเย็นและสันติ^{๓๐}

ในคัมภีร์วิสุทติมรรค พระพุทธโฆสเถระ^{๓๑} ได้อธิบายความหมายของ ศีล ไว้ว่า

คำว่า “ศีล” นี้ แปลว่า ปกติ คือทำกายและวาจาให้เป็นปกติให้เรียบร้อย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด, แปลว่า เย็น คือทำให้เป็นคนเยือกเย็น ทำให้เย็นกาย เย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะขาดศีล, แปลว่า เกษม คือปลอดภัย ทำให้เบากายเบาใจ อีกอย่างหนึ่ง คำว่าศีลนี้ มีความหมายเป็น สีสณะ กล่าวคือเป็นมูลราก ส่วนคำว่า “สีสนะ” นี้ ก็คือกิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึงความที่กรรมในทวารมีกายกรรมเป็นต้น ไม่กระจัดกระจายโดยความมีระเบียบอันดีอย่างหนึ่ง คือความเข้าไปปรับไว้ หมายถึง ความเป็นที่รองรับโดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

หรืออีกนัยหนึ่งว่า

ศีล คือ เจตนา หมายถึง เจตนางดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น

ศีล คือ เจตสิก (ได้แก่กุศลธรรม คือ ความไม่โลภ ความไม่พยาบาท ความเห็นชอบ) ของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น

ศีล คือ การสำรวม หมายถึง ความสำรวมในปาติโมกข์ ความสำรวมอย่างมีสติ สำรวมด้วยความรู้ สำรวมด้วยความอดทน และสำรวมด้วยความเพียรพยายาม

ศีล คือ ความไม่ล่วงละเมิด หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดด้วยกาย หรือด้วยวาจาของผู้ที่สมาทานศีลแล้ว

ข. ระดับของศีล

๑. ศีล ๕ เป็นศีลสำหรับชาวบ้านผู้อยู่ครองเรือนทั่ว ๆ ไป ที่เรียกว่า คฤหัสถ์ ศีล ๕ นี้ บางทีเรียกว่า นิจศีล คือ ศีลที่รักษาไว้เป็นประจำ

๒. ศีล ๘ เป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์หรือฆราวาสผู้ตั้งใจปฏิบัติให้สูงขึ้นจากศีล ๕ โดยปกติจะถือปฏิบัติกันเป็นครั้งคราวในวันขึ้น-แรม ๘ ค่ำ และขึ้นแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือนละ ๔ ครั้ง ผู้ปฏิบัติจะพำนักอยู่ที่วัดหรือที่บ้านก็ได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ศีลอุโบสถ”

๓. ศีล ๑๐ เป็นศีลสำหรับสามเณรและสามเณรี คือ ผู้บวชที่อายุไม่ถึง ๒๐ ปีหรืออายุถึงแล้วแต่ยังมีได้ขอบวชเป็นพระภิกษุณี (ปัจจุบันไม่มีสามเณรี)

๔. ศีล ๒๒๗ เป็นศีลสำหรับพระภิกษุ ถือเป็นข้อปฏิบัติที่ละเอียดลงไป อันที่จริงแล้ว ศีล ๒๒๗ นี้ก็คือ ศีล ๕ ศีล ๘ และ ศีล ๑๐ นี้เอง เพียงแต่เป็นข้อปฏิบัติที่แยกย่อยละเอียดลงไปอีกผู้ถือปฏิบัติต้องสำรวมระวังมิให้เกิดการละเมิด หากเกิดการละเมิดเรียกว่า ต้องอาบัติ คือ ต้องโทษซึ่งถือเป็นโทษทางใจ ผู้ละเมิดย่อมรู้เองเห็นเอง และอาบัตินั้นได้ทรงบัญญัติไว้เป็นกลุ่ม ๆ ตามความหนักเบา

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๓๐} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๑.

^{๓๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทติมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์ที่ตั้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๑.

๕. ศิล ๓๑๑ เป็นศีลสำหรับภิกษุณี แม้ปัจจุบันภิกษุณีจะไม่ได้มีแล้วก็ตาม แต่บัญญัติที่เป็นสิกขาบทก็ยังคงมีอยู่ แต่อย่างไรก็ตามแม้จะมีศีลหรือสิกขาบทที่วางกำหนดไว้สำหรับภิกษุณีแต่เมื่อไม่มีภิกษุณีก็ย่อมถือว่าหมดสิ้นไปโดยปริยาย

ค. โทษแห่งศีลวิบัติ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโปรดอุบาสิกา ชาวตำบลบ้านปาฐลิตคาม ถึงโทษแห่งศีลวิบัติ ทำให้ได้ผล ๕ ประการ สรุปได้ดังนี้^{๓๒}

๑. ย่อมเข้าถึงความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ใหญ่หลวง
๒. กิตติศัพท์อันชั่วย่อมกระฉ่อนไป
๓. เข้าไปหาบริษัทใดๆ เช่น ชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมไม่แก่กล้ากล้าแก้อื่นเข้าไปหาบริษัทนั้นๆ
๔. ย่อมเป็นผู้หลงลืมสติ
๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๓๓} ได้กล่าวเรื่องโทษแห่งศีลวิบัติไว้ว่า^{๓๓}

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๑. เมื่อกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์จะทำให้เขาเป็นคนอายุสั้นและมักถูกฆ่าตายและย่อมเดือดร้อนในปัจจุบันต้องติดคุกติดตาราง

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๒. เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมมีโภคทรัพย์น้อย เกิดในตระกูลยากจน ทำมาหากินเท่าใดก็ไม่รวยทำให้เขาเป็นคนยากจน และถูกโกง ถูกปล้น ถูกขโมย

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๓. เมื่อกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์เศษผลของกรรมที่ทําไว้ทำให้เกิดการแตกแยกในครอบครัว และถูกปองร้าย บางคนเกิดมาเป็นหญิงก็ถูกทารุณกรรมถูกข่มขืน เป็นชายก็ต้องเกิดมาเป็นกะเทย ให้คนเขาหยามเล่นถูกดูหมิ่นดูแคลน เป็นที่นาอับอาย

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๔. เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็มีผู้มากล่าวหาใส่ร้าย ใส่ความให้เสียหาย ให้เสียทรัพย์อยู่เสมอ โดนเขาใส่ความและมักได้ฟังแต่เรื่องที่ไม่จริง โดนหลอกหลวงให้หลงเชื่อบ่อยๆถูกเอาเปรียบตลอดเวลา จะพูดจากับใครไม่มีคนเชื่อถือ

ผู้ทำผิดศีลข้อ ๕. เกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนสติไม่ดี เป็นบ้า คลั่งไคล้หลงงมงาย บอๆเสียคน เสียจิตไปอย่างน่าทุเรศ สุขภาพเสื่อม สมองเสื่อม ปัญญาเสื่อม

๑. ศิลหมวดสอง

จาริตและวาริตศีล ในคัมภีร์สุทธิมรรค ที่พระโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงพระพุทธพจน์ที่ว่า “ยิ ภควา อิทํ กตตพฺพํ” ซึ่งให้ความสำคัญการรักษาศีลตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ โดยเฉพาะภิกษุมหาจาริกวดี ท่านวิคหะว่า “พระภิกษุทั้งหลายประพฤติ กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งปวง” ท่านอธิบายถึงการที่จะทำให้ศีลบริบูรณ์นั้นต้องประกอบด้วยศรัทธาและความเพียร วาริตศีล ซึ่งท่านได้กล่าวโดยเอาพุทธพจน์ที่ว่า “ยิ อิทํ น กตตพฺพํ” ซึ่งหมายถึงไม่ให้ล่วงละเมิดสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรง

^{๓๒} วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๔๘ - ๔๙.

^{๓๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นพรัตน์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙-๒๒.

ห้ามว่ากรรมอันเป็นทุจริต และไม่พึงกระทำ รักษาสิกขาบทที่ทรงห้าม ซึ่งการรักษาสิกขาบทได้นั้น ต้องประกอบด้วยศรัทธาและสติ^{๓๔}

จาริตและวาริตศีล ในคัมภีร์วิมุตติมรรคที่พระอรหันต์อุปติสสะได้กล่าวมานั้นมีลักษณะเหมือนของพระพุทโธชาจารย์คือทำตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ และไม่ทำข้อที่ทรงห้าม โดยท่านได้กล่าวว่าสิ่งใดที่ควรกระทำด้วยกาย วาจา เรียกว่าจาริตศีล และสิ่งใดที่ไม่ควรกระทำทางกาย วาจาเป็นวาริตศีล ท่านกล่าวอีกว่าผู้ที่รักษาจาริตศีลได้ด้วยศรัทธาประกอบด้วยความเพียร และผู้ที่รักษาวาริตศีลได้ด้วยศรัทธาประกอบด้วยสติ^{๓๕}

จากกรณี จาริตและวาริตศีลของพระอรหันต์อุปติสสะและพระพุทโธชาจารย์ จะเห็นได้ว่า ท่านทั้งสองได้อธิบายเนื้อหาในทางเดียวกัน ด้วยอ้างถึงพุทฺธพจน์เป็นปัจจัยหลัก นอกเหนือจากนี้พระพุทโธชาจารย์ท่านได้อรรถวิเคราะห์มาประกอบซึ่งทำให้น้ำหนักเพิ่มขึ้น

อภิสมาจาริกศีล อาทิพรหมจาริกศีล

พระพุทโธชาจารย์ได้ทำอรรถาสังวรณนาอภิสมาจาริกศีลเป็นการประพุดอันอุดมโดยเฉพาะเรื่องมรรคและผล มีการประพุดอาชีวะอันชอบ และท่านได้กล่าวถึงสิกขาบทน้อย ๆ ลงมาเป็นอภิสมาจาริกศีล^{๓๖} ส่วนพระอรหันต์อุปติสสะท่านได้กล่าววาทอภิสมาจาริกศีลนั้นเป็นศีลที่ส่งเสริมในแนวทางการปฏิบัติ^{๓๗} อย่างไม่รู้ก็ตามทั้งสองท่านให้ความสำคัญหลักคือการปฏิบัติอันชอบธรรมตามวิถีแห่งมรรคและผล ซึ่งพระอรหันต์อุปติสสะท่านกล่าวว่าศีลที่นอกเหนือจากสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะนั้น เป็นอภิสมาจาริกซึ่งหมายถึงสัมมาที่เหลือทั้ง ๕ ในมรรคมองค์ ๘

ส่วนอาทิพรหมจาริกศีลนั้น พระโฆษาจารย์ท่านหมายถึง ศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์ โดยท่านได้เอาพุทฺธพจน์ที่ว่าด้วย “บุพเพว โข ปนสส กายกมม” ซึ่งหมายถึงการกระทำกายกรรมให้บริสุทธิ์ในเบื้องต้น พร้อมทั้งวจีกรรมและอาชีวะก็ให้บริสุทธิ์เหมือนกัน และท่านยังหมายถึงศีลที่อยู่ในวิงค์ทั้ง ๒ คือภิกขุวิงค์และภิกษุณีวิงค์^{๓๘} พระอรหันต์อุปติสสะได้พรรณนาในแนวทางเดียวกันกับพระพุทโธชาจารย์ คือศีลเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ โดยท่านกล่าวว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์นั้น ต้องประกอบด้วย การพูดจาอันชอบ การทำงานอันชอบ การเลี้ยงชีพอันชอบ ซึ่งท่านได้กล่าวสรุปศีลทั้งสองว่า ต้องทำอภิสมาจาริกศีลให้สมบูรณ์ก่อน จึงยังอาทิพรหมจาริกศีลให้สมบูรณ์^{๓๙}

นิสสิตศีลและอนิสิตศีล

นิสสิตศีล พระพุทโธชาจารย์หมายถึงศีลที่อาศัยด้วยเหตุสองประการคือตัณหา นิสสัยหมาย ถึงผู้ที่ปรารถนาเพื่อที่จะไปบังเกิดเป็นเทวดา เป็นเทวบุตร เทพธิดา และทิฏฐินิสสัย หมายถึงการยึดเอาความคิดเห็นในตัวเองว่า เป็นผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์ ส่วนอนิสิตศีลหมายถึงศีลที่ไม่ต้อง

^{๓๔} พระพุทโธสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๗.

^{๓๕} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, พระธรรมโกศาจารย์และคณะแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

^{๓๖} พระพุทโธสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๗.

^{๓๗} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๖.

^{๓๘} พระพุทโธสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๘.

^{๓๙} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๖.

อาศัย เพราะเป็นผู้ได้แล้วซึ่งโลกุตตรศีลเป็นเหตุให้ได้โลกุตตรสมบัติคือมรรค ๔ ผล ๔^{๕๐}

พระอรหันต์อุปติสสะ ท่านว่านิสสิตศีล นั้น เป็นศีลที่มีสิ่งอาศัย หมายถึงศีลที่เกี่ยวข้องกับภพ อาศัยตัณหา ศีลที่เกี่ยวข้องกับสัลลัพท์ตปรามาส อาศัยทิฏฐิ ศีลที่เกี่ยวข้องกับการยกตนข่มท่าน และติเตียนคนอื่น อาศัยมานะ ส่วนอนิสสิตศีล ท่านหมายถึงศีลที่มุ่งเพื่อวิมุตติ และท่านได้กล่าวอีกว่า นิสสิตศีลนั้นไม่ใช่ศีลของบัณฑิต ส่วนอนิสสิตศีลเป็นศีลของบัณฑิต^{๕๑}

พระอรหันต์อุปติสสะ ท่านได้จำกัดความในนิสสิตศีลกว่ากว่าพระพุทธโฆษาจารย์ โดยท่านหมายถึงทั้งในภพนี้ และภพหน้า ที่คนต้องอาศัยตัณหา ทิฏฐิ และมานะ ส่วนพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านหมายถึงผู้ที่มีความปรานลา จึงต้องมีการอาศัย ส่วนอนิสสิตศีลนั้น ทั้งสองท่านได้มุ่งไปเพื่อความหลุดพ้นจากโลกียศีล

กาลปริยัตศีล สปริยัตศีล

กาลปริยัตศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรคได้ให้ความว่า เป็นการจำกัดกาลเวลาแล้วสมาทาน พระอรหันต์อุปติสสะได้อธิบายว่า เป็นการรักษาในระยะเวลาสั้น ไม่เกี่ยวกับชีวิต ส่วนอปานโกฏกศีล เป็นการสมาทานศีลแล้วรักษาจนสิ้นชีวิต ทั้งสองท่านให้นิยามและอธิบายในเนื้อหาอันเดียวกัน

สปริยัตศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้ให้ความหมายว่า เป็นศีลอันฉิบหาย ด้วยลาภ ยศ ญาติ และความเป็นอยู่ เพราะความล่องลิกขาบทที่ตนสมาทานแล้ว โดยท่านยกสาริบุตรพจน์(พระพจน์ของพระสาริบุตร) ว่า “กตมนติ สิล สปริยัต” พระอรหันต์อุปติสสะ ให้ความหมายว่า เป็นศีลที่มีที่สุด เนื่องจากสมาทานแล้วล่องลิกขาบทเพราะเห็นแก่ประโยชน์ทางโลก เกียรติยศ ชื่อเสียง ส่วนอปริยัตศีล นั้น พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า เป็นศีลอันไม่ฉิบหายด้วยลาภ ยศ ชื่อเสียง โดยท่านนำเอาพระพจน์ของพระสาริบุตรว่า “ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลจำพวกหนึ่ง ในพระพุทธศาสนานี้มีได้ยังจิตให้บังเกิดขึ้นในการที่จะล่องลิกขาบท เพราะเหตุลาภและญาติ และอวัยวะ และชีวิต ศีลนี้ชื่อว่า อปริยัตศีล” ส่วนพระอรหันต์อุปติสสะให้ความอปริยัตศีลว่า เป็นศีลที่ไม่มีที่สุด ซึ่งหมายความว่า สมาทานแล้วรักษาไว้โดยชอบและไม่เคยแม้แต่คิดจะล่องลิกขาบท เพราะเห็นแก่ประโยชน์ทางโลก มีเกียรติยศ ชื่อเสียงและชีวิต^{๕๒}

โลกียศีล โลกุตตรศีล

โลกียศีล พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวว่า เป็นศีลที่ประกอบด้วยอาสวะ ที่มีตัณหา เกาะอยู่ในสันดาน ซึ่งเป็นเหตุนำมาสมบัติอันวิเศษในภพและเป็นสัมภารเหตุ ที่จะรื้อออกจากภพ และโลกุตตรศีล เป็นศีลที่ปราศจากอาสวะซึ่งต้องสังวร โดยท่านนำเอาหลักพุทธพจน์มาเพื่อเป็นประโยชน์ ในสังวร ป้องกันซึ่งบัณฑิตจะพึงติเตียน และเพื่อประโยชน์จะให้ได้พระนิพพาน มีความหลุดพ้นจากบ่วงแห่งตัณหา ซึ่งเป็นกิรยารื้อออกจากภพ^{๕๓} ส่วนพระอรหันต์อุปติสสะ ท่านได้ให้ความหมายของโลกุตตรศีล ว่าเป็นการรักษาศีลอันพร้อมด้วยผลแห่งอริยมรรค ศีลนี้นอกจากนี้ยังเป็นโลกียศีล

^{๕๐} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๘.

^{๕๑} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๖.

^{๕๒} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๗ - ๒๐.

^{๕๓} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๐.

โดยท่านกล่าวเหมือนพระพุทธโฆษาจารย์ที่ว่า โลกียศิลป์นี้จะทำให้ได้ภพอันวิเศษ ส่วนโลกุตระศิลป์จะทำให้หลุดพ้นจากภพ^{๔๔}

ลักษณะพิเศษของคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรคในพุทธทศวรรษนี้พระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้บรรยายถึงวิริติซึ่งหมายความว่า กิริยาที่จะเว้นจากบาปธรรมทั้งหลายและอวิริติคือ ศิลปะเป็นมีเจตนาซึ่งหมายถึงเจตนาศิลป์ โดยในคัมภีร์วิมุตติมรรคไม่ได้กล่าวถึงศิลปะประเภทนี้ แต่ในพุทธทศวรรษในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึง ปหานศิลป์ สมาทานศิลป์ ปมาณศิลป์ อัปปมาณศิลป์ ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับจิต ศิลปะที่ไม่เกี่ยวข้องกับจิต ศิลปะที่ไม่อาจล่วงละเมิดได้ และศิลปะปราศจากต่างพร้อย ซึ่งองค์ศิลปะเหล่านี้ไม่ปรากฏมีในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

๒. ศิลปะหมวดสาม

หีนศิลป์ มัชฌิมศิลป์ ปณิตศิลป์

หีนศิลป์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้ให้ความหมายและอธิบายหลายแนวทาง เช่น เป็นศิลปะที่บุคคลให้ประพจน์ไปด้วยฉันทะ ปรรณนาที่จะรักษา แลจิต แลความเพียร และปัญญาอันต่ำช้า สมาทานด้วยความปรรณนาจะมียศ เป็นบุคคลรักษาเศร้าหมอง ช่มชืดบุคคลอื่นเพื่อประโยชน์จะได้สมบัติในภพ เป็นไปด้วยสามารถแห่งตัณหา^{๔๕} ซึ่งเป็นศิลปะที่ประกอบไปด้วยความปรรณนาอันมีตัณหาพาไปในทางที่ผิด ซึ่งพระอรหันต์อุปติสสะว่า เป็นศิลปะที่ผู้รักษาถูกจัดครอบงำและประกอบด้วยตัณหา^{๔๖}

มัชฌิมศิลป์ เป็นศิลปะที่เป็นไปด้วยฉันทะ จิต วิริยะ และปัญญาอันเป็นท่ามกลาง เป็นโลกียศิลป์ มิได้กระทำให้มัวหมอง ยกยงตน ช่มชืดคนอื่น เพื่อเป็นประโยชน์จะเป็นสวาทหรือผู้บรรลุนิพพาน^{๔๗} พระอรหันต์อุปติสสะกล่าวว่า เป็น ศิลปะที่ผู้ถูกราคะอันละเอียดครอบงำและมีตัณหาน้อย ปณิตศิลป์พระพุทธโฆษาจารย์ว่า เป็นศิลปะที่สมาทานเพื่อละบาป เป็นศิลปะโลกุตระ เพื่อหลุดพ้น และเพื่อยังสัตว์โลกให้พ้นจากสังสารวัฏ^{๔๘} ปณิตศิลป์พระอรหันต์อุปติสสะหมายถึงผู้ไม่ถูกราคะครอบงำและมีตัณหาน้อยท่านได้กล่าวอีกว่า เพราะรักษาหีนศิลป์สมบูรณ์จึงเป็นเป็นมนุษย์ เพราะเขารักษามัชฌิมศิลป์สมบูรณ์จึงไปเกิดเป็นเทวดา เพราะเขารักษาปณิตศิลป์สมบูรณ์ จึงเข้าถึงความหลุดพ้น^{๔๙}

อรรถาธิบาย โลกธาธิปไตย ธรรมธาธิปไตย

อรรถาธิปไตย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและวิมุตติมรรค พระพุทธโฆษาจารย์และพระอรหันต์อุปติสสะ ทั้งสองท่านได้จำกัดความในลักษณะคล้ายๆ กัน โดยพระพุทธโฆษาจารย์ว่าละเสียซึ่งกรรมอันมิได้สมควรแก่ตน เอาตนเป็นใหญ่ ส่วนพระอรหันต์อุปติสสะกล่าวว่า กลัวภัยจึงงดเว้นจากการทำชั่ว เพื่อปกป้องตน^{๕๐} โดยทั้งสองท่านมองว่า กรรมอันใดที่ทำให้ตนเดือดร้อน หรือตนทำไป

^{๔๔} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๕.

^{๔๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๐.

^{๔๖} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๐.

^{๔๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๐.

^{๔๘} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๐.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๐} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๑., พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๘.

แล้วก่อความเดือดร้อน เมื่อเห็นกรรมอันนั้นแล้ว สละเสีย ซึ่งเป็นการมองเห็นโดยตนเอง หรือเอาตัวเองเป็นใหญ่ในการตัดสินงว่นจากกรรมที่เป็นอบาย

โลกาธิปไตยศัล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และวิมุตติมรรคโดยพระพุทธโฆษาจารย์ และพระอรหันต์อุปติสสะ ได้กล่าวว่า มีความปรารถนาจะหลีกเลี่ยงความครหาของสัตว์โลก ตนเป็นผู้มีความเคารพในโลก ซึ่งหมายความว่าให้โลกเป็นใหญ่ สิ่งใดที่ตนทำไปแล้ว แต่ขัดต่อความคิดของชาวโลก ซึ่งเป็นความคิดส่วนใหญ่และต้องคล้อยไปตามโลก อีกอย่างหนึ่งโดยเห็นความกลัวภัยของตนที่จะก่อความเดือดร้อน เพื่อเว้นจากกรรมนี้ จึงคล้อยตามมติโลก^{๕๑}

ธรรมาธิปไตยศัล ทั้งสองท่านได้กล่าวว่า เพื่อประโยชน์บูชาซึ่งในพระธรรมเป็นใหญ่ เคารพในธรรม มีศรัทธาและปัญญาเป็นประธาน ยึดสังฆธรรมเป็นหลัก จึงงดเว้นจากการทำอกุศลทั้งปวง ซึ่งหมายความว่า ความเป็นธรรมเท่านั้น ที่ใหญ่ในโลก ถ้าปราศจากธรรมแล้ว ความเป็นอิตติธาธิปไตย และโลกาธิปไตย จะเกิดขึ้น เนื่องจากต่างคนต่างยึดเอาในหลักการของตน ความขัดแย้งยิ่งก่อความรุนแรง

ปรามัญฐศีล อปรามัญฐศีล ปฏิปัสสัทธิศีล

ปรามัญฐศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า เป็นศีลที่อาศัยซึ่งตันทาและทัญญู โดยศีล และทัญญูนี้ ทำให้เกิดศีลวิบัติ ฉิบหาย ส่วนในคัมภีร์วิมุตติมรรคพระอรหันต์อุปติสสะได้กล่าวว่า เป็นศีลที่ถูกกิเลสยึดไว้ โดยปรุงแต่งเป็นครั้งแรกเมื่อตนได้เห็น อปรามัญฐศีล ทั้งสองท่านกล่าวว่า เป็นศีลที่ปฤชชนได้รักษาจนได้บรรลุเป็นมรรค และเป็นศีลของพระอริยบุคคล ๗ จำพวก ซึ่งหมายความว่า เป็นศีลที่ไม่ถูกกิเลสยึดไว้ เป็นศีลที่พัฒนาจากปฤชชนไปสู่อริยชน ปฏิปัสสัทธิศีลในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า เป็นศีลของพระสี่บุคคลและอสีขบุคคล ในคัมภีร์วิมุตติมรรคพระอรหันต์อุปติสสะได้เพียงแต่กล่าวว่า เป็นศีลของพระอรหันต์

วิสุทธิศีล อวิสุทธิศีล เวมตติกศีล

วิสุทธิศีล พระพุทธโฆษาจารย์ จำกัดความว่าการทำตัวให้บริสุทธิ์คือการรักษาไว้มิให้ต้องอาบัติ และเมื่อต้องอาบัติแล้ว ต้องทำคืน(เทศนาบัตติ) ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะหมายถึงการไม่ทำละเมิดศีลที่พระศาสดา ทรงบัญญัติไว้ เมื่อละเมิดโดยเจตนาต้องการชำระคืนคือทำตัวให้บริสุทธิ์

อวิสุทธิศีล ทั้งสองท่านได้กล่าวไว้ว่า เป็นการทำลายความบริสุทธิ์ซึ่งศีล คือต้องอาบัติ หลังจากต้องอาบัติแล้ว ไม่ทำคืนหรือชำระศีลให้บริสุทธิ์โดยเทศนาบัตติ ส่วนในเวมตติกศีล ทั้งสองท่านได้ให้ความว่า เป็นการสงสัยในวัตถุ อาบัติและอัชฌาจาร หมายความว่า ไม่เข้าใจในสิ่งที่ตนทำไปแล้ว เป็นการทำถูกต้อง หรือผิดจากพระธรรมวินัย โดยความลังเลใจ หรือความไม่ชัดเจนในสิ่งที่ตนได้กระทำมา^{๕๒}

เสขศีล อเสขศีล เนวเสขานาเสขาศีล

เสขศีลในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า เป็นศีลอันประกอบด้วยเอกุปปาทาติ เกิดในขณะเดียวกัน ดับในขณะเดียวกัน กับด้วยพระอริยมรรคทั้ง ๔ มีพระโสดาปัตติมรรคเป็นอาทิ แล้วเกิดดับพร้อมด้วยสามัญผลทั้ง ๓ คือพระโสดาปัตติผล พระสกิทาคามีผล พระ

^{๕๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๑., พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๘.

^{๕๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๑-๒๒. พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๘ - ๑๙.

อนาคามีผล ส่วนคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะหมายถึงศีลของเสขะ ๗ จำพวก ส่วนอเสขศีล ทั้งสองท่านหมายถึงศีลของพระอรหันต์ ศีลที่นอกจากศีลทั้งสองนั้น เป็นโลกีย์ศีล หมายถึงศีลของปุถุชน คัมภีร์ทั้งสองเรียกว่าเนวเสขานาเสขาศีล^{๕๓}

ความแตกต่างในคัมภีร์วิมุตติมรรคในศีลหมวดสาม

ลักษณะของคัมภีร์วิมุตติมรรคที่ต่างจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึง ศีลที่ ขมกิลีสได้และไม่มีการละเมิดเรียกว่าสมาทานวิริตี ศีลที่ยังมีกิเลสกลุ่มมรรคแต่ไม่การละเมิดเรียกว่าสัมปัตตวิริตี และศีลที่กำจัดกิเลสได้และไม่มีการละเมิดเรียกว่าสมุจเฉทวิริตี อีกนัยหนึ่ง ศีลที่สัมพันธ์กับความปรารถนารุนแรงคือหมายถึงบุคคลที่สมาทานศีลขณะทำให้คนอื่นเดือดร้อน ศีลที่สัมพันธ์กับความปรารถนาสิ่งที่ดีหมายถึงบุคคลที่สมาทานเพื่อให้ได้ความสุขในชาตินี้และเพื่อวิมุตติสุขในชาติหน้า และศีลที่ไม่สัมพันธ์กับความปรารถนาคือหมายถึงบุคคลสมาทานไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ทั้งทำประโยชน์แก่ผู้อื่น อีกนัยหนึ่งกุศลศีลหมายถึงศีลที่เป็นกุศลและอกุศล ใจดีงานย่อมทำให้เกิดกุศลศีล และใจทรามย่อมให้เกิดอกุศลศีลเรียกว่าสมุฏฐานศีล บุคคลละอกุศลศีลเพราะได้กุศลศีล ละกุศลศีลเพราะได้วิสุทธิเรียกว่านิโรธศีล และบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยสัมมปธานเรียกว่านิโรธพาหุศีล อีกนัยหนึ่งภยศีลหมายถึงบุคคลบางคนไม่ทำความชั่ว เพราะมีความกลัวภัย บริพาหุศีลหมายถึงบุคคลที่นึกถึงเพื่อนที่แยกจากกันไป จึงมีความกระวนกระวายใจ โมหศีลคือบุคคลรักษาศีลอย่างเคร่งเหมือนโค^{๕๔}

ศีลหมวดสี่

หายนภาคีศีล ฐิติภาคีศีล วิเสสภาคีศีล นิพเพธภาคีศีล

หายนภาคีศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า ภิกษุที่หรือบุคคลที่เสพบกับที่ไม่มีศีล ไม่เสพบกับผู้มีศีล มีตำริผิด ไม่เห็นโทษที่ตนได้กระทำ ไม่รักษานินทริย คือ คบหาบัณฑิต ๆ จะพาไปทางเจริญ คบพาลนำไปสู่ความเสื่อม ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะได้กล่าวว่า เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ไม่ตั้งอยู่ในความเพียร ทำในสิ่งที่ปิดกั้นซึ่งการบรรลุธรรม โดยมิเจตนาในการละเมิดศีลที่ได้รับรักษา ฐิติภาคีศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์มิได้กล่าวถึงอะไรทั้งสิ้น แต่วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะกล่าวว่า เป็นศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายตรงตัว ซึ่งหมายความว่า เป็นผู้รักษาศีล ไม่เผลอสติจนทำให้ขาด เป็นผู้ที่พอใจในการรักษา ไม่เร้าร้อนใจด้วยกิเลสตัณหาพาไป วิเสสภาคีศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า เป็นศีลของผู้ที่รักษาสมบูรณ์แล้ว กระทำความเพียร ตั้งอยู่ในกรรมฐาน เพื่อประโยชน์ จะให้ได้สมาธิ คัมภีร์วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะ กล่าวว่า ผู้ที่พอใจในการรักษาศีล ไม่เผลอสติ มีความเพียรในการเจริญสมาธิ ไม่เร้าร้อยโดยนิพพิทา ส่วนนิพเพธภาคีศีล ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า ไม่เพียงแต่การรักษาศีลอย่างเดียว แต่มีการเจริญวิปัสสนาจนทำปัญญาให้เกิดขึ้น ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอรหันต์อุปติสสะ ว่า มีการรักษาศีล เจริญสมาธิ เร้าร้อยด้วยนิพพิทา^{๕๕}

^{๕๓} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๑๙. พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๐.

^{๕๔} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๐.

^{๕๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๓., พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๑.

ภิกขุ ภิกขุณี อนุปสัมปัน คหณัฐศีล

ภิกขุ ภิกขุณี อนุปสัมปัน คหณัฐศีล ในคัมภีร์ทั้งสอง พระพุทธโฆษาจารย์และพระอรหันต์อุปติสสเถระได้กล่าวถึงเนื้อหาของศีลเหล่านี้ในลักษณะเดียวกัน คือศีลของภิกษุ ได้แก่สิกขาบทในภิกษุปาติโมกข์ ศีลของภิกษุณีได้แก่สิกขาบทในภิกษุณีปาติโมกข์ สิกขาบท ๑๐ สำหรับสามเณรีหรืออนุปสัมปัน และศีล ๕ ศีล ๘ สำหรับอุบาสก อุบาสิกา เรียกว่า คหณัฐศีล^{๕๖}

ปกติศีล อาจารย์ศีล ธรรมดาศีล บุพพเหตุศีล

ปกติศีล อาจารย์ศีล ธรรมดาศีล บุพพเหตุ ทั้งสองท่านได้กล่าวถึง ศีลของผู้คนอยู่ในอุตตรกุรุทวีป ศีลที่ประพฤติไปตามกฎระเบียบ บ้านเมือง วงษ์ตระกูล ศีลของมารดาของพระโพธิสัตว์ และศีลบริสุทธ์ของพระโพธิสัตว์ ของพระกัสสปะ^{๕๗}

ปาติโมกข์สังวรศีล อินทรีย์สังวรศีล อาชีวนิวิธานศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล

ปาติโมกข์สังวรศีล หมายถึงการสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรประพฤติอยู่เป็นนิจ เห็นภัยในโทษทั้งหลาย ทั้งสมათานและรักษาสิกขาบทที่ตนได้สมათานไว้ พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า ชื่อว่าภิกษุเพราะเห็นภัยในสังสารวัฏ ต้องประกอบด้วยความสำเร็จพ้นจากทุกข์ได้ การสำรมนั้น ต้องประกอบด้วยการสำรวมทางกาย ทางวาจา รู้จักในสิ่งที่เป็นอาจารย์คือสิ่งที่ควรไม่ควร โดยในอนาจารท่านบอกว่ามี สองอย่างคืออนาจารประกอบในใจ และอนาจารประกอบในใจ ตรงข้ามกับอาจารย์ประกอบในกาย และใจในฝ่ายดี ที่เป็นกุศล และท่านยังได้กล่าวถึงโคจรสามอย่างคือ อุบนิสยโคจรหมายถึง การอาศัยกัลยาณมิตรได้แก่การเล่าเรียน และทรงไว้ซึ่งกถาวัตถุ ๑๐ ประการ มีการฟังวงศ์ตฤตยาศนา ประกอบด้วยองค์ ๘ ข้ามซึ่งความสงสัย ทำให้เห็นแจ้งซึ่งปัญหา อารักขโคจร เป็นการรักษาด้วยความสังวรทั้งกาย และใจ ส่วนอุบนิพันธโคจร ท่านหมายถึงการผูกจิตไว้ในสติปัญฐานสี่^{๕๘}

อินทรีย์สังวรหมายถึงการสำรวมในอินทรีย์ไม่ให้กระทบกับอารมณ์ มีการสำรวมตาไม่ให้กระทบกับรูปซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดความรู้สึก พระพุทธโฆษาจารย์ท่านกล่าวว่า “จกขุ รูปํ น ปสฺสตี” จักขุไม่เห็นรูป เพราะเหตุจักขุนี้ใจจิต “จิตตปิ รูปํ น ปสฺสตี” อนึ่งจิตมิได้เห็นรูป เพราะเหตุว่าจักขุ เมื่ออารมณ์กระทบจักขุทวารแล้ว บุคคลก็เห็นรูปด้วยจิตวิญญานอาศัยจักขุประสาท^{๕๙}

อาชีวนิวิธานศีล เป็นศีลที่บริสุทธ์เว้นจากการกระทำในสิ่งที่เป็นอกุศลธรรมมีการกล่าวปดเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ปรรณาลาภโดยลาภ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า เว้นจากการประพฤติล่วงสิกขาบททั้ง ๖ สิ่งเป็นกรรมนำไปสู่อาบัติต่างๆ ซึ่งมีปาราชิกสงฆาทีเสส ฤตถัจฉัย ปาจิตตียะ ปาฎิเทศนียะ ทุกกฎ พร้อมทั้งในสำรวมในลาภทั้งหลายที่เกิดจากปัจจัยสี่ อนึ่งเว้นจากลาภอันลามกทั้ง หลายที่เป็นศัตรูต่ออกุศลธรรม เป็นการดำเนินชีวิตไปในทางที่ชอบ^{๖๐}

^{๕๖} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๑., พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๒.

^{๕๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๔.

^{๕๘} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๔ - ๒๕., พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๓.

^{๕๙} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๑., พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๓ - ๓๑.

^{๖๐} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๔ - ๓๕.

ลักษณะที่ต่างจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค คือคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึงกุศลศีล สมุฏฐานศีล นิโรธศีล นิโรธปฏิบัติศีล^{๖๑} โดยพระอรหันต์อุปติสสะได้กล่าวอีกว่า ปาติโมกขสังวรศีลพึงรักษาด้วยศรัทธา อินทรีย์สังวรศีลพึงรักษาด้วยสติ อาชีวปริสุทธศีลพึงรักษาด้วยความเพียร ปัจจัยสันนิสิตศีลพึงรักษาด้วย สติปัญญา

๒.๔.๒ อธิจิตศึกษา

ก. ความหมาย

อธิจิต หรือ อธิจิตต์ จิตอันยิ่ง เรื่องของการเจริญสมาธิอย่างสูง หมายถึงฌานสมาบัติ ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา หรือ แม้สมาธิที่เจริญด้วยความรู้เข้าใจโดยมุ่งให้เป็นปัจจัยแห่งการก้าวไปในมรรค ส่วนคำว่าอธิจิตตสิกขานั้น ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺต) ให้ความหมายว่าเป็นเรื่องอธิจิตต์อันจะต้องศึกษา การศึกษาในอธิจิตต์ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาจิตใจอย่างสูงเพื่อให้เกิดสมาธิ ความเข้มแข็งมั่นคงพร้อมทั้งคุณธรรมและคุณสมบัติที่เกื้อกูลทั้งหลาย เช่น สติ ขันติ เมตตา กรุณา สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส อันจะทำให้จิตใจมีสภาพที่เหมาะสมแก่การใช้งาน เฉพาะอย่างยิ่งให้เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา^{๖๒}

อธิจิตตสิกขา ในพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต ได้แก่ร่วมเอาองค์มรรค ข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือการฝึกให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคงแน่นหนา ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะสมแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาหลักซึ่งและตรงตามความเป็นจริง^{๖๓}

อธิจิตตสิกขาข้างต้น หมายถึงสมาธิ โดยเฉพาะสมาธินี้ ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๔} ได้ให้ความหมายว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ซึ่งหมายถึงจิตที่เป็นเอกัคคตาจิต โดยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน หรือ ส่ายไป ท่านได้นำเอาเนื้อหาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคบาลี ว่า สมาธิคือภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต กล่าวคือการดำรงจิต และเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบสม่ำเสมอ และด้วยดี^{๖๕} ส่วนในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ท่านให้ความหมายว่า ความมีใจตั้งมั่น , ความตั้งมั่นแห่งจิต , การทำให้จิตสงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน, ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วอยู่ในอารมณ์ คือสิ่งอันหนึ่งอันเดียว นอกจากนี้ท่านให้ความหมาย

^{๖๑} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๒.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๘.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๑๕.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิ สมาธิแบบชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๖๕} วิสุทธิบาลี. ๑ / ๑๐๕.

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับบอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่นสมาธิอย่างสูง (training in higher mentality)^{๖๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ปรารภกับท่านกุงสุลใหญ่ประเทศไทย ประจำ นครซิดนีย์ และพุทธศาสนิกชนที่อยู่เมืองใกล้เคียงเกี่ยวกับสมาธิ โดยท่านกล่าวว่า คำว่า meditation ให้ความหมายสมาธินั้น มีความหมายคลุมเครือ เพราะคำว่า meditation นั้น หมายถึง การครวญคิด การพิจารณา การพัฒนาซึ่งท่านเทียบเคียงกับศัพท์บาลีว่าภาวนา เช่น สมถภาวนา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Tranquility meditation และวิปัสสนาภาวนา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Insight meditation เพราะฉะนั้น ท่านจึงตกลงใจใช้สมาธิในภาษาอังกฤษว่า Concentration โดยความหมายว่าตั้งแน่วแน่ ต้องมุ่งแน่วแน่มุ่งไปในเรื่องนั้น^{๖๗}

คัมภีร์วิมุตติมรรคของท่านพระอุปัชฌาย์ได้ให้ความหมายของสมาธิว่า หมายถึงโยคีมีจิตบริสุทธิ์ บากบั่นมั่นคง ประกอบด้วยธรรมที่มีความสงบเป็นอนิสังส และเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน หรือ ไม่ยอมให้จิตของตนลุ่มไปตามแรงพายุคืออาราคะ นอกจากนี้ คัมภีร์วิมุตติมรรคได้ถอดเนื้อหาในคัมภีร์พระอภิธรรมว่า “สิ่งที่ทำให้จิตดำรงมั่น ดำรงอยู่ด้วยดี ตั้งตั้งแน่วแน่ ไม่ซัดส่ายไป ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถูกรบกวน สงบ ไม่ถูกอารมณ์ยึดไว้ ทำให้สมรรถนะละพลังแห่งสมาธิเข้มแข็งขึ้น เรียกว่าสมาธิ” ส่วนอริจิตตสิกขา หมายถึงสมาธิอันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร หรือ เป็นนิพเพธภาคียสมาธิ และมีคสมาธิ

ข. ประเภทของสมาธิ

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แบ่งระดับของสมาธิ เป็น ๓ โดยถอดเนื้อหาจากอรรถกถา ดังนี้

๑. ฌณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ (momentary concentration) เป็นสมาธิขั้นต้น ซึ่งคนทั่วไปอาจใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี และจะใช้เป็นจุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนา

๒. อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่ (Access concentration) เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน หรือสมาธิในบุพภาค แห่งอปปนสมาธิ

๓. อปปนสมาธิ สมาธิแน่วแน่ หรือ สมาธิแนบสนิท (Attainment concentration) เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ

พระอุปัชฌาย์ได้จำแนกประเภทสมาธิไว้ในวิมุตติมรรค ดังนี้

ทุกะ สมาธิ ๒ ประเภท

สมาธิ ๒ ประเภทคือ โลกียสมาธิ และ โลกุตระสมาธิ

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๗.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๖๗} ปาฐกถาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) แสดงที่วัดธัมมมาราม สหรัฐอเมริกา ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๙.

^{๖๘} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๕, ๕๒.

การได้เฉพาะซึ่งอริยมผล เรียกว่า “โลกุตระสมาธิ” สมาธิอื่น ๆ เรียกว่า “โลกียสมาธิ” โลกียสมาธิยังประกอบด้วยความต่ำทราม เกี่ยวเนื่องด้วยสังโยชน์ (กิเลสร้อยรัด) โยคะ (กิเลสกระทำให้ติดอยู่ในโลก) เป็นโอฆะ (ห้วงกิเลส) พันธนะ (เครื่องผูก) นิเวรณ (เครื่องกั้น) เป็นธรรมอันทราม เป็นพุทธิภูมิ (ความเห็นทราม) เป็นอุปทาน เป็นกิเลสอาสวะ ธรรมดังกล่าวเป็นคุณสมบัติแห่งโลกียสมาธิ ธรรมที่ตรงข้ามจากนี้ เป็นสมบัติแห่งโลกุตระสมาธิ นอกจากนี้ยังมีสมาธิอีกสองประเภทคือ มิจฉาสมาธิ และสัมมาสมาธิ ซึ่งแยกคคตาแห่งจิตที่เป็นอกุศล เรียกว่ามิจฉาสมาธิ ส่วนแยกคคตาแห่งจิตที่เป็นกุศล เรียกว่า สัมมาสมาธิ สมาธิอีกสองประเภทคือ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ คือสมาธิใกล้จะแน่วแน่ เรียกว่าอุปจารสมาธิ ส่วนสมาธิที่กำจัดนิเวรณเรียกว่าอัปปนาสมาธิ^{๖๙}

ติกะ สมาธิ ๓ ประเภท

สมาธิสามประเภทคือ สมาธิที่ยังมีวิตกและวิจารณ์ ๑ สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ ๑ สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตก และวิจารณ์ ๑

ปฐมฌานที่ยังมีวิตกและวิจารณ์เรียกว่าสมาธิที่ยังมีวิตกและวิจารณ์ ในทุติยฌานไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ เรียกว่าสมาธิที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ ในฌานอื่น ๆ ที่เหลือ ไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ เรียกว่าสมาธิที่ไม่มีทั้งวิตก และวิจารณ์

สมาธิอีก ๓ ประเภทคือ สมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยปีติ ๑ สมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยสุข ๑ สมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยอุเบกขา ๑ ปฐมฌานและทุติยฌานจัดเป็นสมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยปีติ ตติยฌานจัดเป็นสมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยสุข จตุตถฌานจัดเป็นสมาธิที่โยคีทำให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยอุเบกขา

สมาธิอีกสามประเภทคือ กุศลสมาธิ ๑ กุศลวิปากสมาธิ ๑ สัจสมาธิ ๑

สมาธิอันนับเนื่องในรูปฌานและอรูปรูปฌานที่ปฏิบัติโดยเสขบุคคล ผู้ดำเนินตามอริยมรรคและปฏุชน เรียกว่า กุศลสมาธิ สมาธิของเสขบุคคลผู้ดำรงมั่นอยู่ในอริยมผล และสมาธิของปฏุชนผู้กลับมาเกิดอีกในรูปภพ และอรูปรูปภพ เรียกว่า กุศลวิปากสมาธิ สมาธิในรูปภูมิ และอรูปรูปภูมิที่ปฏิบัติโดยผ่านอเสขะ เรียกว่า สัจสมาธิ

จตุกกะ สมาธิ ๔ ประเภท

สมาธิ ๔ ประเภทคือ สมาธิในกามภูมิ ๑ สมาธิในรูปภูมิ ๑ สมาธิในอรูปรูปภูมิ ๑ และสมาธิที่ไม่นับเนื่องในสมาธิ ๑

การละนิเวรณแต่อย่าง ๆ โดยธรรมที่เป็นข้าศึกกัน และการรักษาไว้ซึ่งธรรมอันเป็นข้าศึกของนิเวรณ เรียกว่าสมาธิในกามภูมิ ฌาน ๔ เรียกว่า สมาธิในรูปภูมิ ๔ และกุศลวิปาก เรียกว่า “สมาธิในอรูปรูปภูมิ” สมาธิที่นับเนื่องในมรรค ๔ ผล ๔ เรียกว่า สมาธิที่ไม่นับเนื่องในสมาธิดังกล่าว

ในสมาธิมีปฏิปทา ๔ อย่าง คือ ทุกขาปฏิปทา ทันทธาภิณญา (ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า) ๑ ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิณญา (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว) ๑ สุขขาปฏิปทา ขิปปาภิณญา (ปฏิบัติสบาย ทั้งรู้ได้เร็ว) ๑ สุขขาปฏิปทา ทันทธาภิณญา (ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า) ๑ ในปฏิปทา ๔ ข้อนี บุคคลผู้มีปฏิปทาข้อที่ ๑ มีราคะแรงกล้า ผู้มีปฏิปทาข้อที่ ๒ มีราคะเบาบาง ผู้มีปฏิปทาข้อที่ ๓ มีอินทรีย์แก่กล้า และผู้มีปฏิปทาข้อที่ ๔ มีอินทรีย์อ่อนกำลัง

^{๖๙} พระอุทิศสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๕๖.

จตุกกะนัยที่ ๒ คือ

๑. ปริตตสมาธิ ปริตตารัมมณะ (สมาธินิดหน่อย มีอารมณ์นิดหน่อย)
๒. ปริตตสมาธิ อัปปมาณารัมมณะ (สมาธินิดหน่อย มีอารมณ์นิดหน่อย)
๓. อัปปมาณสมาธิ ปริตตารัมมณะ (สมาธิประมาณไม่ได้ มีอารมณ์ประมาณไม่ได้)
๔. อัปปมาณสมาธิ อัปปมาณารัมมณะ (สมาธิประมาณไม่ได้ มีอารมณ์ประมาณไม่ได้)

จตุกกะนัยที่ ๓ คือ ฉันทสมาธิ คือสมาธิที่บรรลุได้โดยอาศัยฉันทะ “วิริยสมาธิ” คือสมาธิที่บรรลุได้โดยอาศัยวิริยะ “จิตตสมาธิ” คือสมาธิที่บรรลุได้โดยอาศัยจิต “วิมังสาสมาธิ” คือสมาธิที่บรรลุได้โดยอาศัยวิมังสา

จตุกกะนัยที่ ๔ คือ สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุ แต่สาวกไม่ได้บรรลุ ๑ สมาธิที่สาวกบรรลุ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้บรรลุ ๑ สมาธิที่ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุและสาวกก็บรรลุ ๑ สมาธิที่ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกต่างก็ไม่ได้บรรลุ ๑

มหากุณาสมาธิ และยมกปาฏิหาริยสมาธิ เป็นสมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าบรรลุ ไม่ใช่สมาธิที่สาวกบรรลุ เสขิยผลสมาธิ เป็นสมาธิที่สาวกบรรลุ ไม่ใช่สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลุ อนุบุพพิหารสมาธิ ๙ อย่าง และอเสขิยผลสมาธิ เป็นสมาธิที่ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกต่างก็บรรลุ อสัณฺญาสมาธิ เป็นสมาธิที่ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าสาวกต่างก็ไม่ได้บรรลุ

จตุกกะนัยที่ ๕ คือสมาธิที่เป็นเหตุแห่งความเกิด ไม่ได้เป็นสาเหตุแห่งความดับ ๑ สมาธิที่เป็นเหตุแห่งความดับ ไม่ได้เป็นเหตุแห่งความเกิด ๑ สมาธิที่เป็นทั้งเหตุแห่งความเกิดและดับ ๑ สมาธิที่ไม่ได้เป็นทั้งเหตุแห่งความเกิดและความดับ ๑

จตุกกะนัยที่ ๖ คือ

๑. ปฐมฌาน คือความหลุดพ้นจากนิวรณ์ ๕ ความบริบูรณ์แห่งวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และจิตเตกัคคตา
๒. ทุตติยฌาน คือ ความพ้นไปจากวิตก วิจารณ์ และความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๓ อย่างที่เหลือ (ปิติ สุข จิตเตกัคคตา)
๓. ตติยฌาน คือ ความพ้นไปจากปิติ และความบริบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๒ อย่างที่เหลือ (สุข และจิตเตกัคคตา)
๔. จตุตถฌาน คือความพ้นไปจากสุข และความบริบูรณ์แห่งอุเบกขาและจิตเตกัคคตา

ปัญจกะ สมาธิ ๕ ประเภท

สมาธิ ๕ ประเภทคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และ ปัญจกฌาน การแบ่งสมาธิออกเป็น ๕ ประเภทนี้ แบ่งโดยอาศัยองค์ประกอบแห่งฌาน ๕ อย่าง เป็นพื้นฐานคือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และจิตเตกัคคตา

๑. ความปราศจากนิวรณ์ ๕ และความบริบูรณ์แห่งองค์ประกอบทั้ง ๕ ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และจิตเตกัคคตา เรียกว่าปฐมฌาน

๒. ความปราศจากวิตก และความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๔ อย่างที่เหลือ เรียกว่า ทุตติยฌาน

๓. ความปราศจากวิตก วิจารณ์ และความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๓ อย่างที่เหลือ เรียกว่า ตติยฌาน

๔. ความปราศจากวิตก วิจารณ์ ปิติ และความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๒ อย่างที่เหลือ เรียกว่า จตุตถฌาน

๕. ความปราศจากวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ๒ อย่างที่เหลือ (อุเบกขา และจิตเตกัคคตา) เรียกว่า ปัญจฌาน

ปัญจกะณีย์ที่ ๒ คือ สมภาที่สมบูรณ์ด้วยองค์ ๕ คือ ปิติ สุข สติ โอภาส และสมาหิตจิตสังญา (ความสำคัญหมายจิตที่ดำรงมั่น) คำว่า “ปิติ” ในที่นี้ คือปิติในปฐมฌาน และทุตติยฌานนั่นเอง คำว่า “สุข” คือ สุขในตติยฌาน คำว่า “สติ” หมายถึงเจโตปริยฌาน (กำหนดรู้ความคิดของผู้อื่นได้) คำว่า “โอภาส” หมายถึงทิพจักขุญาณ ความกำหนดรู้ กระแสจิตที่ดำเนินไปอย่างมั่นคง เรียกว่าสมาหิตจิตสังญา

ปัญจกะณีย์ที่ ๓ คือ สัมมาสมาธิที่เกี่ยวข้องด้วยอภิญญา ๕ สมาธิ ๕ อย่างนี้ เป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคตสุข เกิดขึ้นเพราะปัญญาพิจารณาร่างกาย (กายานุปัสสนา)

๑. สมาธินี้ เป็นสมาธิที่ท่านพระอริยเจ้าทั้งหลายปฏิบัติ และปราศจากราคะ

๒. สมาธินี้ เป็นธรรมที่บัณฑิตปฏิบัติ

๓. นี้เป็นสุขยอดเยี่ยมที่เกิดจากความสงบ และเป็นการบรรลุความสงบ แม้สมาธินี้จะให้สำเร็จผลอันสูงสุด

๔. สมาธิเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขและสงบมากที่สุด เป็นธรรมที่ประกอบด้วยความสงบ (ปัสสัทธิ) แต่ก็ยังเอาชนะความว่าเป็นตัว (อัตตทิฏฐิ) ที่เป็นเหตุแห่งความเกิดและความตายไม่ได้

๕. สมาธินี้ดำเนินไปพร้อมกับสติและเป็นแห่งสติ สมาธิและสติเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะปัญญาพิจารณาร่าง (กายานุปัสสนา)

ค. ศัตรูของสมาธิ

หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ เป็นศัตรูของสมาธิ เรียกว่านิวรรณ ซึ่งนิวรรณนี้แปลว่า เครื่องกีดกัน เครื่องขัดขวาง หรือ สิ่งกีดกันการทำงานของจิต สิ่งกีดขวางความตั้งงามของจิต สิ่งกีดกันกำลังปัญญา สิ่งกีดกันจิตไม่ให้ก้าวหน้าในกุศลธรรม ธรรมฝ่ายชั่วที่กีดกันจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี หรืออกุศลธรรมที่ทำให้จิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง^{๗๐}

ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ เป็นเครื่องปิดกั้น (กุศลธรรม) เป็นเครื่องห้าม (ความเจริญงอกงาม) ขึ้นกดทับจิตไว้ ทำปัญญาให้อ่อนกำลัง”^{๗๑} “เป็นอุปกิเลสแห่งจิต สนิมใจ

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^{๗๑} ส.ม.๑๙/๔๙๙/๑๓๕

หรือสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง) ทำปัญญาให้อ่อนกำลัง”^{๗๒} และว่า “ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ เป็นนิเวศน์ ทำให้มีติดบอด ทำให้ไร้จักขุ ทำให้ไม่มีญาณ (สร้างความไม่รู้ ทำให้ปัญญาดับ ส่งเสริมความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน”^{๗๓}

นิเวศน์ ๕ คือ^{๗๔}

๑. **กามฉันท** ความอยากได้ออยากเอา หรือความพอใจในกาม ซึ่งหมายถึงกามคุณทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุที่นำปารารถนา นำใคร่ นำพอใจ เป็นกิเลสพวกโลภะ จิตที่ถูกล่อด้วยอารมณ์ต่าง ๆ

๒. **พยาบาท** ความขัดเคืองแค้นใจ ได้แก่ความขัดใจ แค้นเคือง เกลียดชัง ความผูกใจเจ็บ การมองในแง่ร้าย การคิดร้ายมองเห็นคนอื่นเป็นศัตรู ตลอดจนความโกรธ ความหงุดหงิด ฉุนเฉียว ความรู้สึกขัดใจ ไม่พอใจต่าง ๆ จิตที่มีวาระทบนั้นกระทบบนี้ สะดุดนี้ เดินไม่เรียบ ไม่ไหลเนื่อง ย่อมไม่อาจเป็นสมาธิ

๓. **ถีนมิทธะ** ความหดหู่ และเซื่องซึม หรือเซ็งและซึมแยกเป็นถีนะ ความหดหู่ ห่อเหี่ยว ถดถอย ระย่อ ท้อแท้ ความซบเซาเหงาหงอย ละเหี่ยว ที่เป็นอาการของจิตใจ กัมมิทธะ ความเซื่องซึม เฉื่อยเฉา ง่วงเหงาหาวนอน โง่งว้าง อืดอาด มีเมมา ตื้อตัน อาการซึม ๆ เฉา ๆ ที่เป็นไปทางกาย จิตที่ถูกอาการทางกายและทางใจอย่างนี้ครอบงำ ย่อมไม่เข้มแข็ง ไม่คล่องตัว ไม่เหมาะแก่การใช้งาน จึงไม่อาจเป็นสมาธิได้

๔. **อุทธัจจกุกกุกจะ** ความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ แยกเป็นอุทธัจจะ ความที่จิตฟุ้งซ่าน ไม่สงบ สาย พร่า พล่านไปกับกุกกุกจะ ความรุ่มรวยใจ ราคายูใจ ระแวง เดือดร้อนใจ ยุ่งใจ กลุ้มใจ กังวนใจ จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำ ย่อมพล่านย่อมคว้างไป ไม่อาจสงบลงได้ จึงไม่เป็นสมาธิ

๕. **วิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัย ได้แก่ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ สงสัย เกี่ยวกับพระศาสนา พระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น

ในวิมุตติมรรค ท่านพระอุปติสสเถระ ได้กล่าวถึงธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อสมาธิ ๘ อย่าง คือ ราคะ โทสะ โภสัชชะ (ความเกียจคร้าน) ถีนมิทธะ (ความง่วงเหงาเซื่องซึม) อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านราคายู) วิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) โมหะนิรปีติ (ความไม่ปีติ) นิสสุข (ความไม่มีสุข) และอกุศลธรรมอื่น ๆ ทั้งหมดล้วนเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในสมาธิ^{๗๕}

๓) อธิปัญญาสิกขา

ก.ความหมาย

พระอุปติสสเถระในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้ให้จำกัดความว่า ปัญญาสิกขาหมายถึงโลกียปัญญา ส่วนอธิปัญญาสิกขา หมายถึงญาณหยั่งรู้อริยสัจ ๔ โพธิปักขิยธรรมญาณ และมรรคญาณ นอกจากนี้พระอุปติสสเถระได้ให้ความหมายปัญญาไว้อีกว่าหมายถึงความรอบรู้ ญาณ การวิจัยธรรม การจำแนกการกำหนดหมาย การวิจัยที่เป็นการศึกษาอันชำนาญและชาญฉลาด ในการพิจารณาก็เป็น

^{๗๒} ส.ม.๑๙/๔๙๐/๑๓๓

^{๗๓} ส.ม. ๑๙/๕๐๑/๑๓๖

^{๗๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, หน้า ๑๓.

^{๗๕} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๕๕.

การเห็นชัดเจนและได้ความรู้ปัญญาคือความฉลาด ปัญญาเหนือปัญญา พละ ปัญญาเหมือนศาสตร์ ปัญญาเหมือนปราสาท ปัญญาคือประทีป ปัญญาคืออรณะ ความไม่หลง ธรรมวิชัย สัมมาทิฐิ ส่วนปัญญาในความหมายญาณนั้นคือหมายถึงการสลัดตนออกจากวิญญู^{๗๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)ให้ความหมายอริจิตตสิกขาว่าเป็นการศึกษาอริปัญญา, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาปัญญาอย่างสูง เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง อันจะทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสและความทุกข์ นอกจากนี้ท่านได้ให้ความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง (training in higher wisdom)^{๗๗} ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธิมรรค^{๗๘} ได้อธิบายความหมายของปัญญาไว้ว่าปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา เรียกว่าปัญญา ความรอบรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา หรือวิปัสสนาญาณที่สัมปยุต (ประกอบ) ด้วยกุศลจิตพิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแจ่มแจ้ง ชื่อว่าปัญญา ความรู้ทั่ว คือเข้าใจดีโดยประการต่าง ๆ ยิ่งกว่า การรู้ด้วยสัญญา และวิญญาน ความรู้นี้ ฟังทราบว่าเป็นความรู้ทั่ว คำที่ว่า “ได้ชื่อว่าปัญญา เพราะอรธกว่า รู้ทั่ว”

กิริยาที่รู้ชอบ รู้ดี รู้พิเศษ เรียกว่า ปัญญา มีการรู้การต่าง ๆ ถ้าจะกล่าวถึงธรรมชาติที่จะทำให้กิริยาอาการต่าง ๆ นั้น มี ๓ ประการ คือ

- (๑) สัญญา คือ การรู้จักอารมณ์ สีเขียว สีเหลือง เป็นต้น
- (๒) วิญญาน คือ รู้อารมณ์เขียว เหลือง เป็นต้นทำให้เข้าใจถึงไตรลักษณ์
- (๓) ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว รู้โดยประการต่าง ๆ

ทั้ง ๓ ประการนี้ มีกิริยาให้รู้อารมณ์เหมือนกัน แต่สัญญากับวิญญาน ๒ ประการเบื้องต้นนั้น ไม่รู้พิเศษเหมือนปัญญา^{๗๙} สรุปลแล้วปัญญาที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้นั้น จึงหมายถึงความรู้ทั่ว

ในหนังสือพจนานุกรมธรรมของพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่าปัญญาไว้ว่าปัญญา หมายถึง ความรู้ครบถ้วนในสิ่งที่ควรรู้, ญา แปลว่า รู้, แปลว่าทั่วถึง หรือ ครบถ้วน, คำว่าปัญญานี้ต้องนิยามความหมายว่า เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างถูกต้อง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในหน้าที่การงาน เพราะถ้าไม่เข้ามาเกี่ยวข้องก็ไม่มีปัญหา ก็ไม่ต้อง ใช้ปัญญา ปัญญาเป็นเรื่องของความรู้ ต้องมีความรู้ คือมีความรู้จัก มีความเข้าใจ มีความเห็นแจ้งอย่างถูกต้อง ในสิ่งนั้น ๆ ทางจิตใจตลอดถึง ทั้งฝ่ายถูกฝ่ายดี ทั้งฝ่ายบาปฝ่ายผิดทั้งฝ่ายสุขฝ่ายทุกข์ ทั้งฝ่ายอิสระหลุดพ้นอันเป็นไปเพื่อพระนิพพาน จึงเรียกว่า ปัญญา^{๗๙} ท่านยังให้ความหมายในหนังสือคัมภีร์^{๘๐} ว่า ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรม

^{๗๖} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๕, ๒๗๔, ๒๗๕.

^{๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๘.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๗๘} วิสุทธิ ๓/๔.

^{๗๙} พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมธรรมของพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๓ - ๒๑๔.

^{๘๐} พุทธทาสภิกขุ, คัมภีร์มโนษย์ : ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๔.), หน้า ๒๘.

เพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องสมบูรณ์ถึงที่สุด ในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง คนเราโดยปกติไม่สามารถรู้สิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ คือมักรู้ตามความเข้าใจของตนเอง หรือตามที่สมมติกัน จึงไม่ใช่ความรู้ตามความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญา อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้าย สำหรับฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความรู้แจ้ง ในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงได้ จิตที่รู้แจ้ง เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ไม่มีอะไรขัดแย้งไปยิ่งกว่า ความรู้แจ้งที่เกิดมาจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่างปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาอย่างยิ่ง จิตที่เข้าถึงความว่างจากกิเลสอย่างยิ่ง คือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้นปัญญาที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนาคือปัญญารู้แจ้งพระนิพพาน (โลกุตตรปัญญา)

สามารถสรุปได้ว่า ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง คือรู้เหตุรู้ผล รู้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ รู้ในสิ่งที่ควรและสิ่งที่ไม่ควร ในพระพุทธศาสนาถือว่าปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง เพราะการกระทำทุกอย่างล้วนต้องอาศัยปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะ และปัญญาที่เป็นโลกุตระทั้งนั้น เมื่อมนุษย์มีปัญญาทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ผลของการพัฒนาปัญญา (วิปัสสนาปัญญา) ทำให้ได้บรรลุปัญญาขั้นสูงที่เรียกว่า ญาณ ทั้งปัญญาเป็นกระบวนการพัฒนาสู่จุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ข. ประเภทของปัญญา

ปัญญา คือ ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ ความรู้ซึ่ง ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้จัดประเภทของปัญญาออกเป็นหมวด ๆ พอสรุปได้ดังนี้^{๘๑}

ทุกะ หมวดแห่งปัญญา ๒ ประเภท

ในทุกระยะที่ ๑ จัดปัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

โลกียปัญญา และโลกุตตรปัญญา ปัญญาที่สัมปยุตด้วยอริยมรรคอริยผลเป็นโลกุตระปัญญา ส่วนปัญญาอย่างอื่นเป็นโลกียปัญญา และโลกียปัญญาประกอบด้วยอาสวะ สังขันธ์ คันถะ เป็นโอชะ โยคะ นิรวรณ ผัสสะ สังสารวัฏและกิเลส ส่วนโลกุตระปัญญาปราศจากอาสวะ ไม่มีสังขันธ์ ไม่มีคันถะ ไม่มีโอชะ ไม่มีนิรวรณ ไม่มีสังสารวัฏ และไม่เป็นกิเลส

ติกะ (ปัญญา ๓ ประเภท) นัยที่ ๑

ปัญญา ๓ ประเภท คือจินตายนปัญญา สุตมยปัญญา และ ภวานามยปัญญา

ในปัญญา ๓ ประเภทนั้น ปัญญาที่บุคคลได้มาโดยไม่ได้เรียนจากผู้อื่น เป็นปัญญาที่เกิดจากกรรมที่เป็นของบุคคล หรือ ปัญญาที่ตรงกับความจริงเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับหน้าที่การงานหรือ เกี่ยวกับศาสตร์นี้ เรียกว่าจิตตามยปัญญา ปัญญาที่ได้มาโดยการเรียนจากผู้อื่น เรียกว่า สุตมยปัญญา บุคคลเมื่อบำเพ็ญสมาธิ ทำปัญญาให้เกิดขึ้นนี้เรียกว่า ภวานามยปัญญา

ติกะนัยที่ ๒

ปัญญาอีก ๓ ประการ คือ อายโกศล อปายโกศล และอุบายโกศล

ปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้ คือ บุคคลเมื่อบำเพ็ญธรรม อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้น ปัญหานี้เรียกว่าอายโกศล อนึ่งบุคคลเมื่อบำเพ็ญธรรม อกุศลธรรม

^{๘๑} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๒๗๗ - ๒๘๐.

ย่อมเกิดขึ้นและกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป ปัญญาที่เรียกว่าอปายโกศล ความฉลาดในอุบายทั้งปวงอันจะนำไปสู่ความสำเร็จเรียกว่า อูปายกุศล

ติกะนัยที่ ๓

ปัญญาอีก ๓ ประเภทคือ อัจยคามินีปัญญา อปจายคามินีปัญญา และปัญญาที่ไม่เป็นทั้งอัจยคามินีและอปจายคามินี ปัญญาอบรมรรค ๔ เรียกว่าอัจยคามินีปัญญา ปัญญาอบรมรรค ๔ ทั้งที่เป็นอภัยกถุและไม่เป็นอภัยกถุจัดเป็นปัญญาที่ทั้งอัจยคามินีและอปจายคามินี

จตุกกะนัยที่ ๑

ปัญญา ๔ ประเภท คือ กัมมัฏสสตาญาณ ๑ สัจจานุโลมิกญาณ ๑ มัคคสมังคิญาณ ๑ และ ผลสมังคิญาณ ๑

ปัญญาทั้ง ๔ ประเภทนี้ คือ สัมมาทิฐิคือความเห็นชอบเกี่ยวกับกถาวัตถุ ๑๐ เรียกว่ากัมมัฏสสตาญาณ ความรู้คล้อยตาความเป็นจริงว่าชนธัมมิเทยว เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เรียกว่า สัจจานุโลมิกญาณ ความรู้เกี่ยวกับมรรค ๔ เรียกว่ามัคคสมังคิญาณ ความรู้เกี่ยวกับผล ๔ เรียกว่าผลสมังคิญาณ

จตุกกะนัยที่ ๒

ปัญญาอีก ๔ ประเภทคือ กามาวจรปัญญา รูปาวจรปัญญา อรูปาวจรปัญญา และ อปาริยาปັນปัญญา ปัญญา ๔ ประเภทนี้ กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องกับกามาวจรธาตุซึ่งเป็นอภัยกถุและไม่เป็นอภัยกถุ จัดเป็นกามาวจรปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องกับรูปาวจรธาตุซึ่งเป็นอภัยกถุและไม่เป็นอภัยกถุจัดเป็นรูปาวจรปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องกับอรูปาวจรธาตุเป็นอภัยกถุและไม่เป็นอภัยกถุจัดเป็นรูปอรูปาวจรปัญญา ปัญญาเกี่ยวเนื่องกับมรรค ๔ ผล ๔ เป็นอปาริยาปັນปัญญา

จตุกกะนัยที่ ๓

ปัญญาอีก ๔ ประเภทคือ ธรรมญาณ อำนวยญาณ ปริจจญาณ และสัมมุติญาณ ปัญญา ๔ ประเภทนี้ คือ ความรู้เกี่ยวกับมรรค ๔ ผล ๔ เรียกว่าญาณ โยคินันรู้อัตต อนาคต และปัจจุบัน โดยธรรมญาณ และโดยนัยนี้เรารู้อดีตและอนาคตอันยาวไกล ความรู้ร้อยสัจ ๔ เรียกว่าอำนวยการกำหนดรู้จิตของผู้อื่นได้ เรียกว่าปริจจญาณ ความรู้ที่นอกเหนือความรู้ทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า สัมมุติญาณ

จตุกกะนัยที่ ๔

ปัญญามี ๔ ประเภทคือ

๑. ปัญญาเกิดจากการรวบรวมและไม่เกิดจากการไม่รวม
๒. ปัญญาเกิดจากการไม่รวมและไม่เกิดจากการรวม
๓. ปัญญาเกิดจากการรวมและการไม่รวม
๔. ปัญญาเกิดจากการรวมก็ไม่ใช่และไม่รวมก็ไม่ใช่

ปัญญา ๔ ประเภทนี้ กุศลปัญญาของกามาวจรธาตุเรียกว่าปัญญาเกิดจากการรวมและไม่เกิดจากการไม่รวม ปัญญาเกี่ยวกับมรรค ๔ เรียกว่าปัญญาเกิดจากการไม่รวมและเกิดจากการรวม รูปาวจรปัญญาและอรูปาวจรปัญญา เรียกว่าปัญญาเกิดจากการรวมและการไม่รวม ปัญญาที่กำหนดลักษณะ ผลในภูมิ ๔ และอารมณ์ในภูมิ ๓ เรียกว่า ปัญญาเกิดจากการรวมก็ไม่ใช่และไม่รวมก็ไม่ใช่

จตุกกะนัยที่ ๕

ปัญญา อีก ๔ ประการคือ

๑. ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่ใช่เพื่อความรู้แจ้ง
๒. ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่ใช่เพื่อความเบื่อหน่าย
๓. ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้ง
๔. ปัญญาที่ไม่เป็นไปทั้งเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้ง

ปัญญา ๔ ประเภทนั้น คือ

๑. ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่ใช่เพื่อความรู้แจ้งอภิญญาและความรู้
อริยสัจ ๔ เรียกว่าปัญญาเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่ใช่เพื่อความรู้แจ้ง
๒. ปัญญาที่เป็นไปเพื่ออภิญญาจัดเป็นปัญญาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่ใช่เพื่อ
ความเบื่อหน่าย
๓. ปัญญาในมรรค ๔ เป็นปัญญาที่เป็นไปทั้งเป็นเพื่อความเบื่อหน่ายและเพื่อ
ความรู้แจ้ง
๔. ปัญญาอื่นนอกจากนี้ปัญญาที่ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายและเพื่อความรู้
แจ้ง

จตุกกะนัยที่ ๖

ปัญญาอีก ๔ ประเภท อตถปฏิสัมภिता อัมมปฏิสัมภिता นินฺรุตติปฏิสัมภिता และ
ปฏิกขาณปฏิสัมภिता

ปัญญา ๔ ประเภทนี้ ความรู้ความหมาย เรียกว่า อตถปฏิสัมภिता ความรู้ธรรม
เรียกว่าอัมมปฏิสัมภिता ความรู้ในการแปลความหมายทางนินฺรุตติศาสตร์เรียกว่านินฺรุตติปฏิสัมภिता
ความรู้เรื่องญาณ เรียกว่าปฏิกขาณปฏิสัมภिता

จตุกกะนัยที่ ๗

ความรู้ผลอันเนื่องมาจากเหตุเรียกว่าอตถปฏิสัมภिता ความรู้เหตุเรียกว่าอัมม
ปฏิสัมภिता ความเข้าใจในการวิเคราะห์ธรรมเรียกว่านินฺรุตติปฏิสัมภिता ความรู้เรื่องญาณเรียกว่า
ปฏิกขาณปฏิสัมภिता

จตุกกะนัยที่ ๘

ความรู้ทุกข์ และความดับทุกข์เรียกว่าอตถปฏิสัมภिता ความรู้เหตุแห่งทุกข์และทาง
ให้ถึงความดับทุกข์เรียกว่าอัมมปฏิสัมภिता ความรู้กฎเกณฑ์ในการแปลความหมาย เรียกว่านินฺรุตติ
ปฏิสัมภिता ความรู้เรื่องญาณ เรียกว่าปฏิกขาณปฏิสัมภिता

จตุกกะนัยที่ ๙

ความรู้ธรรมคือสุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถาอุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อภัยภูต
ธรรม เวทลละ เรียกว่า อัมมปฏิสัมภिता ความรู้ความหมายของคำที่พูดออกไปว่านี่เป็นความหมายของ
เรื่องที่พูด นี้เรียกว่าอตถปฏิสัมภिता ความรู้ความหมายของสิ่งที่ประกาศออกไปแล้วนี้เรียกว่านินฺรุตติ
ปฏิสัมภिता ความรู้เรื่องญาณ เรียกว่าปฏิกขาณปฏิสัมภिता

จตุกกะนั้นที่ ๑๐

ความรู้เรื่องจักขุ เรียกว่าธัมมปฏิสัมภิตา ความรู้เรื่องทิวฐิฐิเรียกว่าอตถปฏิสัมภิตา ความรู้ในการแปลความหมายของคำที่ประกาศออกไปแล้วเรียกว่านิรุติปฏิสัมภิตา ความรู้ที่ก่อให้เกิดความฉลาด เรียกว่าปฏิภาณปฏิสัมภิตา

จตุกกะนั้นที่ ๑๑

ปัญญาอีก ๔ ประเภทคือ ทุกขญาณ สมุททยญาณ นิโรธญาณ มัคคญาณ ความรู้เกี่ยวกับทุกข์เรียกว่าทุกขญาณ ความรู้เกี่ยวกับเหตุแห่งทุกข์เรียกว่าสมุททยญาณ ความรู้เกี่ยวกับความดับทุกข์เรียกว่านิโรธญาณ ความรู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เรียกว่ามัคคญาณ

ค.วิธีปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดปัญญา

การปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักพุทธศาสนามีรายละเอียด ดังนี้^{๘๒}

- ๑) ปุพฺพปโยโค ได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนญาณต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยลำดับ จนถึงอนุโลมญาณและโคตรภูญาณ เป็นเหตุให้เกิดปัญญาชั้นสูง คือ มัคคปัญญา
- ๒) พาหุสัจจ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก
- ๓) เทสภาสา ความเป็นผู้ฉลาดในภาษาต่าง ๆ มีภาษาบาลีเป็นต้น จนกระทั่งภาษาต่างประเทศทั่วโลก
- ๔) อากโม คือ การศึกษาเล่าเรียนพระพุทฺธพจนัน คำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้า
- ๕) ปริปุจฉา หมั่นไต่ถามครูบาอาจารย์บ่อย ๆ และหมั่นดู หมั่นสอบสวนค้นคว้า ตำราบาลี อรรถกถา ฎีกาบ่อย ๆ
- ๖) อธิคโม หมั่นเจริญวิปัสสนากรรมฐานบ่อย ๆ จนได้บรรลุสมุรรค ผล เป็นพระอริยบุคคลเบื้องต้น เป็นต้นไป
- ๗) ครุสนนิสฺสย อยู่ในสำนักของครูอาจารย์ผู้ฉลาดสามารถ
- ๘) มิตตสมฺปตฺติ ได้มิตรที่ดี ชักชวนกัน แนะนำกันแต่ในการศึกษาเล่าเรียนและการประพฤติปฏิบัติ
- ๙) ปเรสํ ฌมฺมํ เทเสติ แสดงธรรมแก่ผู้อื่น
- ๑๐) อนนฺวชฺชานี สอนศิลปะ การงาน วิชาชีพที่ปราศจากโทษให้แก่ผู้อื่น
- ๑๑) ฌมฺมกถิกํ สกฺกาโร ฌมฺมํ กถาเปติ นิมนต์พระธรรมกถึกมาแสดงธรรมแล้ว สักการะบูชาธรรม
- ๑๒) อายตี ปรณฺญา ภาวีสฺสามิ ทำทานกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ปรารภนาให้มีปัญญาเฉลียวฉลาด
- ๑๓) ได้สั่งสมกรรมที่จะทำให้เกิดปัญญา เช่น ถวายหนังสือ สร้างหนังสือ เป็นต้น(๑๔) เกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียนกันและกัน
- ๑๕) มีอินทรีย์แก่กล้า คือได้สร้างปัญญาบารมีมามาก
- ๑๖) ห่างไกลจากกิเลส เพราะได้เจริญกรรมฐาน
- ๑๗) ยังอินทรีย์ทำให้สม่ำเสมอ

^{๘๒} วงศ์ ชาญบาลี (ผู้ชำระ), คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค (ไทย), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓๔ - ๕๓๖.

- ๑๘) ทำวัตรภายในและภายนอกให้สะอาด
 ๑๙) เว้นจากบุคคลผู้โง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้ชั้นธัตถ์ อายตนะ อินทรีย์อริยสัจ
 ๒๐) คบหาสมาคมแต่บุคคลผู้มีปัญญา รู้รูปนาม รู้พระไตรลักษณ์ เป็นต้น
 ๒๑) พิจารณาถึงประเภทแห่งปัญญาอันลึกซึ้ง อันเป็นไปในวิปัสสนาภูมิ ๖ มีชั้น ๕
 อายตนะ ๑๒ ธัตถ์ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ เป็นต้น อันสุขุมคัมภีรภาพ
 ๒๒) น้อมใจไปในการกำหนดนั้น คือน้อมใจไปตามสติปฏิฐานทั้ง ๔
 ๒๓) มีโยนิโสมนสิการ คือการเอาใส่ใจโดยอุบายแยบคาย โดยมีความเพียรมี
 สติสัมปชัญญะ อยู่เสมอ ๆ
 ๒๔) พหุสิกโร พยายามทำให้มาก ๆ ทำบ่อย ๆ ฝึกบ่อย ๆ ทั้ง ๒๔ ข้อนี้เป็นเหตุให้
 เกิดปัญญาชั้นต่ำ (สุตมยปัญญา), ปัญญาชั้นกลาง (จินตามยปัญญา), และปัญญาชั้นสูง (ภาวนามย
 ปัญญา)

๒.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างไตรสิกขากับมรรค

มรรคในความหมายที่นี้ หมายถึง อริยอัฐังคกมคค์ หรือ ทางมีองค์แปดประการอัน
 ประเสริฐ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ	เห็นชอบ	Right understanding
๒. สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ	Right thought
๓. สัมมาวาจา	วาจาชอบ	Right speech
๔. สัมมากัมมันตะ	กระทำชอบ	Right action
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ	Right livelihood
๖. สัมมาวายามะ	พยายามชอบ	Right effort
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ	Right mindfulness
๘. สัมมาสมาธิ	จิตอันชอบ	Right concentration

ความหมายของมรรคแต่ละข้อ

คัมภีร์หลักในทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของมรรคมีองค์ ๘ แต่ละข้อ ดังนี้
 สัมมาทิฏฐิ (ปัญญาข้อที่ ๑) ^{๘๓}

“...สัมมาทิฏฐิเป็นโฉน ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ใน ทุกขนิโรธความรู้
 ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อันนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ฯ”

สัมมาสังกัปปะ (ปัญญา ข้อที่ ๒)

“...สัมมาสังกัปปะ เป็นโฉน ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยาบาท
 ความดำรินอนไม่เบียดเบียน อันนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ฯ”

สัมมาวาจา (ศีล ข้อที่ ๑)

^{๘๓} ที.ม. (ไทย). ๑๐/๒๕๕/๒๗๒

“...สัมมาวาจา เป็นไฉน การงดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ อันนี้เรียกว่า สัมมาวาจา ฯ...”

สัมมากัมมัตตะ (ศีลข้อที่ ๒)

“...สัมมากัมมันตะ เป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือ เอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม อันนี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ ฯ...”

สัมมาอาชีวะ (ศีลข้อที่ ๓)

“...สัมมาอาชีวะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ อันนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ฯ...”

สัมมาวายามะ (สมาธิข้อที่ ๑)

“...สัมมาวายามะ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เกิดฉันทะพยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อมิให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เพื่อความตั้งอยู่ไม่เลือนหายเจริญยิ่ง ไพบูลย์ มีขึ้น เต็มเปี่ยม แห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว อันนี้เรียกว่า สัมมาวายามะ ฯ...”

สัมมาสติ (สมาธิ ข้อที่ ๒)

“...สัมมาสติ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ พิจารณา เห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ อันนี้เรียกว่า สัมมาสติ ฯ...”

สัมมาสมาธิ (สมาธิ ข้อที่ ๓)

“...สัมมาสมาธิ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมบรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่รอบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มื่อเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขรอบรรลุจตุตถฌานไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ อันนี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ ฯ...”

อังกุตรนิกาย ติกนิบาตร ได้ปรารภการสนทนาระหว่างภิกษุวัชชีบุตรกับพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับสาเหตุการไม่สามารถจะศึกษาในสิกขาบทต่าง ๆ ได้ โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ภิกษุศึกษาไตรสิกขาบท ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เพราะเป็นหนทางที่นำไปสู่การลด ละอกุศลทั้งหลายที่เป็นโลภะ โทษะ และโมหะ^{๘๔} ส่วนมัชฌิมนิกาย มูลปัญญาสก ได้ปรารภสาเหตุที่ไม่สามารถสงเคราะห์ไตรสิกขาเข้ากับอริยอัฏฐังคิกมรรค โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “มีแต่ อริยอัฏฐังคิกมรรคที่สามารถสงเคราะห์เข้าไปในไตรสิกขาได้ โดยเฉพาะสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สงเคราะห์เข้าไปในศีลสิกขา สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิสงเคราะห์เข้าไปในสมาธิสิกขา ส่วนสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะสงเคราะห์เข้าไปในปัญญาสิกขา”^{๘๕}

^{๘๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๔/๒๙๖.

^{๘๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๘/๕๔๙.

ไตรสิกขาถือว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตรอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นบริบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรม

จากการกล่าวข้างต้นองค์มรรคทั้ง ๘ สามารถหมวดเข้าในไตรสิกขาดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา	๒. อธิจิตตสิกขา	๓. อธิปัญญาสิกขา
- สัมมาวาจา	- สัมมาวายามะ	- สัมมาทิฐิ
- สัมมากัมมันตะ	- สัมมาสติ	- สัมมาสังกัปปะ
- สัมมาอาชีวะ	- สัมมาสมาธิ	

๑. อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกาย วิชาและอาชีวะ (Training in higher morality)

๒. อธิจิตตสิกขา การอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมสุขภาพจิตและรู้จักใช้ความสามารถในระบอบสมาธิ (Training in higher mentality)

๓. อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in higher wisdom)

พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความได้ให้ความสำคัญระหว่างไตรสิกขากับมรรคว่า ไตรสิกขาเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเวทีสัมพันธ์ขององค์ธรรมต่าง ๆ ตามแบบของมรรคออกมาสู่การเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะมนุษย์ที่อยู่กลางสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม หรือก้าวจากจุดเน้นที่ภายในจิตของบุคคลออกมาสู่จุดเน้นด้านภายนอก เพราะเหตุนี้ จึงจัดเรียงมรรคทั้ง ๘ ข้างต้นเข้าในไตรสิกขาดังที่กล่าวมา เป็นการจัดเรียงจากง่ายไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้ง คือเริ่มด้วยจากการฝึกกายเข้าไปหาจิตใจ และปัญญา^{๘๖}

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไตรสิกขาว่า “ผู้ที่บำเพ็ญไตรสิกขาสมบูรณ์แล้วจะได้บรรลุความหลุดพ้นสูงสุดของพระอรหันต์” โดยเฉพาะความสัมพันธ์ไตรสิกขาว่าศีลเป็นความงามเบื้องต้น ผู้มีศีลย่อมไม่เดือดร้อน เข้าถึงปราโมทย์ ปิติ เกิดกายปัสสัทธิ และเข้าถึงความสุข สมาธิเป็นความงามในท่ามกลาง ส่วนปัญญาเป็นความงามในที่สุด คือรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง พร้อมทั้งลดความกำหนัดทั้งปวงซึ่งเป็นส่วนเหตุนำไปสู่การหลุดพ้น^{๘๗}

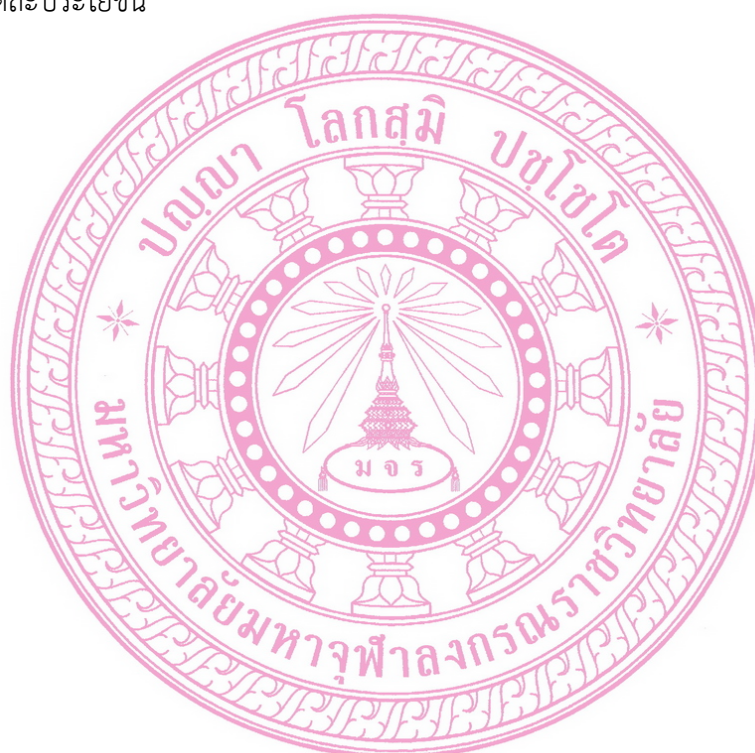
จากการกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าตัวองค์มรรคมีความสัมพันธ์กับไตรสิกขาอย่างลึกซึ้ง โดยร่วมบริบทภายนอกอย่างกว้างขวาง หรือ สังคมภายนอกสัมพันธ์กับบริบทภายใน โดยเริ่มจากศีลซึ่งมุ่งฝึกอบรมการแสดงออกทางกายวาจาที่เป็นชั้นภายนอกเกี่ยวกับสังคม เป็นชั้นหยาบแล้วก้าวต่อไปสู่สมาธิ ฝึกอบรมจิตที่อยู่ภายในและละเอียดกว่าเพื่อสนับสนุนการใช้การฝึกปรือปัญญาให้ใช้งานได้ผลมากที่สุด

^{๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๐๓ - ๖๐๘.

^{๘๗} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, หน้า ๗ - ๘.

สรุป

ไตรสิกขาสาม คือ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งไตรสิกขาทั้งสามนี้เป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอก โดยจุดเด่นของไตรสิกขาคือควบคุมพฤติกรรม และการทำให้เจริญงอกงาม โดยอยู่ภายใต้กฎแห่งสังขธรรม เป้าหมายหลักของไตรสิกขาคือประโยชน์ ซึ่งประโยชน์ในที่นี้หมายถึงประโยชน์ส่วนตัว และประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ที่ยิ่งกว่านี้คือประโยชน์เพื่อหลีกเลี่ยงพ้นจากบาปกรรม หรือทำให้เห็นแจ้งซึ่งสังขธรรม เรียกประโยชน์นี้ว่าปรมาตถะประโยชน์

บทที่ ๓
กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขา
ในโรงเรียนไม่ตรีจิตไทย-อเมริกัน

ในบทเรียนที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษากิจกรรมการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขา และการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไม่ตรีจิตไทย-อเมริกัน ดังนี้

๓.๑ กระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาตามทัศนะพระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ แนวคิดการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา

การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นวิธีหนึ่งที่จะให้การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ประยุกต์มาจากหลักธรรมตามแนวพุทธศาสตร์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้รับความสนใจจากบุคคลในวงการศึกษา การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องการให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติ และพัฒนาทางกาย วาจา และปัญญากับสิ่งที่เรียนเพื่อพิจารณาให้เป็นประโยชน์ คุณโทษตามความจำเป็นจริงด้วยตนเองแล้วนำความรู้ขึ้นมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อไป ทั้งนี้มีนักการศึกษาและนักวิชาการหลายท่านได้อธิบาย และนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ดังนี้ สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวถึงการสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นการสอนที่เชื่อว่าคนที่มีปัญญาและเกิดปัญญาวิสุทธิตั้งขึ้นนั้นต้องเกิดจากมีกำลังจิต มีความแน่วแน่ไม่หวั่นไหว โดยมีจิตร่วม ณ ที่จุดเดียว คือสมาธิ จนปัญญาปรากฏขึ้น ที่สำคัญคือ^๑

๑) ชั้นศีล หมายถึงขั้นที่นักเรียนควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยทั้งทางกาย และวาจา ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ ร่างกายพร้อมที่จะเรียนเสมอ

๒) ชั้นสมาธิ หมายถึงขั้นที่นักเรียนต้องรวบรวมจิตใจ ความคิดให้แน่วแน่เป็นจุดเดียว ไม่ซัดส่ายไปสู่เรื่องอื่น สิ่งอื่น นอกห้องเรียน ไม่คิดตรึกตรอง วิดกกังวลถึงเรื่องอื่น ๆ ที่จะทำให้สมองไม่ปลอดโปร่ง นักเรียนต้องตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิด จิตใจ

๓) ชั้นปัญญา หมายถึง ขั้นที่นักเรียนใช้สมาธิ พลังความมีจิตใจแน่วแน่ทำความเข้าใจปัญหาแก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจแก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามที่เป็นจริง

การสอนแบบไตรสิกขามีความเชื่อว่า ทั้งครูผู้สอนและนักเรียนจะมีปัญญาหรือเกิดปัญญาวิสุทธิตั้งขึ้นย่อมเกิดจากมีกำลังของจิตที่เป็นแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจแห่งพุทฺถุความโกรธ ความโลภ และความหลง แต่มีระเบียบ (ศีล) ซึ่งเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เรียบร้อย มีกฎระเบียบ

^๑ สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๗ - ๔๘.

เป็นแนวทางการปฏิบัติ และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยปัญญาประกอบด้วยเหตุผลเป็นแนวทางการแก้ไข

วันเพ็ญ วรณโกมล ได้กล่าวถึงแนวทางการสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นวิธีสอนที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการศึกษาตามลำดับ ๓ ขั้นตอน เริ่มต้นด้วยการกสนให้ผู้เรียนมีศีล คือมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติตนก่อน ต่อจากนั้นให้ผู้เรียนมีสมาธิ การมีสมาธิก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ และเมื่อกายควบคุมสติได้จิตใจก็สงบช่วยให้เกิดปัญญาที่แจ่มแจ้ง วิธีการสอนแบบนี้เน้นกระบวนการคิดและความรู้แจ้ง^๒

สุวิทย์ มูลคำและอรทัย มูลคำ^๓ ได้ให้ความหมายการเรียนรู้แบบไตรสิกขาว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่เรียนจริง ๆ แล้วพิจารณาให้เห็นประโยชน์คุณ โทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเองแล้วนำความรู้นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติตามอย่างจริงจัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

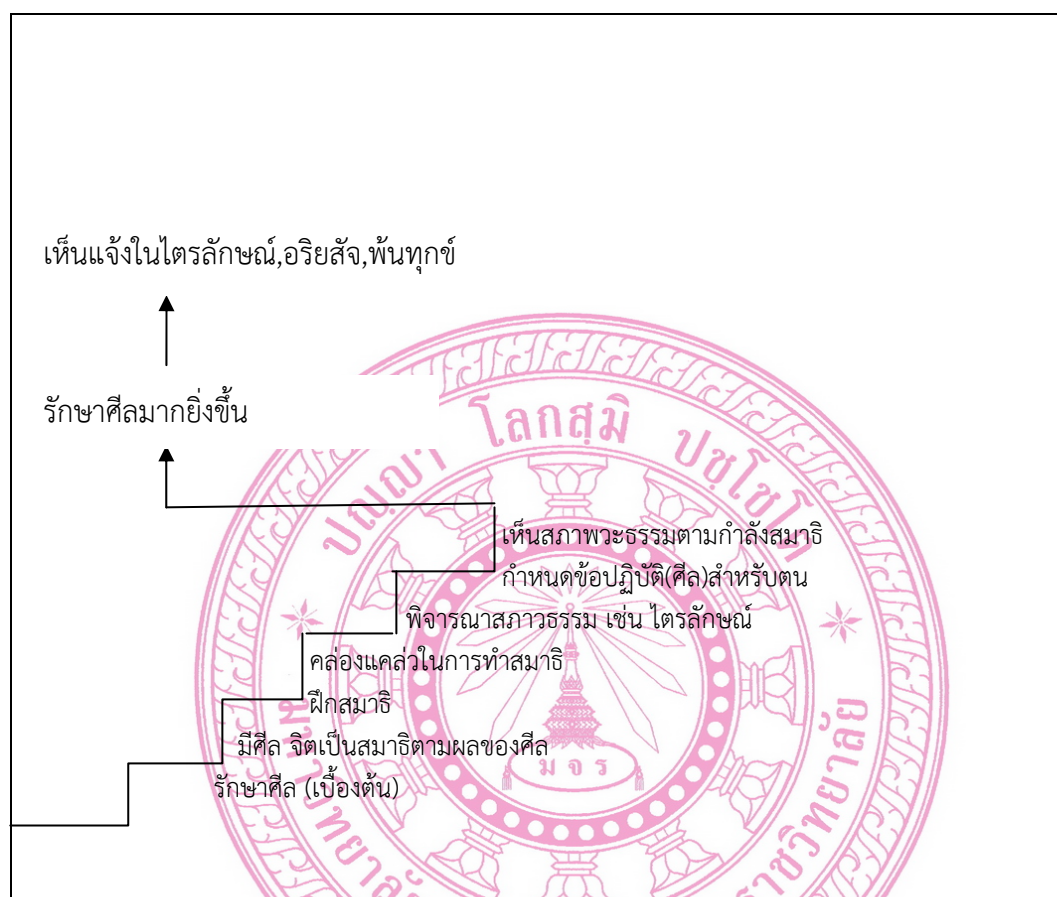
๑) ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติจริง

๒) ให้ผู้เรียนนำความรู้มาใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันการจัดการเรียนรู้แบบ

ไตรสิกขาจะเน้นการฝึกปฏิบัติจริง โดยเน้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติโดยสාරวม กาย วาจา และฝึกจิตใจให้ตั้งมั่นจนมีระเบียบทางความคิด ความสามารถคิดเป็นเหตุเป็นผลได้โดยตลอด

^๒ วันเพ็ญ วรณโกมล, การพัฒนาการสอนสังคมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓ - ๖๔.

^๓ สุวิทย์ มูลคำและอรทัย มูลคำ, ๒๐ วิธีจัดการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๐.

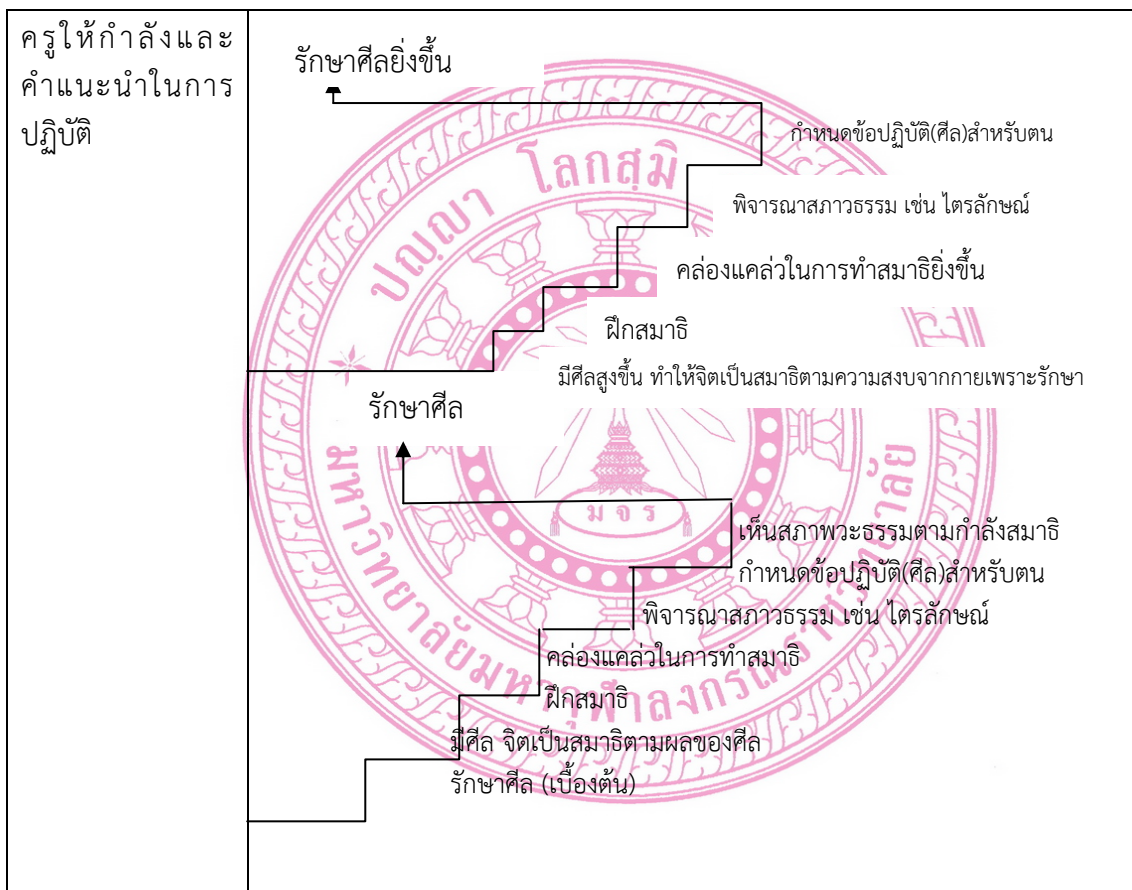
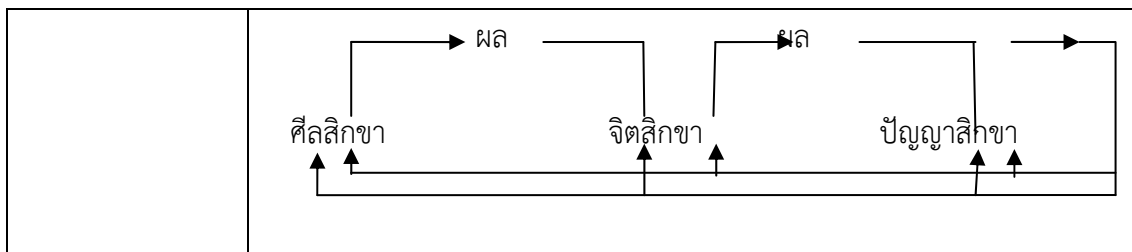

ที่มา: สุวิทย์ คำมูล , ๒๐ วิธีจัดการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๔ , (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๑.

ดุษฎี สีสตวรรษ ได้กล่าวถึงกระบวนการสอนตามแบบไตรสิกขาว่า เป็นการสอนที่ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนอย่างระมัดระวังทั้งกาย วาจา และใจ ตามแนวทางปฏิบัติ ๓ อย่าง คือ^๔

- ๑) ศีลสิกขา คือการสำรวมกาย วาจาให้ถูกต้องต่อมารยาทสังคม กรอบของศีลธรรม
- ๒) จิตสิกขา คือการฝึกจิตใจให้มั่นคง ไม่คล้อยตามความต้องการที่จะทำชั่ว มีความมั่นคง ผ่องใส
- ๓) ปัญญาสิกขา คือการเฝ้าสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ความคิด โดยหลักเหตุและผล

^๔ ดุษฎี สีสตวรรษ, “การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉาในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑” *ปริญญาณินทร์ ปริญญามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

ขั้นตอนการสอนแบบไตรสิกขา

ที่มา: ดุษฎี สีสลวรงค์, “การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจฉาในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑” ปรินญาณินพนธ์ ปรินญานมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๔), หน้า ๒๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาว่าเป็นกระบวนการนำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ จะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของไตรสิกขา ส่วนขั้นตอนของกระบวนการจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการสอนก็เพื่อให้ผู้เรียนไปถึงจุดประสงค์จนกระทั่งบรรลุจุดมุ่งหมายของไตรสิกขา คือ ๑) ศีล ได้แก่ การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจาให้สัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ คือสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่เพื่อนมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้ง

เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมที่มีในธรรมชาติ ๒) สมาธิ ได้แก่การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติ คือ มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ มีความสุข และ ๓) ปัญญา ได้แก่ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ คือ การเข้าถึงความหมาย เนื้อหา เหตุปัจจัยของเรื่องราวต่าง ๆ เข้าระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกัน ตามเหตุปัจจัย^๕

ในบทนำ ของการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามคำ สั่งกระทรวงศึกษาธิการที่กระทรวงศึกษาธิการที่ ศธ. ๐๖๐๗/๔๓๘๙ เรื่อง ชี้แจงปฏิบัติเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ ลงวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๔ ได้ประมวลเหตุผลและความจำเป็นที่คนไทยจะต้องศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยบูรณาการองค์ไตรสิกขาไว้ดังต่อไปนี้

๑) พระพุทธศาสนาเป็นจริยศึกษา เพื่อรับกับปัญหาของยุคพัฒนา ให้คนไทยรู้จักเก็บรวบรวม ศึกษา และเลือกใช้ประโยชน์จากข้อมูลทั้งหลาย เกี่ยวกับการสร้างเสริมความเจริญอย่างเพียงพอ ยิ่งกว่านั้น สภาพความเจริญที่รออยู่ข้างหน้าในวิถีทางของการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างที่ทำกันทุกวันนี้ ก็ยิ่งทำให้มีความต้องการจริยธรรม

๒) พระพุทธศาสนาเป็นระบบจริยธรรม ที่สอดคล้องกับพื้นฐานเดิมของสังคมไทยแม้ว่าปัจจุบันในระดับพื้นผิวจะมองเห็นว่า ผู้คนห่างเหินจากหลักธรรม ในพระพุทธศาสนาแต่ระบบศีลธรรมตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ก็ยังสืบต่ออย่างแน่นหนา ในรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย การสอนจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา หรือการนำพระพุทธศาสนาไปใช้ในการสอนจริยศึกษา เป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกลมกลืนกับรากฐานทางวัฒนธรรม และพื้นเพจิตใจของคนไทยเป็นจริยธรรมที่กลมกลืนบนพื้นฐานที่ต่อเนื่องอีกทั้ง เป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำงานได้ง่ายฉับไว และเบาแรงกว่าการกระทำด้วยวิธีอื่น จึงไม่มีเหตุผล ที่จะปฏิเสธการสอนพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ในทางจริยธรรม

๓) ชาวพุทธ ควรมีสิทธิเรียนจริยศึกษาแบบพุทธ การปลูกฝังจริยธรรมต้องดำเนินไปอย่างมีกระบวนการและเป็นระบบ โดยสอดคล้องกับกฎเกณฑ์แห่งสังคม ที่รองรับเป็นพื้นฐาน การที่สังคมไทยยอมรับพระพุทธศาสนา และนับถือสืบต่อกันมา ก็เพราะมีความเชื่อในพระปริชาฎานของพระพุทธเจ้าว่าได้ทรงค้นพบสังคม และทรงสั่งสอนระบบจริยธรรมที่ถูกต้องจริงแท้ตามสังคมนั้น จึงเห็นชอบและพอใจที่จะนำเอาหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมหรือกระบวนการปลูกฝังจริยธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้เป็นระบบชีวิตทางศีลธรรมของตนพูดอีกนัยหนึ่งว่า ชาวพุทธนับถือพระพุทธศาสนา ก็คือเชื่อในระบบจริยศึกษาแบบพุทธ ชาวพุทธจึงควรและมีสิทธิที่จะเรียนจริยธรรมด้วยจริยศึกษาแบบพุทธ การปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนี้คือช่วยกันค้นหาให้พบ และจัดจริยศึกษาให้แก่ผู้เรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชน

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^๖ พระโชคนันต์ ธีรปถโญ (ตบรัอน),ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการเรียนการสอนตามโครงการโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำกรณีศึกษา : โรงเรียนวัดศรีดอก ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒, ๓๕, ๓๘., กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๒ - ๗.

๔) สังคมไทยมีข้อได้เปรียบในการจัดจริยศึกษาที่มีเอกภาพ สังคมไทยมีประชากรส่วนใหญ่นี้เป็นพุทธศาสนิกชนแม้จะมีความแตกต่างหลากหลาย ก็เป็นความแตกต่างในระดับของการพัฒนาทางจิตปัญญา ส่วนหลักความเชื่อและหลักคำสอนทั่วไป คงเป็นตัวแบบเดียวกัน จึงน่าจะใช้ความได้เปรียบ คือความมีเอกภาพทางศาสนานี้ให้เป็นประโยชน์

๕) สังคมไทย ไม่มีเหตุผลที่จะไม่สอนจริยศึกษา ตามหลักพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีเอกภาพมาก ถึงขั้นที่อาจพูดได้ว่ามากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก

๖) การเรียนพระพุทธศาสนา เพื่อมาร่วมอยู่และร่วมพัฒนาสังคมไทย การศึกษาพระพุทธศาสนา ก็คือ การเรียนรู้สิ่งที่คนที่อยู่ในสังคมไทยควรจะต้องรู้ในฐานะที่เป็นกรู้จักเรื่องราวของประเทศของตน เป็นความรับผิดชอบของการศึกษาที่จะต้องจัดให้คนไทยได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ถ้าคนไทยไม่รู้จักพระพุทธศาสนาทั้งในด้านเนื้อหา และสถาบัน ก็คงต้องถือว่าเป็นความบกพร่องของการศึกษาของชาติ

๗) การศึกษา เพื่อสร้างชนชั้นสำหรับมาพัฒนาสังคมไทย ความล้มเหลวด้านหนึ่งของการศึกษาในสังคมไทย คือ การที่ไม่สามารถสร้างผู้นำและชนชั้นในด้านวิชาการและระบบแผนสมัยใหม่ ที่เป็นความเจริญอย่างตะวันตกนั้น เป็นที่แน่นอนชัดเจนว่าการศึกษาของชาติได้ผลิตคนที่มีความสามารถเก่งกว่าชาวบ้านหรือประชาชน ไปอย่างมากมาย ทำให้เรามีความพร้อมในด้านหนึ่งที่จะพัฒนาสังคม แต่นั่น ก็เป็นเพียงด้านหนึ่ง ซึ่งหาเพียงพอไม่ เพราะในขณะเดียวกันนั้นเองก็เป็นที่แน่นอนชัดเจนเช่นเดียวกันว่า การศึกษาของเราได้ผลิตคนที่ห่างเหินแปลกแยกจากสังคมไทย ไม่รู้จักสังคมไทย ไม่รู้เรื่องราวของคนไทย ไม่เข้าใจความคิดจิตใจของชาวบ้าน ที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของไทย คนที่เป็นผลผลิตของการศึกษาอย่างนั้น เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วมาดำเนินชีวิตรวมในชุมชนไทย และทำงานให้แก่สังคมไทยท่ามกลางคนไทย เขาต้องรู้เรื่องของไทย เช่น วัฒนธรรมไทย และพระพุทธศาสนาตามคติไทยต่อจากชาวบ้าน การศึกษาจะต้องกล้าเผชิญหน้าความจริง

๘) การศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อรักษาผลประโยชน์ ของสังคมไทยพระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งต่างจากศาสนาทั่วไป จนบางที ผู้ที่มอบความหมายในแง่ของศาสนาอื่นๆ ถือว่าพระพุทธศาสนาไม่เป็นศาสนา หรือมีฉะนั้น ก็เป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะไม่บังคับศรัทธา แต่ถือปัญญาเป็นสำคัญ กล่าวคือ ให้เสรีภาพทางความคิดไม่เรียกร้องและไม่บังคับความเชื่อไม่กำหนดข้อปฏิบัติที่บังคับแก่ศาสนิกชน แต่ให้พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง การปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงต้องอาศัยการศึกษา เพราะในเมื่อไม่กำหนดข้อบังคับให้สิ่งที่จะต้องเชื่อ และต้องปฏิบัติอย่างตายตัวแล้ว ถ้าไม่ศึกษาให้รู้เข้าใจอย่างถูกต้องแท้จริง ก็มีโอกาสมากที่จะเกิดความเลือนคลาดผิดเพี้ยนในความเชื่อและการปฏิบัติ เมื่อเชื่อผิดพลาดและปฏิบัติคลาดเคลื่อนไป นอกจากจะเป็นผลเสียหายในทางศาสนาแล้ว ก็ทำให้เกิดโทษแก่ชีวิตและสังคมไทยไปด้วย

๙) ขวร้ายต่าง ๆ ในวงการพุทธศาสนาของไทย เป็นเครื่องสะท้อนสภาพเสื่อมโทรมทั้งของสถาบันพุทธศาสนาและสังคมไทย สภาพต่ำเสื่อมโทรมทั้งทางภูมิธรรมและภูมิปัญญาน่าจะเพียงพอแล้วที่จะกระตุ้นเตือนปลุกเร้าผู้บริหาร ทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายศาสนบุคคลผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนคนไทยทุกคนให้เกิดความสำนึกตื่นตัวขึ้นมา เร่งรีบแก้ไขปัญหาด้วยการจัด และส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่การเรียนรู้อับเนื้อหาและหลักคำสอนที่ถูกต้องแท้จริง

๑๐) บูรณาการสำคัญ ขั้นตอนที่ขาดหายไป จริยศึกษาของรัฐใน ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมาได้มีแนวโน้มที่จะหันไปทิศทางของจริยธรรมสากล ประจวบกับในช่วงหลังนี้แนวความคิดแบบ

บูรณาการได้เพื่อพุ่งขึ้น ก็มีได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมสากลนั้นมาประสานเข้ากับแนวคิดแบบบูรณา โดยให้บูรณาการการสอนจริยธรรม เข้าในวิชาต่างๆ ทุกวิชาหรือให้ครูแต่ละคนสอนจริยธรรม บูรณาการเข้าในวิชาของตน สอดคล้องกับหลักอุดมคติที่ถือว่าครูทุกคนเป็นผู้สอนจริยธรรม

๑๑) จากคติแห่งศาสนศึกษาในอังกฤษ สู่ความคิดทางสายกลางของการจัดจริยศึกษา ในสหรัฐอเมริกา รัฐแยกอาณาจักราชาดออกจากกัน และไม่ให้มีการสอนจริยธรรมตามหลักศาสนา นิกายใดนิกายหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ให้สอนจริยธรรมที่เป็นกลางๆ ประเทศอังกฤษ ซึ่งถือกันว่าเป็นแม่แบบแห่งระบบประชาธิปไตย นับถือศาสนาคริสต์นิกาย อังกฤษหรือ แองกคิคาน(Church of England) เป็นศาสนาประจำชาติ และตรากฎหมายบังคับให้โรงเรียนต้องจัดสอนวิชาศาสนา ให้ นักเรียนต้องได้เรียนวิชาศาสนาคริสต์ทั่วทุกคน อาจพูดสั้นๆ ว่าในประเทศสหรัฐอเมริกาวิชาบังคับที่แท้มีวิชาเดียว คือ วิชาการปกครองของประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ในประเทศอังกฤษวิชาบังคับที่แท้จริง มีวิชาเดียว คือ วิชาศาสนาคริสต์ ในประเทศอังกฤษ พระราชบัญญัติการศึกษา ค.ศ. ๑๙๔๔ (พ.ศ. ๒๔๘๗) กำหนดให้การเรียนวิชาศาสนา เป็นการศึกษาบังคับสำหรับนักเรียนทุกคน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๑ รัฐได้ออกกฎหมายใหม่ เรียกว่าพระราชบัญญัติปฏิรูปการศึกษา ค.ศ. ๑๙๘๘ กฎหมายใหม่นี้ ได้กำหนดหลักสูตรพื้นฐานขึ้นมา (Basic Curriculum) โดยจัดแยกเป็น ๒ ส่วน คือ การศึกษาวิชา ศาสนา (Religious Education) ที่มีมาแต่เก่าก่อนนั้นส่วนหนึ่งกับส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่เรียกว่า หลักสูตรแห่งชาติ (National Curriculum) ซึ่งประกอบด้วยวิชาสามัญต่างๆ

๑๒) ทางสายกลาง หรือการกระทำที่พอดีๆ ก็คือ การให้ได้รับรู้ในสิ่งที่ควรรู้ให้ได้คิดในสิ่งที่ควรคิด แต่ให้รู้จักนำเสนอในลักษณะที่น่าสนใจทำท่าย และรู้จักกระตุ้นเร้าให้เกิดความสนใจชักนำให้ รู้จักเรียนรู้ รู้จักคิดพิจารณาเพื่อจะตัดสินใจเลือกได้ด้วยปัญญาที่มีสติสุขุมรอบคอบมองเห็นเหตุผล และคุณโทษ ได้เรียนรู้ทั้งเนื้อหา ข้อมูล และฝึกฝนความรู้จักคิด พร้อมพัฒนาชีวิตเคียงกันไปทุกด้าน ให้การเรียนเป็นกิจกรรมร่วมกันที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนทั้งสองฝ่ายร่วมมือประสานงานมีบทบาทแสดง ต่อกัน

๑๓) เรื่องสำคัญของตนเองที่ควรจะต้องรู้ สิ่งที่ดีที่ตนมีพิเศษ อีกด้านหนึ่งของการศึกษา พระพุทธศาสนา ที่ควรพูดไว้ด้วยซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มาก คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็น ความรู้หรือเป็นเรื่องของวิชาการ และการศึกษาพระพุทธศาสนาในฐานะ ที่เป็นแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่ง แห่งอารยธรรมของมนุษยชาติมองในแง่ภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ตนมีต่างจากผู้อื่น ซึ่งจะช่วยให้สังคมไทยมี อะไรที่จะให้แก่อารยธรรมของมนุษยชาติ และที่จะทำให้สามารถเป็นผู้นำเขาบ้างสักด้านหนึ่ง ใน ประชาคมโลก แทนที่จะเป็นผู้คอยตาม และรับจากเขารำไปก็ดี แต่ละอย่างๆ นั้น ก็พอเพียงที่เป็น เหตุผลให้คนไทยควรจะต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๑๔) หลักการที่ควรตรวจสอบ และปฏิบัติที่ควรทบทวน เรื่องจริยศึกษานี้ประเทศไทย มีภูมิหลัง ที่เรียวร้อยราบรื่น และมีฐานทางหลักการที่เอื้อมั่นคงและพร้อมดีกว่าสามารถจะเป็นผู้นำได้ อีกทั้งในวงกว้าง ก็เป็นที่ยอมรับกันมากกว่า ซีกโลกตะวันออกนี้ มีความเจริญทางวัฒนธรรมด้านจิตใจ ดีกว่าโลกตะวันตก สังคมไทยจึงควรจะต้องตื่นตัว ปลุกจิตสำนึกในความเป็นผู้นำ และผู้ให้ขึ้นมา อย่าง น้อยที่ควรรักษาความเป็นผู้นำด้านจริยศึกษาและการพัฒนาจิตใจไว้ให้ได้

ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายใน

คือ ขันจิตและปัญญาแล้ว ผลก็ส่งกลับออกมาช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติ สุจริต มั่นคง มีศีลที่เป็นไปโดยปกติธรรมดาของตนเอง ไม่ต้องฝืนใจ หรือตั้งใจคอยควบคุมรักษาคิด แก้ปัญหา และทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ โดยนัยที่กล่าวนี้เมื่อฝึกแบบไตรสิกขาแล้วระบบ ชีวิตทั้งหมดก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกภายในลักษณะพื้นฐานของการศึกษา การศึกษา คือ ความเจริญงอกงามทั่วทั้งปวงที่เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนตามประสบการณ์อย่าง กว้างและลึก เพื่อผลของการศึกษาตามความมุ่งหมายและนโยบายชาติการศึกษา หมายถึง การเรียนรู้ ทั้งหมดที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรม ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็น กระบวนการ เบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถทางด้านทัศนคติและพฤติกรรม ตามค่านิยม ของสังคมถ่ายทอดความรู้ ทั้งสายสามัญ อาชีพ ศีลธรรมวัฒนธรรม เป็นเครื่องชี้แนวทางให้ประพฤติ ปฏิบัติใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม อันเป็นเจตคติที่ตีงามทางด้านความมีน้ำใจ ปฏิบัติส่วนรวมในทางที่ดี ก่อให้เกิดทักษะความคล่อง ความชำนาญ ในการปฏิบัติในแนวทางที่ เหมาะสมตามขอบเขตศีลธรรม ทั้งความประพฤติภายนอกและคุณธรรมภายในความมุ่งหมายของ การศึกษา คือ เสรีภาพของบุคคลที่จะเลือกวิถีทางดำรงชีวิตสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่ดี เพื่อให้ สังคมมีความเป็นอยู่ที่มีระเบียบเรียบร้อย^๗

จากการกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา คือ เน้นหลักคุณธรรมแต่มีคุณภาพ และเรียนอย่างมีความสุขทั้งผู้เรียนและผู้สอนโดยเฉพาะเข้าใจและ ปฏิบัติตามหลักการกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดขึ้น นอกจากนี้ ผู้เรียนและผู้สอนเองมีความตั้งใจอย่างแน่ว แน่ต่อบทบาทหน้าที่ของตน ขณะเดียวกัน ทุกกิจกรรมการงานล้วนเป็นไปตามหลักเหตุและผล

๓.๑.๒ การออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขา

การสอนตามหลักไตรสิกขาเป็นหลักการทั่วไปในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขาประกอบด้วยจุดประสงค์การเรียนกิจกรรม การเรียน การสอนกาวัต และประเมินผล

๑. จุดประสงค์ของการเรียน

ในการเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ จำเป็นต้องแปลความไตรสิกขาให้สอดคล้องกับ จุดประสงค์การเรียนรู้ตามหลักจิตวิทยา ดังนี้

๑. ศีล โดยทั่วไป “ระเบียบ กฎ วินัย ข้อปฏิบัติ” สำหรับบุคคล หรือ สังคมหนึ่ง ๆ ที่กำหนดขึ้น เพื่อความสุขสงบเรียบร้อยและตีงาม แปลความถึง “รูปร่าง ลักษณะ ส่วนประกอบ บทบาท, หน้าที่ หรือ ระบบการทำงานของสิ่งต่าง ๆ โดยย่อแล้วคือ

๑) เหตุ ได้แก่ มนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติอันหมายถึงขอบเขต ของเนื้อหา จำนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่า เริ่มต้นและสิ้นสุดอย่างไร

๒) ปัจจัย ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ในข้อ ๑ หมายความว่า การอิงอาศัยเชื่อมโยงกับสิ่งเหล่านั้น

^๗กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔), หน้า ๓๔.

๒. สมาธิ เป็นการฝึกฝนด้านคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต เป็นการพัฒนาในแง่คุณค่าความหมาย และความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ ทั้งในส่วนของเหตุและปัจจัยที่อิงอาศัยเชื่อมโยงกัน และกัน แปรความได้ ๒ อย่างคือ

๑) ในแง่บวก เป็นเป้าหมายจำเพาะและจุดหมายรวมในคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ ตามกรณี เช่น ประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้นเพื่อสิ่งนั้น ๆ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อสิ่งนั้น วิธีออกจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์ สรุปลงให้สั้น ๆ ได้แก่ คุณค่า ข้อดี ข้อที่น่าพึงพอใจ ประโยชน์ ส่วนดี ทางออก ความสุข ความเจริญ ของสิ่งนั้น ๆ

๒) ในแง่ลบ ให้พิจารณาเป้าหมายจำเพาะและจุดหมายรวมในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับข้อต้น คือในแง่ที่ไม่สนองความต้องการของชีวิต ในแง่ที่ไม่สามารถนำมาใช้กับปัญหาของตนในแง่ที่ไม่เป็นประโยชน์สุขทั้งต่อตนเอง และสังคม คือข้อเสีย ข้อบกพร่อง โทษ จุดอ่อน ความเดือดร้อน ความไม่สมบูรณ์ เป็นต้น

๓. ปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาให้เกิดความรู้ความเข้าใจทั้งหลายตามเป็นจริง จนสามารถดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ๓ ลักษณะ คือปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ และปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม^๘

การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ไว้ ๓ ด้านดังกล่าวนี้ มุ่งประโยชน์ในแง่ของการใช้เป็นขอบเขตเป็นด้านเป็นแดนสำหรับการสังเกตตรวจสอบวัดผลประเมินผลในการศึกษาเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องแนวคิดของนักจิตวิทยาตะวันตก Benjamin S. Bloom^๙ ที่กำหนดไว้ ๓ ด้าน คือพุทธิพิสัย (cognitive domain) เจตพิสัย (affective domain) และทักษะพิสัย (Psychomotor domain)

ในการเขียนวัตถุประสงค์การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาแต่ละข้อ มีวิธีเขียนหรือจัดตำแหน่งคำ คำคือคำกริยา (บอก อธิบาย ชี้แจง) เนื้อหา (ข้อปฏิบัติ บทบาท) และทำได้เหมือนวิธีเขียนจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม ตัวอย่างเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑. อธิบาย/ การประกอบวิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (ศีล)

๒. สรุปลคุณค่า /ประโยชน์ที่บุคคล และสังคมได้รับในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (สมาธิ)

๓. อภิปราย สรุป ประเด็นสำคัญปัญหา และเสนอแนะแนวทางแก้ไขประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (ปัญญา)

๒. การจัดกิจกรรมเรียนรู้

การเขียนกิจกรรมเรียนรู้จะต้องเขียนกรอบและจัดกิจกรรมให้บรรลุ “จุดประสงค์การเรียนรู้” แต่ละข้อโดยกำหนด ใคร (บุคคล กลุ่ม) ทำอะไร (ภาระงาน) ที่ไหน (ใน นอกชั้นเรียน)

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๑๗ - ๑๙.

^๙ Bloom,B.S (editor) et al: Taxonomy of educational objectives, the classification of education goals, handbook 11 : affective domain,(New York: David Mckay Company,1972),p.197.

อย่างไร (ขั้นตอน วิธีการ) และใช้เครื่องมืออะไร (แหล่งสื่อ) เหมือนกับเขียนกิจกรรมแบบกระบวนการ ตัวอย่างกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา^{๑๐}

จุดประสงค์การเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้
๑) อธิบายการประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (ศีล)	แบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็น ๓ กลุ่ม แล้วให้เลือกหัวข้อที่กำหนดให้ โดยวิธีจับฉลาก เช่น การจัดสภาพแวดล้อมของวัด สถานที่ การเจริญพระพุทธมนต์ แสดงธรรม วิธีเขียนเทียน ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มศึกษา ค้นคว้าโดยวิธี เช่น เอกสารและงานวิจัย เขียนโครงการออกแบบสอบถาม สํารวจ ๑) ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการศึกษา ค้นคว้ารายงานแบบ เอกสาร หน้าชั้นเรียน สานิต และสรุป เป็นต้น
๒) สรุป คุณค่า ประโยชน์ที่บุคคลและสังคมได้รับในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (สมาธิ)	จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อบรรลุจุดประสงค์ข้อ ๒
๓) อภิปราย สรุป ประเด็นสำคัญปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ไขในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (ปัญญา)	จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อบรรลุจุดประสงค์ข้อ ๓

๓.๑.๓ การวัดและประเมินผล

ประเมินผล มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ด้านความรู้ที่นักเรียนสามารถ

๑) รู้เข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ คุณค่า และลักษณะที่พึงประสงค์ที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒) สืบค้นข้อมูลสารสนเทศได้

๓) นำเสนอผลการศึกษาได้

๔) ออกแบบทดสอบ เขียนโครงงานได้

๒. ด้านสังคม

๕) ติดต่อประสานงานได้

๖) ทำงานร่วมกับคนอื่นได้

๓. ด้านคุณธรรม และจริยธรรม

๗) พัฒนาบุคลิกภาพและจริยธรรมตามสถานภาพได้

^{๑๐} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธวิธีการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔ - ๗๕.

๘) อดทน ขยัน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบและตรงเวลา

การวัดและประเมินผลตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๕^{๑๑} จะวัดและประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง โดยยึดธรรมชาติของวิชาและชีวิตจริงของผู้เรียนเป็นตัวตั้งในสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาจะเน้นการวัด และประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา คือนอกจากวัดองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์แล้วยังอาจใช้กระบวนการวัดตามระบบ ศิล - สมาธิ - ปัญญา เพื่อให้ครอบคลุมและดูด้านที่ฝึกปฏิบัติ คือ ศิล พฤติกรรมดีงาม ทั้ง กาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๖ เคยชิน คล่องแคล่ว อยู่ตัว เป็นวินัยเข้าสู่ชีวิตโดยการสังเกต การบันทึกสมาธิ จิตใจมีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยสังเกต การสัมภาษณ์การตรวจสอบตนเอง ปัญญา ความรู้ ความคิด เข้าใจการมองเห็นความเป็นจริงเท่านั้น ทั้งระบบความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงประยุกต์เข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง หรือถ้าจะให้ชัดเจนขึ้น ควรประเมินตามสภาพความเป็นจริงเพื่อดูการพัฒนาวุฒิภาวะทางธรรมจริยาตามหลักอริยวัฑฒิ ๕^{๑๒} คือ

- ๑) ศรัทธา วัดว่ามีความเชื่อที่ไม่มั่งงาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิตและสังคม โดยการสังเกต กระสะท้อนความคิด การตรวจสอบตนเอง
- ๒) ศิล วัดว่ามีความพฤติกรรมและวิถีชีวิต ไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เอื้อต่อวัฒนธรรม โดยสังเกต การตรวจสอบตนเอง การบันทึกพฤติกรรม
- ๓) สุตตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับสารข่าว ข้อมูล ทันทต่อเหตุการณ์ สถานการณ์ และมี ความรู้เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิต กิจการของตนเองโดยการสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์
- ๔) จาคะ วัดว่ามีจิตใจกว้างขวาง ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว รู้จัดเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการบันทึก
- ๕) ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการต่าง ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่วดี คุณโทษประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หยั่งถึงปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย โดยการสอบถาม การสัมภาษณ์ ความตรวจสอบ

หลักอริยวัฑฒิ ๕ เป็นคนที่มีความเชื่อ ความมั่นใจ ให้หลักแห่งความจริงอย่างดีงามอันมีเหตุผลความประพฤติดี มีวินัย เลี้ยงชีพสุจริตการเล่าเรียนระดับพืงศึกษาหาความรู้การเผื่อแผ่เสียสละเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือ ในกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัวความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง และเป็นแบบอย่างที่ดีในทางสังคมยอมรับและน่ายกย่อง

พินดา สีนสุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “หลักการใช้ในการสอนวิชาศาสนาที่สำคัญในโรงเรียนมัธยมศึกษา” โดยสรุปว่าการวัดผลและประเมินผลวิชาพระพุทธศาสนาไว้ ๓ ทาง ได้แก่

^{๑๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, หน้า ๒๐๙.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๔๓๘.

๑) การวัดผลและประเมินผลด้านความรู้สึกรักของนักเรียน โดยใช้การวิเคราะห์ค่านิยมการใช้แบบแผนภูมิหรือกราฟ การวัดผลและประเมินผลแบบการ์ตูนและการใช้แบบทดสอบความสนใจเปิดให้บรรยาย

๒) การวัดและประเมินผลด้านปรับพฤติกรรม โดยใช้การสังเกต เช่น การบันทึกย่อยการทำ มาตรการส่วนประเมินค่าและการสำรวจรายการ

๓) การวัดผลด้านพุทธิพิสัยของนักเรียน โดยใช้คำถามแบบอัตนัย การใช้คำถามแบบปรนัย และการใช้คำถามแบบไม่จบในตัวเอง^{๑๓}

๓.๑.๔ ไตรสิกขากับการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธพัฒนาขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับคณะสงฆ์ ที่สำคัญคือสมัชชาคุณธรรม พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี และพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการประชุมระหว่างวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ สรุปได้ว่า

๑) นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและชื่นชมผังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาพร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่นทำผังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒) นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า ๑ หน่วยกิต มีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์)

๓) ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๔๖

ในปัจจุบันมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน โดยสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ วัดสระเกศเป็นประธานเปิดการประชุมพระเทพโสภณเป็นวิทยากรบรรยาย นำ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเรื่อยมา จนถึงวันนี้ (๕ ธันวาคม ๒๕๔๗) มีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศกว่า ๑๕,๐๐๐ โรงเรียน^{๑๔}

โรงเรียนวิถีพุทธให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นอริสัสสิกขา (ศีล)

๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็น อริจิตตสิกขา (สมาธิ)

๓) สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอริปัญญาสิกขา (ปัญญา)

ดังนั้น วิถีพุทธจึงหมายถึง การดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งทั้ง ๓ ข้อมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับหลักการพัฒนา (ภาวนา) ๔ คือ

๑) การพัฒนาการทางกาย (กายภาวนา)

๒) การพัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา)

๓) การพัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา)

^{๑๓} พนิดา สีนสุวรรณ, หลักการใช้ในการสอนวิชาศาสนาที่สำคัญในโรงเรียนมัธยมศึกษา, (เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า ๘๒.

^{๑๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓ - ๒๕.

๔) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา)

ผู้เรียนมีการพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านนี้จะเป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข ด้วยเหตุผล

ดังต่อไปนี้

๑) พัฒนาการทางกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีวะและพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งส่วนหนึ่ง เป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่ทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง

๒) พัฒนาการทางสังคมซึ่งเป็นผลมาจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัย และจรรยาบรรณ จะให้ผู้เรียนเป็นคนดี

๓) พัฒนาการทางจิตซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ จะทำให้ ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

นอกจากนี้ การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

๑) ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อมเป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่างๆ

๒) ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน

๓) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น

๔) ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาตามไตรสิกขาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งเน้นความเกื้อหนุนระหว่างสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก คือหลักสังคมและศีลธรรมศาสนา

๓.๒ การส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทยอเมริกา

๓.๒.๑ โครงการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา

โรงเรียนไมตรีจิตไทยอเมริกาให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมศิลปจริยธรรม พร้อมทั้งกิจกรรมด้านศาสนา ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นไปตามองค์ไตรสิกขา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอยกเอาโครงการบางอย่างต่อไปนี้

๑. โครงการ “ดาวแห่งความดี (the virtuous star)”

โครงการนี้มีความสำคัญดังนี้ การปลูกฝังศีลธรรมและคุณธรรมแก่เยาวชนเป็นเรื่องสำคัญ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคทุกส่วน จึงจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้น โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันขับเคลื่อนศีลธรรมและคุณธรรมให้แก่ นักเรียนเพื่อรองรับการขยายตัวสู่อาเซียนในปีพ.ศ. ๒๕๕๖ โครงการเด็กดีวิสตาร์ มุ่งหวังที่สร้างเยาวชนต้นแบบด้านศีลธรรมหรือดาวแห่งความดีผ่านบริบทในกิจวัตรประจำวันอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย ควบคู่กับการทำกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมและการเรียนรู้เรื่อง พระรัตนตรัย โดยความร่วมมือของสถาบัน บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมาประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือเชิงปริมาณ

นักเรียนเข้าร่วมโครงการมากขึ้น ในเชิงคุณภาพพบว่านักเรียนมีความพึงพอใจเป็นอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมด้านศีลธรรมของนักเรียน

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่าง คือ

๑) เพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้นักเรียนเป็นคนดี มีระเบียบวินัย ใฝ่ใจเรียนรู้ตามอัตลักษณ์ของโรงเรียน

๒) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านศีลธรรมบ้าน วัด โรงเรียนในระดับชุมชน

๓) เพื่อให้นักเรียนได้นำหลักไตรสิกขา มาใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

๒. โครงการเรื่อง “จิตอาสาพัฒนาชุมชน” โครงการนี้มีความสำคัญดังนี้

ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจของสังคมในปัจจุบันทำให้ทุกคนต่างเร่งรีบในการทำงานเพื่อความอยู่รอดของตนเองส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาสังคม นานาประการโดยเฉพาะปัญหาขาดคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย อาทิ ปัญหาการเอาเปรียบในสังคม ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ทำให้สังคมไทยขาดความมีน้ำใจ ขาดความเสียสละ ดังนั้นกลุ่มยุทธศาสตร์ความดีของโรงเรียนจึงต้องการจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้กับเพื่อนนักเรียน จึงจัดทำโครงการจิตอาสาพัฒนาชุมชนนี้ขึ้น

โครงการจิตอาสาพัฒนาชุมชนเป็นโครงการมุ่งเน้นจิตสาธารณะให้กับนักเรียนเน้นให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมด้านการเสียสละ ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน และเพื่อส่งเสริมให้เพื่อนนักเรียนนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่สำคัญคือด้านสังคัตถุ ๔ และไตรสิกขา ๓ ซึ่งโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ ๔ อย่าง คือ

๑) เพื่อสนองพระราชดำริตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

๒) รณรงค์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและชุมชน

๓) เพื่อเสริมสร้างจิตอาสาให้กับนักเรียน

๔) ปลูกจิตสำนึกให้นำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๓. โครงการ “เยาวชนรุ่นใหม่ใส่ใจ ๕ ส” โครงการนี้มีความสำคัญดังนี้

ปัจจุบันสถานศึกษาต่าง ๆ ได้นำเอากิจกรรม ๕ ส มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานให้กับ สถานศึกษาได้แก่ สะสาง สะดวก สะอาด สุขลักษณะ และสร้างนิสัย ซึ่ง ๓ ส แรกเป็นการพัฒนาสถานที่ ส่วน ๒ ส หลังเป็นการพัฒนาคน เป็นกิจกรรมช่วยพัฒนา ครู นักเรียน ให้มีประสิทธิภาพ มีคุณภาพในการทำงาน ประโยชน์ที่เห็นได้ชัดเจนในการดำเนินกิจกรรมได้แก่ สภาพแวดล้อม สะอาด ครูนักเรียนสุขภาพกายและจิตดี นักเรียนมีระเบียบวินัยมากขึ้น

ดังนั้น โรงเรียนเมตริจิตไทย-อเมริกัน จึงได้จัดให้มีโครงการเยาวชนรุ่นใหม่ใส่ใจ ๕ ส ขึ้นทุกวันจันทร์ในแต่ละสัปดาห์ เพื่อให้ได้พัฒนาโรงเรียนให้มีสภาพแวดล้อมที่น่าเรียน นักเรียนมีสุขภาพกาย – จิตดี มีระเบียบวินัยส่งผลให้การเรียนหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น และนำคุณลักษณะดังกล่าวไปพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่าง คือ

๑) เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจกิจกรรม ๕ ส

๒) เพื่อให้นักเรียนนำกิจกรรม ๕ ส ไปใช้ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของโรงเรียน

๓) เพื่อให้มีสุขภาพ กาย จิตดี มีระเบียบวินัย

๔. โครงการ “จิตอาสาสามารถทางงาม ตามวิถีไทยถวายพ่อหลวง” โดยมีความสำคัญ ดังนี้

โครงการคุณธรรม เยาวชนไทยทำดีถวายในหลวง ได้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักเรียน แสดงออกในเรื่องจิตอาสา สัมมาคารวะ ปฏิบัติด้วยความไม่เหมาะสม

นักเรียนโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน เดิมมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงจิตอาสาแบบ สม่ัครใจและเต็มใจโรงเรียนจึงได้จัดทำโครงการคุณธรรมขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ อย่าง คือ

- ๑) เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทั้งกริยามารยาทและมีสัมมาคารวะอันดีงาม
- ๒) เพื่อสร้างจิตสำนึกในการเสียสละเพื่อส่วนรวม
- ๓) เพื่อฝึกปฏิบัตินิสัย และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๕. โครงการ “พัฒนาคุณภาพการจัดประสบการณ์ระดับปฐมวัย”^{๑๕} โดยโครงการนี้ได้ ดำเนินการนับแต่วันที่ ๑ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้นมา รับผิดชอบโดยนางนวนนิตย์ แก้วดี หลักการและเหตุผล มีจุดยืนที่เด็กระดับปฐมวัย เน้นให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง รู้จักตนเอง เป็น การเตรียมความพร้อมในการเรียนก่อนเข้าเรียนในระดับประถมศึกษา การเรียนรู้ของเด็กมีผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้นจากกระบวนการที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัวโดยเด็กจะต้องเป็นผู้กระทำให้เกิดขึ้นด้วยตนเอง และการเรียนรู้จะเป็นไปได้ดี เด็กต้องได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าได้เคลื่อนไหว มีโอกาสคิดริเริ่มตามความต้องการและความสนใจของตนเอง ดังนั้นการจัดประสบการณ์ให้กับเด็กปฐมวัย จึงต้องจัดมุมประสบการณ์ต่างๆ และต้องอาศัยสื่อการเรียนรู้ ในการที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก เด็กจะรู้สึกสนุกสนาน เพลิดเพลิน สร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหาและค้นพบด้วยตนเอง

๖. โครงการ “พัฒนาทักษะกระบวนการคิดและการเรียนรู้”^{๑๖} ประเด็นความสำคัญ ของโครงการนี้คือพัฒนาผู้เรียนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เป็นผู้นำที่มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๗. โครงการ “ยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน”^{๑๗} ประเด็นสำคัญของโครงการนี้คือ การจัดกิจกรรมอย่างมีประสิทธิภาพนั้นจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมอย่างอื่น ๆ ส่งเสริมสนับสนุน อย่างเป็นระบบกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญโครงการส่งเสริมด้านคุณธรรม เพื่อลดทวนการฉ้อ คินนอกกรอบ โดยผู้เรียนมีความมั่นใจต่อความคิดของตนเองโดยมีหลักพื้นฐานคือ “มั่นใจไว้สาระ” ซึ่งหมายถึงกระบวนการคิดตามหลักไตรสิกขากล่าวคือจิตตสิกขา

๘. โครงการ “จัดหาและพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เพื่อการเรียนรู้”^{๑๘} ประเด็นสำคัญของ โครงการนี้คือกระบวนการจัดการศึกษาใหม่เน้นการใช้สื่อสารสนเทศ โดยผู้เรียนสามารถปรับใช้ในการ เรียนรู้อย่างกว้างขวาง

๙. โครงการ “ส่งเสริมการอ่านเพื่อเรียนรู้” เป็นโครงการที่เน้นการอ่านด้วยตนเอง ซึ่ง การอ่านและเข้าใจเนื้อหานั้นจะต้องเป็นการอ่านที่มีจิตเป็นสมาธิและตั้งใจแน่วแน่ในกาอ่าน

^{๑๕} รายงานการประเมินตนเอง (SAR) โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ปี ๒๕๕๖, หน้า ๒๘.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๘} รายงานการประเมินตนเอง (SAR)โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ปี ๒๕๕๖, หน้า ๔๖.

๑๐. โครงการ “พัฒนาระบบบริหารสถานศึกษา” ประเด็นสำคัญของโครงการนี้คือการให้บริการแก่ผู้เรียนอย่างทั่วถึงเสมอภาพและมีคุณภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาคือผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เพื่อบรรลุผลสำเร็จของสถาบัน การบริหารจัดการต้องเน้นการบริหารแบบบูรณาการ ประยุกต์หลักศาสนา คือศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อความโปร่งใส และเป็นธรรม

๑๑. โครงการ “ความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา” ซึ่งเน้นที่ว่าโรงเรียนเป็นสถานการศึกษาของท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด มุ่งส่งเสริมและพัฒนาคนให้มีความรู้ คุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ในการจัดการศึกษาปัจจุบันโรงเรียนยังไม่สามารถพัฒนาได้ทุกส่วน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นโรงเรียนขนาดเล็กมีข้อจำกัดด้านบุคลากร วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณ การสร้างเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจึงเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนาโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑๒. โครงการ “พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน”^{๑๙} ซึ่งให้ความสำคัญอยู่ที่ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

๑๓. โครงการ “ส่งเสริมสุขภาพอนามัยของนักเรียน” มีประเด็นสำคัญอยู่ที่การพัฒนาสุขภาพอนามัยของนักเรียนให้มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดีสมบูรณ์ แข็งแรงสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

โครงการที่ได้กล่าวมาข้างต้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก หรือ กล่าวได้ว่าเป็นการประยุกต์หลักไตรสิกขา กล่าวคือเน้นเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง

๓.๒.๒ กิจกรรมส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา

โรงเรียนโมตรีจิตไทย-อเมริกัน ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา ดังนี้

๓.๒.๒.๑ กิจกรรมการเรียนการสอน

๑) ไหว้พระสวดมนต์

๒) ทำความเข้าใจตามหลักไตรสิกขาในห้องเรียน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๓) สมาทานศีล (ทำความเข้าใจ และฝึกนักเรียนให้สมาทานศีล เป็น แล้วนิมนต์

พระสงฆ์มาให้ศีล) พร้อมกันนั้น ทำการประเมินภายในตัวไปด้วย

๔) ฝึกสมาธิ อย่างน้อย วันละ ๑๐ นาที

๕) ฝึกจิตและเจริญปัญญา (ทำปัญญาให้รู้แจ้ง ด้วยการประเมินจากนักเรียนภายหลังทำสมาธิแล้ว จิตเป็นอย่างไร สงบ หรือ พุทธิกรรมของนักเรียนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น รู้จากการรับผิดชอบชั่วดี

๖) กิจกรรมการบันทึกการทำความคิด

๗) กิจกรรมต้นไม้คุณธรรม

๘) กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ ครูทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาอ่อนหวาน และสัมผัสด้วยความเมตตา

^{๑๙} รายงานการประเมินตนเอง (SAR)โรงเรียนโมตรีจิตไทย-อเมริกัน ปี ๒๕๕๖, หน้า ๕๒ - ๗๘.

๓.๒.๒.๒ กิจกรรมประจำวัน

- ๑) กราบพระประจำโรงเรียน นมัสการพระสงฆ์
- ๒) สวดมนต์ไหว้พระ สงบนิ่ง แผ่เมตตา หน้าเสาธง
- ๓) การวาระธรรมยามเช้า (ศิษย์ไหว้ครู น้องไหว้พี่)
- ๔) นั่งสมาธิประจำวัน
- ๕) แผ่เมตตา
- ๖) การเข้าแถวเคารพธงชาติเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ๗) เดินแถวเป็นระเบียบ
- ๘) ปฏิบัติตนเรียบร้อยขณะอยู่ในห้องอาหารและขณะรับประทานอาหารกลางวัน
- ๙) ยืนตรงยกมือไหว้กล่าวสวัสดีเมื่อพบคุณครูและผู้ใหญ่
- ๑๐) นั่งลงเมื่อพูดกับคุณครูและผู้ใหญ่ขณะที่ท่านนั่ง
- ๑๑) ก้มตัวและสำรวมทุกครั้ง ขณะที่ได้เดินผ่านคุณครูและผู้ใหญ่
- ๑๒) เดินสุภาพเรียบร้อย
- ๑๓) แต่งกายเรียบร้อย

๓.๒.๒.๓ กิจกรรมเสริม

- ๑) จัดบรรยากาศสถานศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้คุณธรรม
- ๒) ร่วมกิจกรรมประเพณีประจำท้องถิ่น
- ๓) ตอบปัญหาธรรม
- ๔) จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- ๕) ยกย่องเชิดชูเด็กดีมีคุณธรรม
- ๖) ทำบุญตักบาตรในเทศกาลสำคัญทางศาสนา
- ๗) ทัศนศึกษาวัดต่าง ๆ
- ๘) เข้าค่ายคุณธรรม
- ๙) บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

จากกิจกรรมของโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันดังกล่าว สอดคล้องกับการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธด้านกระบวนการดังนี้

๑) โรงเรียนฝึกฝนอบรม หรือจัดกิจกรรมให้นักเรียน มีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที กินเป็น อยู่เป็น ดูแลเป็น พึ่งเป็น หรือการดำเนินชีวิตประจำวันทีเข้าใจเหตุผล รู้จักเลือกปฏิบัติในสิ่งทีเกิดประโยชน์ต่อชีวิต ต่อการเรียนรู้ หรือพัฒนาโดยปราศจากโทษ หรือไม่ให้เกิดโทษต่อตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติแวดล้อม เช่น การจัดกิจกรรมซื้อก๊ออย่างรู้ค่า ไม่ถูกหลอก กิจกรรมฉลาดบริโภคกิจกรรมเลือกชมรายการโทรทัศน์เพิ่มพูนปัญญา

๒) โรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบ ดูแลรักษา หรือพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอจนเป็นลักษณะนิสัย

๓.๒.๒.๔ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๑) โรงเรียนส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งศาสนพิธีต่าง ๆ พร้อมกับการสร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผล ความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไป

๒) โรงเรียนจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหรือส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกถึงและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นประจำ เป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างชัดเจน เป็นต้น

๓) โรงเรียนส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยโรงเรียนสนับสนุนให้บุคลากร นักเรียนทุกคนและผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรม และมีกิจกรรมประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกิจกรรมรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ เป็นต้น

กิจกรรมข้างต้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นการสร้างสรรค์อีกรูปแบบใหม่ เป็นเอกลักษณ์และ อัตลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งแตกต่างจากการจัดการเรียนการสอนทั่วไป

สรุป

กระบวนการเรียนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขา เป็นเรียนการสอนโดยบูรณาการกระบวนการโรงเรียนวิถีพุทธโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการเรียนรู้หลักจริยธรรมที่สัมพันธ์ด้วยหลักสังคัม (ศีล) ความสงบสุข (สมาธิ) และการผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้สติปัญญาที่รอบขอบ (ปัญญา) ซึ่งผู้เรียนจะต้องลงมือด้วยการปฏิบัติจริง มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ ต่อบทบาทหน้าที่ของตน มีการกำหนดยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์ กิจกรรม และการประเมินในที่สุด

หลักการดังกล่าว โรงเรียนโมตรีจิตไทย อเมริกันได้นำมาประยุกต์ในการเรียนการสอน โดยมีการกำหนดเป็นโครงการประจำปี และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมเสริม และกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔
ผลการศึกษาระบบการสอนตามหลักไตรสิกขา
ในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน

โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน เป็นโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ เน้น
กรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้
เป็นโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญา เป็นฐานดำเนินชีวิต

การดำเนินการสอนของโรงเรียนไมตรีจิต - ไทยอเมริกันออกผลในทางที่ดีได้ ด้วยอาศัย
หลักการอีกจำนวนหนึ่ง เช่น ความเห็นชอบ (ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ) การสร้างบรรยากาศและ
ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร และการเมตตา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิที่นี้หมายถึง ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและ
แหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง
สร้างความเห็นที่ถูกต้อง ด้วย

๔.๑.๑ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธของโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน

โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้ประชุมชี้แจงขอความร่วมมือจากชุมชนโดยสร้างความ
เข้าใจวิธีการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิปุทธ โดยจัดการศึกษาตามสภาพความพร้อมของโรงเรียน
คำนึงถึงสภาพความงดงามของโรงเรียนวิถิปุทธ ที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนา
มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน ดังนี้

๑) ระบบการบริหาร

กลไกสำคัญในการบริหารโรงเรียน คือ ผู้บริหาร ซึ่งจะต้องมีภาวะเป็นผู้นำ มี
ความคิดริเริ่ม มีวิสัยทัศน์ มีความเป็นประชาธิปไตย เป็นผู้นำทางวิชาการสถานศึกษามีความสัมพันธ์
และร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนในวันสำคัญทางศาสนาตาม
วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี มีการกำหนดกลไกยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียน
การสอนด้วยการประยุกต์หลักพุทธธรรม ซึ่งโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้ดำเนินงานเป็นไปตาม
โรงเรียนวิถิปุทธดังนี้

(๑) ในวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือ แผนกลยุทธ์ของ
โรงเรียน กำหนดจุดเน้นที่จะพัฒนาโรงเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิถิปุทธไว้อย่างชัดเจน

(๒) โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานตาม
โครงการโรงเรียนวิถิปุทธ คณะกรรมการควรประกอบด้วยผู้ปกครองหรือชุมชน คณะสงฆ์ และ
บุคลากรโรงเรียน ที่จะทำให้ได้บุคลากรที่ดีได้รับการยอมรับ และคณะกรรมการที่แต่งตั้งการทำงาน
อย่างต่อเนื่อง

๓) ครู

ครูในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ทุกคนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่มีความรู้และเข้าใจในเรื่องหลักสูตรผ่านการอบรมหลักสูตรในวิชาที่สอน สอนตามความถนัดของตนเอง ส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนการเรียนรู้

ครูได้จัดทำแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญให้สอดคล้องกับหลักสูตรสถานศึกษา การวิเคราะห์หลักสูตร จัดทำหน่วยการเรียนรู้ จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมกระบวนการคิด การแสวงหาความรู้ รู้จักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษา เน้นทักษะด้านคอมพิวเตอร์ การส่งเสริมรักการอ่าน การบันทึก สอนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในเนื้อหาวิชาที่สอน ควรมีการพัฒนาความสามารถในการประเมินผลตามสภาพจริง มีการบันทึกผลการประเมินนำไปวางแผนปรับปรุงการเรียนการสอน

จากการลงพื้นที่ศึกษาด้วยการเก็บข้อมูลจากครูในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน สรุปได้ดังนี้^๓

ก. คุณธรรมและจริยธรรมของครู

(๑) ครูเป็นแม่พิมพ์ที่ดีที่อยู่ใกล้เคียงกับนักเรียน โดยอยู่ในพฤติกรรมเป็นธรรม (สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น)

(๒) เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของนักเรียน มีเมตตาธรรม อดทนอดกลั้น และให้กำลังใจนักเรียน

(๓) อยู่ในศีล ๕ มีพรหมวิหารธรรมต่อเด็ก ผู้เรียน

(๔) ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

(๕) มีคุณธรรมจริยธรรม และปฏิบัติตามจรรยาบรรณของวิชาชีพครู

(๖) มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก ผู้ปกครอง และชุมชน

(๗) มีความมุ่งมั่นและอุทิศตนในการสอนและพัฒนาเด็ก อย่างเต็มศักยภาพ

(๘) มีการแสวงหาความรู้และเทคนิควิธีการใหม่ๆ รับผิดชอบต่อความคิดเห็น

(๙) ใจกว้าง และยอมรับการเปลี่ยนแปลง

(๑๐) จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางการศึกษาหรือเทียบเท่าขึ้นไป

(๑๑) เข้าใจ และรู้วิธีการสอนด้วยการประยุกต์หลักพุทธธรรม

(๑๒) สอนตรงตามวิชาเอก-โท หรือ ตรงตามความถนัด

ข. กระบวนการจัดการเรียนการสอนของครู หมายถึง ครูสามารถจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จำนวน ๘ ข้อ ดังนี้

(๑) การกำหนดเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการที่เป็นความคิดรวบยอด หลักการและความสัมพันธ์ รวมทั้งคุณลักษณะที่พึงประสงค์

(๒) การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเป็นรายบุคคล แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ที่ท้าทายความสามารถของผู้เรียน

^๓ สัมภาษณ์ คุณครูณัณยา อินทร์โสม, คุณครูนวนิตย์ แก้วดี , คุณครูฉลาด สานนท์ , คุณครูนิคม สูงเนิน , คุณครูสันติชัย นำผล , ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

(๓) การออกแบบการเรียนรู้และจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมอง เพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย

(๔) การจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และดูแลช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้

(๕) การจัดเตรียมและใช้สื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรม นำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ในการจัดการเรียนการสอน

(๖) การประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียนด้วยวิธีที่หลากหลาย เหมาะสมกับธรรมชาติของวิชาและระดับพัฒนาการของผู้เรียน รวมทั้งการวางเงื่อนไขให้ผู้เรียนประเมินความก้าวหน้าของตนเองและนำมาใช้ปรับปรุงและพัฒนาตนเอง

(๗) การวิเคราะห์ผลการประเมินและนำมาใช้ในการซ่อมเสริมและพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน

(๘) การศึกษาค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

จากการกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับปัจจัยนำเข้าของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนี้^๔

(๑) ครูมีการดำเนินชีวิตปกติเป็นผู้ทำความดี ละเว้นความชั่ว มีจิตใจที่ดีงาม โดยมีจุดประสงค์ที่การปฏิบัติในศีล ๕ เป็นต้น และมีความพยายามในการลด ละ หรือ เลิกอบายมุข อีกทั้งการดำเนินชีวิตโดยรวมเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้

(๒) ครูมีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอเบกขา ต่อผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความรักปรารถนาดี และความพยายามในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ดีที่สุด ครอบคลุมทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา

(๓) ครูมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอน การพัฒนานักเรียนเพื่อให้ นักเรียนได้รับการพัฒนาครอบคลุมทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา

๓) การจัดการเรียนรู้

จากการสัมภาษณ์กับผู้บริหารโรงเรียน และคณะครูสรุปได้ดังนี้

(๑) พัฒนาผู้เรียนรอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ด้วยไตรสิกขา

(๒) จัดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ เข้าใจไตรสิกขา และปฏิบัติธรรมต่าง ๆ

(๓) เน้นคุณธรรมนำหน้า ปัญญาด้วยโยนิโสมนสิการ

(๔) ใช้สื่อเพื่อความเข้าใจของนักเรียนเกี่ยวข้องกับคุณธรรม(สื่อธรรมะ)

(๕) นิมนต์พระสงฆ์ มีครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและวิทยากรที่ชำนาญด้าน

พระพุทธศาสนาอบรมนักเรียน เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร

(๖) เข้าค่ายคุณธรรม

(๗) มีการจัดการเรียนรู้ที่วัด หรือศาสนสถาน

^๔ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๗.

จากการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้านกระบวนการด้วยการบูรณาการไตรสิกขา ดังนี้^๕

(๑) ในการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ของครูโดยส่วนใหญ่จะบูรณาการหรือสอดแทรกพุทธธรรม หรือใช้ใช้หลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และการเรียนการสอน มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงหรือนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

(๒) ในการเรียนการสอน รวมทั้งการทำงานในวิถีชีวิต ครูส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

(๓) ในกระบวนการเรียนการสอน ครูส่งเสริมให้นักเรียน ใฝ่รู้ หรือรักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อาจทำโดยการกระตุ้น จูงใจ ชี้ประโยชน์ ส่งเสริมหรือมอบหมายการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการของวัฒนธรรมแสวงปัญญา

(๔) ครูจัดบรรยากาศขณะเรียนรู้ให้ทุกฝ่าย คือทั้งนักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้ เช่น บรรยากาศของการกระตือรือร้น จูงใจ ทำท่ายให้อยากรู้ สนุกเพลิดเพลินกับการเรียนรู้ สุขใจที่ประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ เป็นต้น

(๕) จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา เช่น กิจกรรมพัฒนาสมาธิ สติ ความรู้ตัว การคิดวิเคราะห์ ค้นหาทำความเข้าใจความจริงของชีวิต ของธรรมชาติ และความเป็นไปต่าง ๆ ร่วมกับการเรียนการสอนทั่วไป และส่งเสริมให้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมการฝึกสมาธิกำหนดสติก่อนเรียน ก่อนแข่งขันกีฬา หรือก่อนนอน เป็นต้น

(๖) ครูมีความพยายาม หรือดำเนินการอยู่เสมอในการเลือกใช้สื่อที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ ซึ่งจะส่งเสริม ทำท่ายให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ได้มาก และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมการเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือเป็นสื่อจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ก็เป็นไปได้

(๗) ครูได้มีการนิมนต์พระสงฆ์ หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้ในลักษณะสม่ำเสมอ และหลากหลายลักษณะ ก็จะส่งเสริมให้เกิดความน่าสนใจในการเรียนรู้

(๘) โรงเรียนมีวัด และศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำ และมีกิจกรรมที่ให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๔) บุคลากร

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้ คือ^๖

- (๑) พฤติกรรมอยู่ในธรรม
- (๒) เป็นผู้มากด้วยความรู้และคุณธรรม
- (๓) รับผิดชอบต่อหน้าที่

^๕ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้าที่ ๙ - ๑๐.

^๖ สัมภาษณ์คุณครูณัณนา อินทร์โสม, คุณครูนวนิตย์ แก้วดี , คุณครูฉลาด สานนท์, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖, นายบัวทอง แสงใจ, นายจำปี อ่อนนวล, นายไพศาล สะสม, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

- (๔) มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจในการทำงาน
- (๕) อยู่ในศีลธรรม อันดีงาม
- (๖) มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตนตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ
- (๗) เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน
- (๘) เป็นบุคคลที่ควรเคารพนับถือของชุมชน
- (๙) รู้จักการช่วยเหลือชุมชน และโรงเรียน

จากปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิที่ตั้งกล่าวมาคือหลักการบริหารจัดการประกอบด้วยหลักสูตร บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระเรียนรู้ สอดแทรกหลักธรรม ผู้สอนหรือบุคลากรครูตั้งอยู่ด้วยหลัก คุณธรรม และจริยธรรม มีการเตรียมพร้อมในการเรียนการสอน โดยมีการกำหนดเป้าหมายอย่าง ชัดเจน ประยุกต์สื่อเข้ากับหลักธรรม เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน

๔.๒ การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีจะต้องประกอบด้วยการสร้าง บรรยากาศภายในที่ดี มีระบบ กฎเกณฑ์ เป็นระเบียบ และความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนี้

๔.๒.๑ สร้างบรรยากาศภายในโรงเรียน

จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเช่น คณะครู ชุมชน และนักเรียนสรุปได้ดังนี้^๗

- ๑) จัดบรรยากาศของโรงเรียนให้สงบเงียบ และเรียบง่าย
- ๒) จัดบรรยากาศให้กลมกลืนกับธรรมชาติ
- ๓) สะอาดและมีระเบียบ
- ๔) มีความทันสมัย และปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
- ๕) เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิชาการ และคุณธรรม
- ๖) มีภาพพระพุทธรูปประจำห้องเรียน
- ๗) มีประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน
- ๘) มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรมในบริเวณโรงเรียน
๙. มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่เหมาะสม
- ๑๐) มีการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของเด็ก
- ๑๑) มีการให้บริการเทคโนโลยีสารสนเทศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองและการ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
- ๑๒) มีห้องเรียน ห้องสมุด สนามเด็กเล่น พื้นที่สีเขียวและสิ่งอำนวยความสะดวก พอเพียงและอยู่ในสภาพใช้การได้ดี
- ๑๓) มีการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษา
- ๑๔) เป็นสถานที่ที่ปราศจากอบายมุขต่าง ๆ

^๗ สัมภาษณ์คุณครูนิคม สูงเนิน , คุณครูสันติชัย นำผล , ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖. ผู้นำชุมชน นายอุทัย บุญชิต , นายเดชา ต้นคำ, นายชาติ ท่อนจันทร์, นางฉวีวรรณ บุญชิต ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖. เด็กชายพรสทธิ ริเริ่ม, เด็กชาอุดร ราชเสนา, เด็กชายสรวิศ ประพรม, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ผู้อำนวยการโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้กล่าวถึงสถานศึกษามีบรรยากาศและสภาพแวดล้อม ดังต่อไปนี้^๔

๑) มีความสะอาด ถูกสุขลักษณะ

ความสะอาด ถูกสุขลักษณะ หมายถึง การจัดสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สะอาด ถูกสุขลักษณะ ตามมาตรฐานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้อยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เอื้อต่อการมีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี เช่น ไม่มีแหล่งน้ำขัง มีการจัดเก็บขยะที่ถูกสุขลักษณะ ไม่มีแหล่งอาศัยของสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรคต่างๆ เป็นต้น

๒) มีความปลอดภัย

ความปลอดภัย หมายถึง การป้องกันอุบัติเหตุ อุบัติภัย และการดูแลรักษาวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ หรือทรัพยากรอื่นๆ ของสถานศึกษาให้อยู่ในสภาพที่ดี ใช้งานได้ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้เรียน ครู บุคลากรในสถานศึกษา

๓) มีความสวยงาม

ความสวยงาม หมายถึง การจัดสภาพภูมิทัศน์ของสถานศึกษาให้สวยงาม เป็นที่น่ารื่นรมย์แก่ผู้ที่อยู่ในสถานศึกษาและผู้เข้ามาพบเห็น รวมทั้งมีบรรยากาศที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ การทำกิจกรรม ตามสภาพและบริบทของแต่ละสถานศึกษา

จากการกล่าวข้างต้นมีความสอดคล้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านปัจจัยนำเข้า ดังนี้

๑) โรงเรียนมีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียนโดยจัดประดิษฐานไว้อย่างเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนเห็น และแสดงความเคารพได้โดยง่าย เพื่อให้เกิดการระลึกถึงพระรัตนตรัย หรือพระพุทธรูปเจ้าได้มาก

๒) ในบริเวณโรงเรียนโดยทั่วไป มีการติดป้ายคติธรรม คำขวัญ หรือ ข้อความส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เป็นจำนวนมากพอและรูปแบบน่าสนใจที่จะทำให้นักเรียนสนใจอ่าน และเรียนรู้อยู่เสมอ

๓) สภาพแวดล้อมโรงเรียนจัดได้สะอาด ปลอดภัย มีบรรยากาศร่มรื่นเป็นธรรมชาติดูเรียบง่าย ที่จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความสุข สงบร่มเย็น

๔) บริเวณโรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนรับรู้กระตุ้นให้ต้องการเสพสิ่งเสพติด และอบายมุข สิ่งมอมเมาต่าง ๆ เช่น ปฏิทินภาพลามก และการโฆษณาสิ่งเสพติด สื่อ หนังสือลามกต่าง ๆ ขวดเหล้าขวดเบียร์ที่ตั้งโชว์และเป็นขยะ เป็นต้น

๔.๒.๒ ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

จากการสัมภาษณ์คณะครู นักเรียน ผู้นำชุมชน และผู้ปกครอง สรุปได้ดังนี้^๕

๑) ครูทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจา อ่อนหวาน และสัมผัสด้วยความเมตตา

๒) นื่องไหวพริ้ว

^๔ สัมภาษณ์นายวิจิตร ไม้दान, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคำเตย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^๕ สัมภาษณ์เด็กหญิงจิราพร แสงทรัพย์, เด็กหญิงวารุณี บุญชิต, เด็กชายบุญเย็น, บุญศรี, เด็กชายรัฐชัย บุญชิต, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖. คุณครูณัณนา อินทร์โสม, คุณครูสันติชัย นำผล, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖. นายสุภิน บุญชิต, นายวิชัย วงสาลี, นายบน พันธุ์สุยา ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

- ๓) นักเรียน (ศิษย์)ไหว้ครู
- ๔) นำนักเรียนไปกราบพระสงฆ์ในวัด ทำความคุ้นเคย และปรารภกันด้วยธรรม
- ๕) นักเรียนไหว้ผู้ปกครอง ผู้อาวุโส และผู้คนในชุมชน
- ๖) นักเรียนมีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน
- ๗) แบ่งงานเป็นทีม เพื่อความสามัคคีกัน
- ๘) โรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนที่ดี
- ๙) นักเรียนรู้จากการแบ่งปัน การเสียสละ ช่วยเหลือกัน
- ๑๐) โรงเรียนส่งเสริม ยกย่องคนดี
- ๑๑) โรงเรียนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน
- ๑๒) ชุมชน และวัดให้ความสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน

จากปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรข้างต้น มีความสอดคล้องกับการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธด้านกระบวนการดังนี้^{๑๐}

๑) โรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากร และผู้เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกัน อย่างเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการมีความรัก ปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติ ซึ่งกันและกัน ซึ่งช่วยให้มีความสุขใจ ในการอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน

๒) โรงเรียน จัดบรรยากาศส่งเสริมโดยรวม ให้ทุกคนรักการเรียนรู้ใฝ่สร้างสรรค์ เช่น โรงเรียนมีกิจกรรมที่นอกจากเรียนการสอนปกติแล้ว จะมีการจัดให้แต่ละห้อง แต่ละชั้นเรียน กระตุ้นให้เกิดการศึกษาค้นคว้า หรือคิดค้นพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง หรือเป็นระยะ ๆ อาทิ กิจกรรม วางทูกงานอ่านทุกคนหลังอาหารกลางวัน

๓) โรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากร และนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น โดยอาจมีกิจกรรมที่หลากหลายในการกระตุ้นส่งเสริม เช่น กิจกรรมต้นแบบความดี กิจกรรมกระตุ้นที่เป็นอย่างแก่น้อย ๆ หรือฟอรัมพิมพ์คุณธรรม เป็นต้น

๔) โรงเรียนส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็นประจำ หรือต่อเนื่อง เช่น มีประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประสัมพันธ์ ผู้ทำความดี การมอบรางวัล หรือการยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

จากการกล่าวการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรจะเห็นว่า การสร้างบรรยากาศเป็นสิ่งสำคัญ ที่ต้องคำนึงถึงคือ ความสะอาด ถูกสุขลักษณะ ความปลอดภัย และความสวยงาม ส่วนปฏิสัมพันธ์คือการทักทาย การให้เกียรติกัน ยกย่องกัน และมีน้ำใจต่อกัน

๔.๓ การวัดและประเมินผล

การวัดผล หมายถึง การตรวจคุณสมบัติของผู้เรียนว่ามีความเจริญงอกงามในการเรียนรู้ในระดับใดมาก น้อยเพียงใด ผลที่ได้จากการวัดผล คือ ข้อมูลหรือรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้เรียน การวัดผลย่อมมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ภาคทฤษฎีนั้นต้องการทดสอบว่ารู้จริง

^{๑๐} ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๑๐ - ๑๑.

หรือไม่ ส่วนภาคปฏิบัติก็ต้องการทดสอบว่าทำได้จริงหรือไม่และทำได้ในระดับใด ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการวัดผลนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นข้อสอบหรือแบบทดสอบชนิดต่างๆ

การวัดผลการศึกษาทางพุทธศาสนาได้มีมาช้านานแล้ว มีการวัดผลทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ ในการศึกษาด้านปริยัตินั้น มุ่งให้จำและเข้าใจ มีความคิดเห็นอันถูกต้องตามความเป็นจริงที่เรียกว่า รู้จริงในชั้นปริยัติ หรือเรียกว่า พหูสูต ผู้สดับตรับฟังมาก เมื่อต้องการจะวัดผลการศึกษาในชั้นนี้ จะต้องทดสอบความรู้หรือประสบการณ์ในด้านการอ่านหนังสือหรือตำรา ทดสอบความจำ ความเข้าใจ ตลอดจนความคิดเห็นของผู้เรียน ถ้าทดสอบทุกอย่างแล้วปรากฏว่า ผู้เรียนสามารถจดจำ เข้าใจดี และมีความคิดเห็นเฉียบแหลมก็ถือว่าบรรลุเป้าหมายในด้านวิชาการ

ส่วนการวัดผลทางด้านปฏิบัตินั้นก็คือ สิ่งใดที่รู้และเข้าใจดีแล้ว ต้องนำไปปฏิบัติให้เห็นผลและได้ข้อมูลที่ชัดเจน จนเชื่อมั่นในตนเอง สามารถทำให้เกิดความรู้ขึ้นมาเองและเห็นจริงด้วยตนเอง ไม่เพียงแต่ที่ได้ความรู้จากครูหรือจากตำราเท่านั้น จึงเห็นได้ว่าคนที่รู้จริงกับคนที่รู้จากครูและจากตำรานั้น มีลักษณะท่าทีที่ไม่เหมือนกัน ความเชื่อมั่นในตัวเองและในความรู้ก็แตกต่างกัน หลักของพุทธศาสนาเน้นให้คนรู้ด้วยตนเองและเกิดขึ้นในตัวเอง ความรู้จริงเช่นนี้ต้องผ่านทาง การปฏิบัติ เมื่อได้บรรลุผลตามขั้นแห่งการปฏิบัติ เมื่อได้บรรลุผลตามขั้นแห่งการปฏิบัติ นั้นๆ เรียกว่าปฏิเวธ (การบรรลุผล) ดังนั้นเมื่อปฏิบัติในชั้นสามัญ ก็ย่อมจะบรรลุผลในชั้นสามัญ เช่น การให้ทาน รักษาศีล ก็มีผลทำให้เป็นที่รักและเป็นทีพอใจของผู้อื่น ทำให้อยู่ได้อย่างสบายปราศจากภัยพิบัติ เป็นต้น

ดำเนินการประเมินผลตามสภาพจริง โดยใช้วิธีการหลากหลายเหมาะสม และมีจุดเน้นที่จะพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง โดยการวัด ประเมินผล สามารถทำได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (ด้านกาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งรวมเป็นภาวณา ๔ (พัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา) ซึ่งข้อมูลจากการวัดประเมินผลที่เหมาะสม รอบคอบ จะช่วยให้การพัฒนาต่อเนื่อง และความชัดเจนได้มาก

การวัดและประเมินผลในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวัดและประเมินผล ผู้วิจัย ได้ร่างสาระเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา โดยมีวัตถุประสงค์คือนักเรียนสามารถอ่าน ทำการอธิบาย การตอบปัญหา และประยุกต์หลักไตรสิกขาได้ พร้อมด้วยกิจกรรมต่าง ๆ และวัดผล ประเมินผลด้วยการบันทึกเรื่องไตรสิกขา และการปฏิบัติตามไตรสิกขาในภาคเรียนที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ด้วยการเฝ้าสังเกต และร่วมกิจกรรมพบเห็นมีดังนี้

๔.๓.๑ การบันทึกไตรสิกขาของนักเรียนเป็นดังนี้

๑) ศีลสิกขาคือการศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ในการที่จะรักษา กาย วาจาและใจ ให้บริสุทธิ์ หรือเป็นปกติ

(๑) ศีลสิกขาข้อที่ ๑ คือห้ามฆ่าสัตว์คือการละเว้นการฆ่าสัตว์รวมทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน

(๒) ศีลสิกขาข้อที่ ๒ ห้ามลักทรัพย์คือการงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของใดๆก็ตามที่เจ้าของเขาไม่อนุญาตมาเป็นของตน

(๓) ศีลสิกขาข้อที่ ๓ ห้ามทำผิดในกามคือการไม่ล่วงละเมิดในกามหรือผิดลูกผิดเมียคนอื่น

(๔) ศีลสิกขาข้อที่ ๔ ห้ามพุดมฺสาคือการไม่พุดปด ไม่พุดเท็จ ไม่พุดเพื่อเจ้า ไม่พุดส่อเสียด ไม่พุดคำหยาบ

(๕) ศีลสิกขาข้อที่ 5 ห้ามดื่มสุราคือการไม่ดื่มหรือเสพสิ่งมีเมาต่างๆ เช่น เหล้า กล้วยา เฮอร์อีนฯ

๒) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ตั้งมั่นและมั่นคงในการที่จะรักษากาย วาจาและใจของตนให้บริสุทธิ์หรือเป็นปกติ

(๑) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจของตนให้ตั้งมั่นในการที่จะละเว้นในการที่จะฆ่าสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง

(๒) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจได้แน่วแน่ที่จะลักหรือถือเอาของใดๆ ที่เจ้าของไม่ได้ให้

(๓) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้มั่นคงแน่วแน่ที่จะไม่ทำผิดในกามผิดลูกผิดเมียเขา

(๔) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้มั่นคงแน่วแน่ที่จะไม่พุดปด พุดเพื่อเจ้า พุดส่อเสียด หรือพุดคำหยาบ

(๕) สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้มั่นที่จะไม่ดื่มหรือเสพสิ่งมีเมาต่างๆ

๓) ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาในประโยชน์ในการรักษากาย วาจาใจ ให้บริสุทธิ์

(๑) ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาจนเข้าใจว่าสัตว์ทุกตัวก็รักชีวิตเหมือนเราจึงไม่ควรที่จะไปฆ่าหรือทำร้ายให้เขาบาดเจ็บหรือทำให้ชีวิตเขาตกลงไป

(๒) ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาจนเข้าใจความจริงที่ว่าของๆใครเขาก็หวงแม้ตัวเราเองก็เช่นกัน ฉะนั้นควรละเว้นเสีย

(๓) ปัญญาสิกขาคือการหรือพิจารณาเห็นโดยปัญญาตามความจริงที่ว่าลูกเมียเขาก็รักเขาก็หวง

(๔) ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาเห็นด้วยปัญญาในโทษของการพุดปด พุดเพื่อเจ้า พุดส่อเสียดหรือพุดคำหยาบ

(๕) ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่าการดื่มหรือเสพสิ่งมีเมา มีโทษอย่างไร

๔.๓.๒ การปฏิบัติตามไตรสิกขาดังนี้

๑) ชั้นศีล

(๑) นักเรียนเข้าห้องเรียนตรงต่อเวลา

(๒) ไม่ส่งเสียงรบกวนสมาธิเพื่อน

(๓) ไม่เถียงครูเวลาครูว่ากล่าวตักเตือน

(๔) ไม่โกหกครูหรือเพื่อนๆ

(๕) การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย

- (๖) รู้จักการใช้สอยสิ่งของ และเข้าใจถึงคุณค่าของการใช้สอย
- (๗) ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ วินัย
- (๘) มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและเพื่อน ๆ
- (๙) ไม่ยุ่งเกี่ยวข้องกับอบายมุข

๒) ชั้นสมาธิ

- (๑) ตั้งใจเล่าเรียนศึกษา
- (๒) ตั้งใจฟังครูเวลาครูสอน
- (๓) ตั้งใจทำงานที่ครูมอบหมายให้
- (๔) ตั้งใจจดจำในสิ่งที่ครูสอน
- (๕) เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่
- (๖) รู้จากการตอบแทนคุณ
- (๗) เรียนอย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร
- (๘) มีหน้าตาเบิกบาน จิตใจดี สุภาพ อ่อนโยน

๓) ชั้นปัญญา

- (๑) นำสิ่งที่ครูสอนที่ยังไม่เข้าใจมาพิจารณาอีกครั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจ
- (๒) นำสิ่งที่ตนเข้าใจแล้วมาพิจารณาซ้ำอีกเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น
- (๓) นำสิ่งที่ตนเข้าใจดีแล้วมาอธิบายบอกเพื่อนที่ยังไม่เข้าใจเพื่อช่วยให้เพื่อนเข้าใจ
- (๔) นำสิ่งที่ตนรู้ดีแล้วไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น
- (๕) รู้จากคุณโทษ บุญบาป
- (๖) ใฝ่รู้ในการศึกษาหาความรู้ ข้อเท็จจริง
- (๗) รู้จักการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างมีเหตุผล

เข้าใจ

จากการบันทึก และเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนดังกล่าว มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้านปัจจัยผลผลิตด้วยการบูรณาการด้วยหลักภavana ๔ ดังนี้^{๑๑}

๑. กายภาพ

(๑) นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ หรือการกินการใช้สอยของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกินเลือกใช้สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การเลือกรับประทานอาหารที่สะอาด มีคุณค่าโภชนาการเป็นหลัก มีไม่เลือกรับประทานอาหารที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณามาเป็นหลัก

(๒) นักเรียนดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาด เรียบร้อยอยู่เสมอ

(๓) การดำเนินชีวิตประจำวันของนักเรียน มีลักษณะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้สภาพที่ดี

^{๑๑} ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๑๒ - ๑๓.

๒. ศิล (สังคม)

- (๑) นักเรียนปฏิบัติในศีล ๕ เป็นปกติของชีวิต
- (๒) นักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติตามกฎ กติกา ข้อตกลงของส่วนรวมมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน มีความซื่อสัตย์ หรือจริงใจ ไม่หลอกลวง
- (๓) นักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริต ตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษา สามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อย หรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้มาซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวันให้เป็นงานที่สุจริต

๓. อารมณ์

- (๑) นักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอนแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือผู้มีพระคุณอื่น
- (๒) นักเรียนมีจิตใจ เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน เช่น มีน้ำใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นยามเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ สิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น
- (๓) นักเรียนทำงานหรือเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จผลของการทำงานและการเรียนรู้นั้น ๆ
- (๔) นักเรียนมีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ที่อยู่เสมอ

๓. ปัญญา

- (๑) นักเรียนมีศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่ามีคุณต่อมนุษย์หรือสัตว์โลก เป็นที่เคารพบูชาและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย คือ มีความเข้าใจด้วยเหตุผลว่าพระรัตนตรัยมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ต่อโลกอย่างไรบ้าง
- (๒) นักเรียนรู้เข้าใจ หรืออธิบายได้ถึงการทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือเป็นบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ การกระทำอะไรเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์
- (๓) นักเรียนมีลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และมีความต้องการหรือใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานของตนเอง อยู่เสมอ เช่น เมื่อมีเวลาว่างมักชอบอ่านหนังสือหรือดูสื่อที่ให้ความรู้ เป็นต้น และถ้าต้องทำงานในลักษณะที่เคยทำอยู่แล้วนักเรียนมักจะคิดสร้างสิ่งที่แปลกใหม่หรือพัฒนาจากเดิมมากขึ้น
- (๔) นักเรียนรู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิต หรือการทำงานในชีวิตประจำวันได้เสมอ โดยมีการใช้สติปัญญาหรือแก้ปัญหาที่นั้น ๆ ด้วยความรู้ ด้วยหลักการ หลักธรรมที่เหมาะสม

จากการวัดและประเมินข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างหนึ่ง คือทำให้ผู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนรู้จักสอนตัวเองให้ฉลาดขึ้นและรู้จักแก้ปัญหาชีวิต คือความทุกข์ทั้งหมด ผู้รับหรือผู้เรียนมีพฤติกรรมเป็นไปตามหลักไตรสิกขา ซึ่งการวัดและประเมินผลครั้งนี้ โดยภาพรวมแล้ว

ผู้เรียนก่อนประถมศึกษา มีความประพฤติทางกาย วาจา และจิตในทางที่ดี มีอุปนิสัยที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับครู เพื่อนและบุคคลทั่วไปในสังคมชุมชน และปฏิสัมพันธ์ มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี มีอารมณ์ ร่าเริง แจ่มใส จัดกิจกรรมสันทนาการ โรงเรียนได้จัดโครงการอาหารกลางวันและ อาหารเสริมนมทุกวัน และจัดโครงการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้นักเรียนออกกำลังกาย เล่นกลางแจ้ง ทุกคนได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี

โรงเรียนได้ปลูกฝังการมีวินัย ความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนตามข้อตกลง ฝึกการประหยัด รู้จักใช้และรักษาทรัพยากร ฝึกทักษะการใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร ทักษะการสังเกต การสำรวจ และทักษะการมีมติสัมพันธ์ การเชื่อมโยงความรู้ทักษะต่าง ๆ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ฝึกความสามารถในการคิด วิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ การสร้างสุขนิสัยให้นักเรียนดูแลความสะอาดของตนเอง ส่วนนักเรียนชั้นพื้นฐานคือมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน ทำงานเป็นขั้นตอน มีความพึงพอใจต่องานที่ทำ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีสุขนิสัย สุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีน้ำหนักร่างกาย ส่วนสูงตามเกณฑ์มาตรฐาน มีร่างกายแข็งแรง ได้รับการตรวจสุขภาพสม่ำเสมอ ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีจิตใจร่าเริงแจ่มใส รู้จักดูแลสุขภาพ สุขนิสัย หมั่นออกกำลังกายสำนึกในความปลอดภัยของร่างกาย มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งเสพติด รู้จักปฏิเสธและหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติดและอบายมุข มีนิสัยชอบดนตรีนาฏศิลป์ ชอบร้องรำ ฟังเพลง เล่นดนตรี แสดงนาฏศิลป์และออกแบบการเต้นรำด้วยตนเอง มีความสามารถด้านกีฬา ร่วมกิจกรรมกีฬาทุกประเภท ร่วมเชียร์ ชื่นชอบมีผลงานด้านกีฬา ตะกร้อ วอลเลย์บอล และ กรีฑา ได้รับรางวัลระดับกลุ่มโรงเรียน ระดับเขตพื้นที่การศึกษา

ด้านคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ คือนักเรียนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และงานที่ได้รับมอบหมาย ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักประหยัด การใช้เงินรู้จักใช้และรักษาทรัพย์สินของตนเองและส่วนรวมอย่างคุ้มค่า ควรส่งเสริมผู้เรียนให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น มีเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้ตรงต่อเวลา ควรพัฒนาให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ รู้จักการจำแนกแยกแยะ เปรียบเทียบจัดลำดับข้อมูลองค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กระตุ้นให้ผู้เรียนกล้าคิด กล้าถาม กล้าแสดงออก ฝึกทักษะการสังเคราะห์เรื่องราว นำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ นำความรู้ไปเชื่อมโยงเรื่องราวองค์ความรู้ใหม่ส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าวิจารณ์ด้วยเหตุและผล และสร้างสรรค์ ควรได้รับการพัฒนาด้านความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรให้ครอบคลุม ทุกกลุ่มสาระวิชาให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดี ในระดับดี จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาด้านทักษะในหลักสูตรที่หลากหลาย ควรพัฒนาทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ให้ผู้เรียนใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในและนอกสถานศึกษา จัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้าน Internet รักการเรียนรู้ รู้จักค้นคว้าอ่าน บันทึก และสามารถสรุปประเด็นความรู้ รู้จักประเมินผลและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

จากการวัดและประเมินผลดังกล่าว เน้นหลักจริยธรรม ศีลธรรม ประยุกต์การเรียนการสอนตามแบบสมัยกาล โดยจุดมุ่งหมาย คือเพื่อพัฒนานักเรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาสมบัติ ปัญญาสมบัติ และคุณธรรมสมบัติ หรือ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการเรียนต่อ และประกอบอาชีพ ทั้งนี้ แทบจะไม่แตกต่างการวัดและประเมินของพระพุทธรเจ้า ที่วัดและประเมินตามสภาพจริง เน้นการประยุกต์ใช้หรือการลงมือทำ มุ่งไปที่การประเมินโดยตรง ใช้

ปัญหาจากเหตุการณ์จริง สนับสนุนให้มีการใช้ความคิดอย่างกว้างขวาง เป็นการประเมินรอบด้านด้วยวิธีการที่หลากหลายและประเมินต่อเนื่อง ผสมผสานไปกับการเรียนการสอน เกิดปฏิสัมพันธ์ทางบวก เน้นให้ผู้เรียน (ผู้ฟัง) สะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง^{๑๒}

ดังนั้น การวัดและประเมินผลของโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันเน้นการประยุกต์ หลักจริยธรรมกับวิถีชีวิต และการศึกษาอย่างมีความสุข ด้วยการคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นจากผู้รับ หรือผู้เรียน ในทางที่ดีคือนักเรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกัน มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความกตัญญูต่อบุคคล มีเมตตาคุณากร มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น ประหยัด รู้จักใช้และรักษาทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้ แก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย มีจินตนาการ และ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักตั้งคำถามเพื่อหาเหตุผล และมีความสนใจใฝ่รู้ มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวและสนุกกับการเรียนรู้

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนไมตรีจิตไทยอเมริกันที่ได้บรรลุตามเป้าหมาย ประกอบด้วยประสิทธิภาพ และประสิทธิผลทั้งการบริหารการจัดการ การสร้างบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ การวัดและประเมินผล การจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื่องด้วยโรงเรียน หรือ ผู้บริหาร คณะครูมีความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน และวัด ซึ่งจะทำให้องค์กรดังกล่าวมีความเข้มแข็งด้วยหลักจริยธรรม และศีลธรรม ดังนี้

๑) สมาชิกของบ้าน นักเรียน และในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่มีคนดีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผู้ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น

๒) ในการพัฒนาชุมชน หรือ การทำงานส่วนรวมของชุมชนมีอาสาสมัครหรือมีผู้ให้ความร่วมมือ ผู้ให้ความช่วยเหลือมากขึ้น

๓) วัดในชุมชนมีศาสนทายาท หรือ ผู้ช่วยงาน ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดมากขึ้น เช่น มีผู้ร่วมงานศาสนประเพณี หรือ กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดจัดมากขึ้น หรือเมื่อวัดต้องการความร่วมมือช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ จะมีผู้มาช่วยเหลือให้ความร่วมมืออยู่เสมอหรือมากขึ้น เป็นต้น

๔) โรงเรียน โรงเรียนได้รับความไว้วางใจและยอมรับจากผู้เกี่ยวข้อง จากผลกาพัฒนา นักเรียนตามแนวทางวิสุทธิ และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ให้ความร่วมมือ หรือช่วยเหลือในการพัฒนาโรงเรียนเป็นอย่างดี หรือมากขึ้น

^{๑๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖ - ๑๗.

สรุป

กระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้ส่งผลที่ดีเนื่องด้วย ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิคือความเห็นถูกต้องด้วยมีทรัพยากรทางการบริหารโรงเรียนในทุกๆ ด้าน เช่น ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น เป็นไปตามหลักไตรสิกขา ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีความพร้อมใช้ความสามารถอย่างเต็มศักยภาพในทุกๆ ด้าน ๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญาอย่างน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน (๓) วัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่างคือ ๑) เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน และ ๓) เพื่อศึกษาการผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงภาคสนาม จากการศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญยิ่ง เป็นที่รวมของหลักธรรมที่มีทั้งหลักการศึกษ และวิธีปฏิบัติ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตและปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน การศึกษานี้ได้จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑) ศิล หมายถึงขั้นตอนประพฤติเบื้องต้นในการดำเนินชีวิต โดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่การดู การฟัง การกินอยู่ บริโภค ซึ่งความหมายในที่นี้ คือ หมายถึงศีล ๕

๒) สมาธิ หมายถึงการฝึกฝนจิตให้ยิ่งขึ้นด้วยสภาพจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุข ความสงบ มีความแน่วแน่ เรียกว่าใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน เป็นต้น

๓) ปัญญา หมายถึงความรู้ ความเข้าใจเหตุผล รู้ความจริงของโลก และชีวิต จนกระทั่งสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ ไม่ตกอยู่ใต้การครอบงำของสิ่งทั้งหลาย

จากนิยามความหมายข้างต้น การศึกษาหลักไตรสิกขามีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ

ก. ประโยชน์แก่ชีวิต ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ปัจจุบัน มีคุณภาพ และความเป็นอยู่ที่ดี ประโยชน์อนาคตคือคุณค่าชีวิตด้านในที่เจริญงอกงามในคุณธรรม ด้วยการทำความประพฤติต่าง ๆ เพื่อตนเอง และสังคม และประโยชน์สูงสุดคือการทำจิตใจให้ใสบริสุทธิ์ เบิกบาน ปราศจากความยึดติด และความเศร้าหมองทั้งปวงที่เกาะเกี่ยวในจิตใจ

ข. อิสระภาพของชีวิต ซึ่งได้แก่ความหลุดพ้นจากความยึดติดทั้งในกิเลสภพ และวัตถุกาม ซึ่งอิสระภาพนี้ได้จำแนกเป็น ๔ คือ ๑) อิสระภาพทางกายได้แก่การไม่กระทำในสิ่งที่ก่อความเดือดร้อน ๒) อิสระภาพทางสังคมเป็นอิสระภาพจากการเบียดเบียนกันในเชิงทางสังคม ด้วยการเอาเปรียบต่าง ๆ ๓) อิสระภาพทางจิตใจ ได้แก่ความเจริญงอกงามในคุณธรรม ด้วยการปลุกโพธิจิต เพื่อตนเองและสังคม ๔) อิสระภาพทางปัญญาได้แก่การรับรู้ ศึกษา และการเจริญปัญญาพ้นจากอคติธรรมทั้งปวง

ค. คุณสมบัติของชีวิต ได้แก่วิถีการศึกษาเพื่อความเจริญงอกงามทั้งในด้านพฤติกรรมทางกาย วาจา จิต ด้วยศีลธรรม โดยมีหลักสัมพันธ์กับสังคม และแวดล้อม

หลักไตรสิกขามีความสัมพันธ์กับมรรคมีองค์แปดอย่างลึกซึ้งในด้านเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเวทีสัมพันธ์ขององค์กรธรรมต่าง ๆ ตามแบบของมรรคออกมาสู่การเกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะมนุษย์ที่อยู่กลางสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม หรือก้าวจากจุดเน้นที่ภายในจิตของบุคคลออกมาสู่จุดเน้นด้านภายนอก เพราะเหตุนี้ จึงจัดเรียนมรรคทั้ง ๘ เข้าในไตรสิกขา เป็นการจัดเรียงจากง่ายไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้ง คือเริ่มด้วยจากการฝึกกายเข้าไปหาจิตใจ และปัญญา

๕.๑.๒ กระบวนการสอนและประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน

การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ประยุกต์มาจากหลักธรรมตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องการให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติ และพัฒนาทางกาย วาจา และปัญญา กับสิ่งที่เรียนรู้ และเห็นคุณโทษตามความจำเป็นจริงด้วยตนเองแล้วนำความรู้ขึ้นมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อไป โดยกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานี้ คือเน้นหลักคุณธรรม และเรียนอย่างมีความสุขทั้งผู้เรียนและผู้สอนโดยเฉพาเข้าใจและปฏิบัติตามหลักการกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ ทุกกิจกรรมล้วนเป็นไปตามหลักเหตุและผลหรือหลักไตรสิกขา

กระบวนการเรียนการสอนและการประยุกต์ใช้ตามหลักไตรสิกขา เป็นเรียนการสอนโดยบูรณาการกระบวนการโรงเรียนวิถีพุทธโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการเรียนรู้หลักจริยธรรมที่สัมพันธ์ด้วยหลักสังคม (ศีล) ความสงบสุข (สมาธิ) และการผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้สติปัญญาที่รอบขอบ (ปัญญา) ซึ่งผู้เรียนจะต้องลงมือด้วยการปฏิบัติจริง มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ต่อบทบาทหน้าที่ของตน มีการกำหนดยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์ กิจกรรม และการประเมินในที่สุด

หลักการดังกล่าว โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้นำมาประยุกต์ในการเรียนการสอน โดยมีการกำหนดเป็นโครงการประจำปี และมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมเสริม และกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา

๕.๑.๓ ผลกระบวนการสอนตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน

โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกันได้นำกระบวนการสอนตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งรูปแบบและหลักการ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและเมตตาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ดังนั้น โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาใช้ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริงและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้ ผลที่ออกมาในทางที่ดีเนื่องด้วย ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือความเห็นถูกต้องด้วยมีทรัพยากรทางการบริหารโรงเรียนใน ทุกๆ ด้าน เช่น ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้องงบประมาณ เป็นต้น เป็นไปตามหลักไตรสิกขา ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีความพร้อมใช้ความสามารถอย่างเต็มศักยภาพในทุก ๆ ด้าน ๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือการเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) การ

วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ศีล จิตใจ และทางด้านปัญญาเป็นอย่างดี (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับ ชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดใน ชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในชุม มีสมาชิกที่เป็น คนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาระบบการสอนตามไตรสิกขาในโรงเรียนไม่ตรีจิตไทย-อเมริกัน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑) ควรมีการบูรณาการการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักไตรสิกขาใน กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ ตามความเหมาะสม

๒) ฝ่ายบริหารของสถานศึกษาต้องให้ความสำคัญ และสร้างความตระหนักให้ บุคลากรในสถานศึกษาเห็นความสำคัญประโยชน์ คุณค่า และความจำเป็นของการจัดทำแผนการ จัดการเรียนรู้ที่ บูรณาการหลักไตรสิกขา และการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม สำหรับนักเรียน

๓) ควรมีการนิเทศติดตาม และประเมินผลการทำงานแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ไปใช้จริง อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอจึงจะทำให้การจัดการเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์หลักไตรสิกขาในการจัดการเรียนการสอนใน ครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑) ควรมีการวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการ และกลยุทธ์การประชุมเชิง ปฏิบัติการ ในการพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาในเรื่องอื่นๆ ที่ มีความสำคัญ จำเป็น และเป็น ปัญหา ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน

๒) ควรมีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ในหลักธรรมข้ออื่นๆ หรือ บูรณาการกับกิจกรรมตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธอื่น ๆ

๓) ควรมีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นบูรณาการหลักไตรสิกขาในกลุ่มสาระ การเรียนรู้อื่น ๆ ตามความเหมาะสม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดการการเรียนรู้พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

_____. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔.

_____. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔.

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒.

ก่องแก้ว เจริญอักษร. ความรู้เรื่องธรรมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะคุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ประภาศรี สีหอำไพ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ไพรัช อรรถกามานนท์ และ คณะ. การส่งเสริมชุมชนและท้องถิ่นในการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป, ๒๕๔๕.

พนิดา สิ้นสุวรรณ. หลักการใช้ในการสอนวิชาศาสนาที่สำคัญในโรงเรียนมัธยมศึกษา. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓.

พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาสมบูรณ์แบบ:คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ธันวาคม ๒๕๔๙.

_____. คู่มือมนุษย์ : ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๔

_____. พจนานุกรมธรรมของพุทธทาส. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

_____. การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ . กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. พุทธธรรมฉบับเดิม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . สัมมาสมาธิ สมาธิแบบชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

_____ . สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๗.

_____ . พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). หัวใจพระพุทธศาสนา, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

_____ . พุทธธรรม ฉบับเต็ม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____ . สามไตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัท พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๕๐.

_____ . ธรรมนุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ ๕๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . การพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ). คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๕.

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖.

พระอุปัชฌาย์. วิมุตติมรรค. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พลอากาศเอกหะริน หงสกุล. โสฬสปัญหา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. ธรรมทรรคบัญญัติการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ประชาธรรม. ๒๕๔๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____ . พุทธวิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

รายงานการประเมินตนเอง (SAR) โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน ปี ๒๕๕๖.

วงศ์ ขาญบาลี (ผู้ชำระ). **คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค (ไทย)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๕.

วันเพ็ญ วรรณโกมล. **การพัฒนาการสอนสังคมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๔.

สุชีพ ปถุญญาภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สุภลักษณ์ ศิวรักษ์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๒๔.

สุภาพร มากแจ้ง. **รูปแบบ ยุทธศาสตร์ และแนวทางการบูรณาการ การศาสนากับการศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีการจัดการศึกษาในระบบ**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.พี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๔๘.

สุนน อมรวิวัฒน์. **การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

สุวิทย์ มูลคำและอรทัย มูลคำ. **๒๐ วิธีจัดการเรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖.

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. **ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานครนคร: สำนักพิมพ์บริษัทออนป้าจำกัด, ๒๕๔๘.

ประเวศ วะสี. ศาสตราจารย์, “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑” **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.๑๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พลับพลีเคชั่น, ๒๕๔๖.

(๒) บทความ :

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **มัชฌิมาปฏิปทา : สายกลางสองมิติ ในคอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสน์**, หนังสือพิมพ์ข่าวสด ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙.

(๓) วิทยานิพนธ์และงานวิจัย:

ดุขฎี สีสถาวรศักดิ์. “การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสากัจฉาในการสอนเบญจศีลและฆราวาสธรรมในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑”. **ปริญญาานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๔.**

พระโชคอนันต์ ธิรปัญญา (ดีบร้อน). ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการเรียนการสอนตามโครงการโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำกรณีศึกษา : โรงเรียนวัดศรีดอก ตำบลหัวฝาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.**

พระบุญชู กัลลณา. การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท,

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พระมหาบรรจง จนทศุตโต (แผ่นทอง). “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลัก
ไตรสิกขา: กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหารพงษ์ วรเมธี (บุญปั้น). “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖
ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๔) สัมภาษณ์:

๑. ผู้บริหารโรงเรียน

สัมภาษณ์ นายวิจิตร ไม้दान, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายมณฑิร ทารพันธ์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๖.

๒. คณะครู

สัมภาษณ์ นางนัยนา อินทร์โสม, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางนวนิตย์ แก้วดี, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายฉลาด สานนท์, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายนิคม สูงเนิน, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ สันติชัย นำผล, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

๓. ผู้ปกครองนักเรียน

สัมภาษณ์ นายบัวทอง แสงใจ, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายจำปี อ่อนนวล, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายไพศาล สะสม, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางไหม บุญชิต, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายสุบิณ บุญชิต, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายวิชัย วงสาส์, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

๔. ผู้นำหมู่บ้าน(อบต.)

สัมภาษณ์ นายเดชา ต้นคำ, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายชาลี ท่อนจันทร์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางฉวีวรรณ บุญชิต, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางไพบุลย์ ชัยหงส์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

๕. ผู้ใหญ่บ้าน

สัมภาษณ์ นายอุทัย บุญชิต (บ้านหนองเป็ดหมู่ ๓), ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายบล พันธุ์สุยา (บ้านโนนเจริญหมู่ ๑๓), ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

๖. นักการภารโรง

สัมภาษณ์ นายเบ้ง สีมาโลหฤทธิ์ , ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๖.

๗. นักเรียน

สัมภาษณ์ เด็กชายบุญเย็น บุญศรี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายพรสถิต ริเริ่ม, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายอุตร ราชเสนา, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงจิราพร อ่อนนวล, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ หญิงรัตนา จันทนาม, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงบุญทริกา บุญชิต, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงวารุณี บุญชิต, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายรัฐชัย บุญชิต, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายวัชรภรณ์ สามี่, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงจิราพร แสงทรัพย์, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายธนากร มีคุณ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายทักษพงศ์ พานิชนอก, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กชายสรวิศ ประพรม, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงศิรินทรา แพงศรี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงนวิยา ริเริ่ม, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงอินธิรา ชุ่ยภูมิ, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

Bloom, B.S (editor) . Taxonomy of educational objectives. the classification of education goals, handbook 11 : affective domain. New York: David Mckay Company, 1972.

ภาคผนวก ก
ประวัติโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน

ในหมู่บ้านหนองเป็ด และ โนนเจริญ จะมีโรงเรียนประถมศึกษาเพียงโรงเรียนเดียว คือ โรงเรียนไมตรีจิตไทย- อเมริกัน (ไทย - อเมริกัน) ตามประวัติการตั้งโรงเรียนแห่งนี้มีว่า ในช่วงสงครามเวียดนาม ปี ๒๕๐๙ สหรัฐอเมริกาได้ส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดที่เวียดนามเหนือ และส่งเครื่องบินเข้าโจมตี เส้นทางลำเลียงของเวียดกงในเวียดนามใต้ เพื่อป้องกันไม่ให้ลัทธิคอมมิวนิสต์แพร่ขยายมากขึ้น สหรัฐอเมริกาได้ส่งนาวิกโยธินเข้าทำการรบกับเวียดกง และทยอยส่งทหารเข้าร่วมรบเป็นจำนวนถึง ๓๘๕ , ๐๐๐ ประเทศไทยเป็นฐานส่งกำลังบำรุงพลที่สำคัญของสหรัฐอเมริกา รวมทั้งสนามบินอุบลราชธานี ในอดีตนั้นเป็นสนามบิน ที่สหรัฐอเมริกาใช้เป็นฐานปฏิบัติการด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้สั่งหยุดโจมตีทางอากาศต่อเวียดนามเหนือบางส่วน จึงได้มีการนำเอาเครื่องบินบรรทุกระเบิดบินกลับ แต่ก่อนที่จะเอาเครื่องบินลงจอดนั้นจะต้องปล่อยระเบิดทิ้งเสียก่อน ดังนั้นในช่วงที่บินกลับเห็นวาบริเวณบ้านหนองเป็ดเป็นทุ่งนาคงไม่มีคนอาศัยอยู่จึงได้ทำการปล่อยระเบิดลงมา ซึ่งบางลูกก็ไม่ระเบิดฝังลงไปใต้ดิน ต่อมาชาวบ้านไปไร่ไปนาได้เห็นลูกระเบิดมีลักษณะเหมือนดินกลองข้าวของชาวอีสาน ก็เกิดความสงสัยว่าเป็นอะไร จึงช่วยกันงัดขึ้นมาแล้วนำมาเคาะและแกะดู ปรากฏว่าลูกระเบิดได้เกิดระเบิดขึ้นมา ทำให้มีคนตายและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก บางคนขาขาด พิการไปหลายคน พอทางสหรัฐอเมริกาทราบข่าวก็เลยให้ การช่วยเหลือผู้ที่เสียชีวิตและบาดเจ็บดังกล่าว และเห็นว่าควรจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านนี้บ้าง ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันให้มีการสร้างโรงเรียนเป็นที่ระลึก จึงได้มีการสร้างโรงเรียนเป็นแบบอเมริกัน คือ หน้าต่างเล็ก ๆ แบบเมืองหนาว ซึ่งสร้างเสร็จในปี ๒๕๑๑ (ปัจจุบันได้รื้อไปแล้ว) โดยให้ ชื่อว่า “โรงเรียนไมตรีจิต (ไทย - อเมริกัน)” แต่เดิมนักเรียนในหมู่บ้านนี้จะเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนบ้านนาคาย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จึงได้แยกนักเรียนของหมู่บ้านนี้กลับมาเรียนที่โรงเรียนนี้ ซึ่งมีจำนวนนักเรียนครั้งแรก จำนวน ๑๑๔ คน ครู จำนวน ๓ คน คือ นายสวน บัวรัตน์ เป็นครูใหญ่ นายสุรพล ทองดี และนายศรีศิลป์ แก้วเขียว เป็นครูช่วยสอน ปัจจุบันโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน มีครูจำนวน ๖ คน นักเรียน จำนวน ๑๐๕ คน นักการภารโรง จำนวน ๑ คน มีห้องเรียน จำนวน ๘ ห้อง ปัจจุบันมี นายมณฑิร ทารพันธ์ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

ภาษาอังกฤษ ใช้ชื่อว่า THAIAMERICAN FRIENDSHIP SCHOOL

ทำเนียบผู้บริหารโรงเรียน

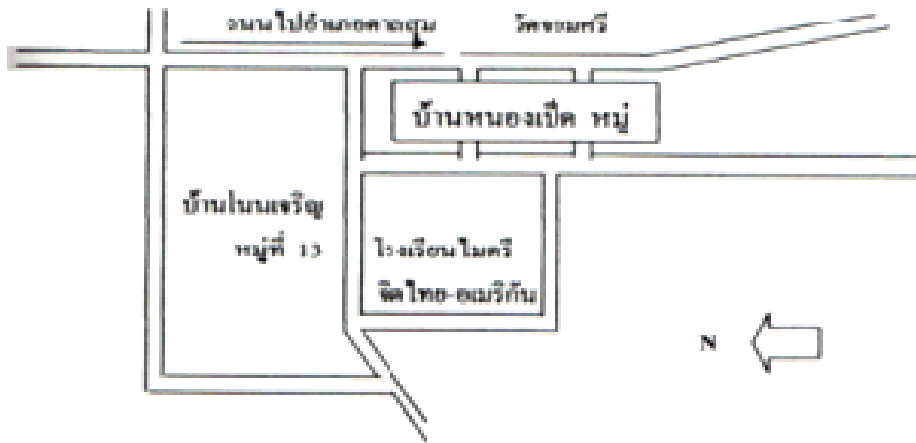
๑. นายสวน บัวรัตน์ ตำแหน่ง ครูใหญ่ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๒๖
๒. นายประสิทธิ์ หินผา ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๓๕
๓. นายสมพร จันทร์ภักษ์ ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕- ๒๕๔๐
๔. นายมณฑิร ทารพันธ์ ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐- ๒๕๔๔
๕. นายมณฑิร ทารพันธ์ ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐- ปัจจุบัน

ที่ตั้งสถานศึกษา

โรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลคาย อำเภอดาลุสม จังหวัดอุบลราชธานี โดยตั้งอยู่ที่ราชพัสดุ แปลงที่ อบ ๒๑๖ มีพื้นที่ทั้งหมด ๓ ไร่ ๒ งาน

แผนที่ตั้งสถานศึกษา

ประชากรในเขตบริการโรงเรียน ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านหนองเป็ด ตำบลนาคาย และบ้านโนนเจริญ หมู่ที่ ๑๓ ตำบลนาคาย นอกจากนี้โรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน ยังมีวัดในเขตบริการ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน จำนวน ๑ วัด คือ วัด จอมศรี บ้านหนองเป็ด - บ้านโนนเจริญ

สภาพภูมิศาสตร์

ตำบลนาคายประกอบด้วยหมู่บ้าน จำนวน ๑๓ หมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลตระการ	อำเภอตระการพืชผล
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลจิกเทิง	อำเภอดาลุสม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองกง	อำเภอดาลุสม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลเหล่าแดง	อำเภอดอนมดแดง

สภาพทางภูมิศาสตร์โดยรวมประกอบด้วยพื้นที่ราบทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ สภาพภูมิอากาศในฤดูร้อนอากาศค่อนข้างร้อนจัด ในฤดูหนาว อากาศจะหนาวและแห้งแล้งและฤดูฝนจะมีฝนตกสูง

ลักษณะทั่วไปของชุมชน

ประชาชนส่วนใหญ่ในเขตบริการมีอาชีพทำนาและรับจ้าง ส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจน รายได้เฉลี่ยหัวต่อปี ประมาณ ๕,๐๐๐ - ๗,๐๐๐ บาท นิยมส่งลูกหลานไปทำงานต่างถิ่นโดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ไม่สนับสนุนให้เด็กเรียนต่อ ไม่ค่อยมีปัญหาเด็กออกกลางคัน

ข้อมูลด้านบุคลากร

๑. ผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้บริหารโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน ตำแหน่ง ผู้อำนวยการชำนาญการพิเศษตำแหน่งบริหารโรงเรียนปัจจุบัน ได้แก่ นายมณฑิร ทารพันธ์ คุณวุฒิ ผู้บริหาร ปริญญาตรี ศึกษาศาสตร์บัณฑิต (ศษ.ม.) บริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ศษ.ม. (บริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยราชธานี)

๒. ข้าราชการและลูกจ้างประจำ

โรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน มีข้าราชการครู จำนวน ๕ คน มี ลูกจ้างประจำ ตำแหน่ง ช่างไม้ชั้น ๓ จำนวน ๑ คน ครูพี่เลี้ยง ๑ คนดังรายการต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ ข้อมูลบุคลากรแสดงตำแหน่งและคุณวุฒิการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	คุณวุฒิ	วิชาเอก
๑	นายมณฑิร ทารพันธ์	ผู้อำนวยการโรงเรียน	ศษ.ม.	บริหาร
๒	นายนิคม สูงเนิน	ครูชำนาญการพิเศษ	กศ.บ.	สังคม
๓	นางนัยนา อินทร์โสม	ครูชำนาญการพิเศษ	ศษ.ม.	หลักสูตร
๔	นางนวนิตย์ แก้วดี	ครูชำนาญการพิเศษ	ศษ.ม.	บริหาร
๕	นางสำราญ วงศ์คำพันธ์	ครูชำนาญการพิเศษ	ค.บ.	นาฏศิลป์
๖	นายฉลาด สานนท์	ครูชำนาญการพิเศษ	ค.บ.	พลศึกษา
๗	นายเบ้ง สีมาโลหฤทธิ์	ช่างไม้	ป.๔	-

ตารางที่ ๒ แสดงจำนวนบุคลากรที่ทำการสอน แต่ละระดับ ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ตำแหน่ง	ระดับชั้นที่สอน			หมายเหตุ
	ก่อนประถม	ประถมศึกษา	รวม	
ผู้อำนวยการ	-	๑	๑	
รองผู้อำนวยการ	-	-	-	
ครูชำนาญการ	-	-	-	
ชำนาญการพิเศษ	๑	๔	๕	
รวม	๑	๕	๖	

๓. ข้อมูลนักเรียน โรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน เป็นโรงเรียนขนาดเล็กจัดแบ่ง การศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา มีจำนวนนักเรียนตาม รายละเอียด ดังต่อไปนี้

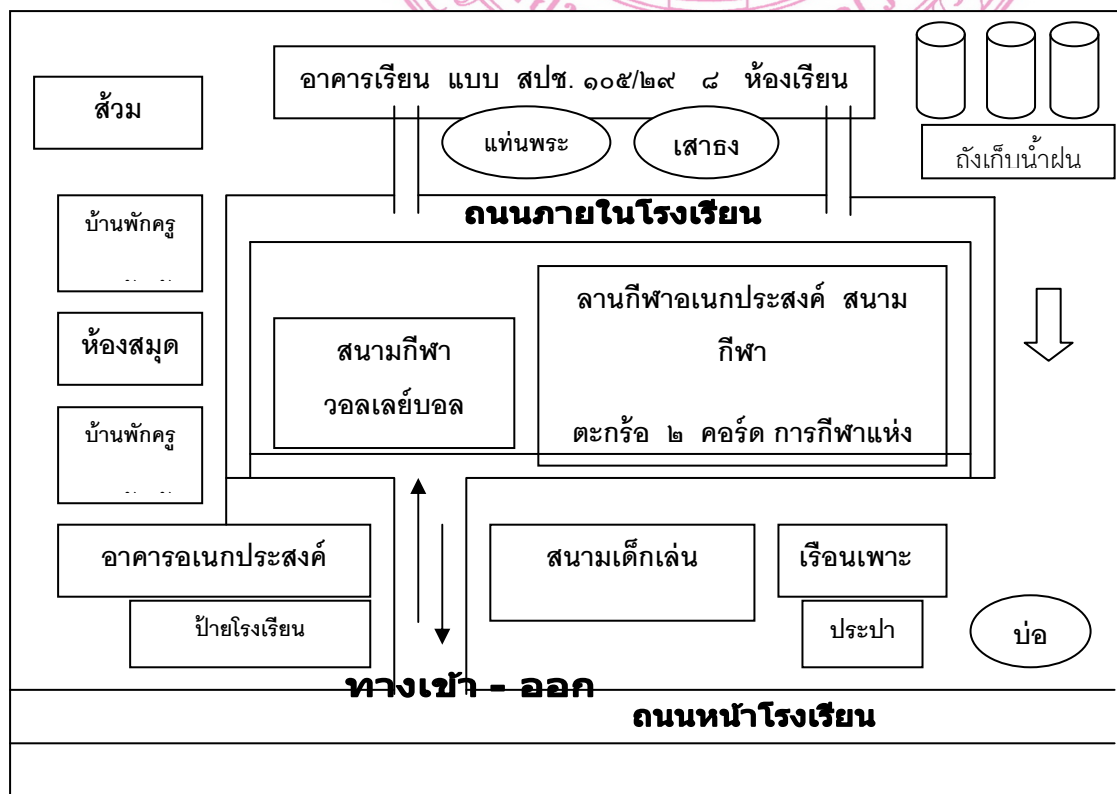
ตารางที่ ๓ แสดงจำนวนนักเรียนทุกระดับชั้น ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ระดับชั้น	จำนวนนักเรียนทั้งหมด			ครูประจำชั้น
	ชาย	หญิง	รวม	
ชั้นอนุบาล ๒	๗	๑๐	๑๗	นางนวนิตย์ แก้วดี
ระดับก่อนประถม	๗	๑๐	๑๗	นางนวนิตย์ แก้วดี
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑	๑๐	๕	๑๕	นางสำราญ วงศ์คำพันธ์
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒	๖	๓	๙	นางสำราญ วงศ์คำพันธ์
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓	๘	๗	๑๕	นางนัยนา อินทร์โสม
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔	๗	๔	๑๑	นายฉลาด สานนท์
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕	๗	๕	๑๒	นายนิคม สูงเนิน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖	๐	๖	๖	นายนิคม สูงเนิน
รวมชั้นประถมศึกษา	๓๘	๓๐	๖๘	
รวมทั้งสิ้น	45	40	๘๕	

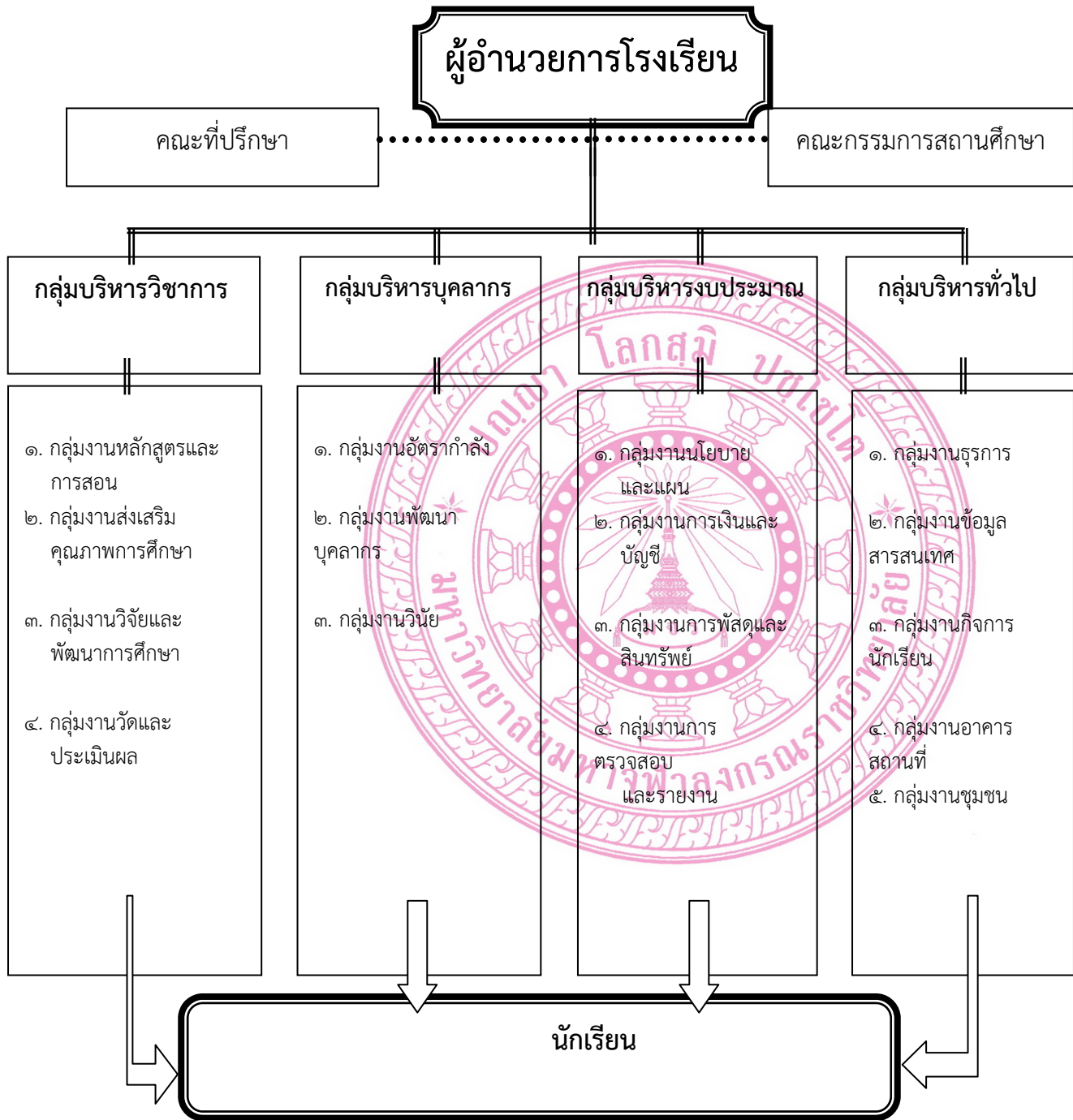
๓.๒.๗ แผนผังโรงเรียน

โรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน มีพื้นที่ ๓ ไร่ - งาน ๕๕ ตารางวา เลขทะเบียน ๙๐๔ ประกอบด้วยอาคารเรียน แบบ สปช ๑๐๕/๒๙ ๑ หลัง อาคารอเนกประสงค์ สปช ๒๐๒/๒๐๑ หลัง บ้านพักครู ๒ หลัง ห้องน้ำห้องส้วม ๑ หลัง แบบ สปช ๖๐๑/๒๖

แผนผังโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน

โครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนไมตรีจิตไทย - อเมริกัน

ภาคผนวก ข

แบบการเรียนการสอน

แบบการสอนที่ ๑

สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

เรื่อง : ความรู้เรื่องไตรสิกขา

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔

เวลา ๑ ชั่วโมง

สาระสำคัญ

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการสอนที่พัฒนาทางกาย วาจา อารมณ์ สังคม สติปัญญา โดยเน้นการลงมือปฏิบัติตนด้วยหลักของศีล สมาธิ และปัญญา

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. นักเรียนสามารถอธิบายความหมายของไตรสิกขาได้
๒. นักเรียนสามารถอธิบายความหมายของไตรสิกขาแต่ละข้อได้
๓. นักเรียนสามารถบอกการกระทำในแต่ละขั้นตอนของไตรสิกขาได้

สาระการเรียนรู้

ไตร แปลว่า สาม สิกขา แปลว่า การศึกษา หมายความว่าไตรสิกขาก็คือ ข้อปฏิบัติที่ใช้ฝึกฝนกาย วาจา และใจ ให้พัฒนายิ่งขึ้น มีอยู่ ๓ ประการ ด้วยกัน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ อธิศีลสิกขา อธิสมาธิสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา ซึ่งมีอธิบายดังนี้

๑. ศีล คือ การฝึกอบรมกาย และวาจา ให้เรียบร้อย ฝึกตนให้อยู่ในระเบียบวินัย โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ จากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เรียนรู้จากกาย และวาจาที่กระทบกับผู้อื่น หรือโลกภายนอก
๒. สมาธิ คือ การฝึกอบรมจิตใจให้มีความสงบ มุ่งมั่นในการทำสมาธิ โดยเรียนรู้จากจิต หรือจากการคิดพิจารณา หรือการเรียนรู้จากโลกภายใน
๓. ปัญญา คือ การฝึกอบรมตนให้มีปัญญา หรือความรู้ความเข้าใจ หมั่นแสวงหาความรู้อยู่เสมอ จากการใช้ปัญญาพิจารณาจนรู้แจ้ง

ขั้นนำ

๑. ครูแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้และวิธีการเรียนรู้ให้นักเรียนทราบ
๒. ครูเตรียมให้นักเรียนมีสภาพความพร้อมทางกาย วาจา เช่น ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เรื่องการแต่งกาย ความสะอาดเรียบร้อยของห้องเรียน ความพร้อมของอุปกรณ์การเรียน

การวัดและประเมินผล

๑. แบบบันทึกเรื่องไตรสิกขา
๒. แบบบันทึกการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

ภาคผนวก ค ใบความรู้เรื่องไตรสิกขา

คำชี้แจง ให้นักเรียนอ่านข้อความต่อไปนี้(ในใจ)ให้เข้าใจ

ไตร แปลว่า สาม สิกขา แปลว่า การศึกษา หมายความว่าไตรสิกขาก็คือ ข้อปฏิบัติที่ใช้ฝึกฝน ภาว วาจา และใจ ให้พัฒนายิ่งขึ้น มีอยู่ ๓ ประการ ด้วยกัน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ อธิศีลสิกขา อธิสมาธิสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา ซึ่งมีอธิบายดังนี้

๑.ศีล คือ การฝึกอบรมกาย และวาจา ให้เรียบร้อย ฝึกตนให้อยู่ในระเบียบวินัย โดยการ เรียนรู้จากการปฏิบัติ จากประสาธสัมผัสทั้ง ๕ เรียนรู้จากกาย และวาจาที่กระทบกับผู้อื่น หรือโลกภายนอก

๒.สมาธิ คือ การฝึกอบรมจิตใจให้มีความสงบ มุ่งมั่นในการทำความดี โดยเรียนรู้จากจิต หรือ จากการคิดพิจารณา หรือการเรียนรู้จากโลกภายใน

๓.ปัญญา คือ การฝึกอบรมตนให้มีปัญญา หรือความรู้ความเข้าใจ หมั่นแสวงหาความรู้ อยู่เสมอ จากการใช้ปัญญาพิจารณาจนรู้แจ้ง

ศีล คือ ข้อปฏิบัติที่พื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามของประชาชนทั่วไป ได้แก่ ศีล ๕ ซึ่งเป็นเครื่องหมายหรือบรรทัดฐานที่ประกันความปลอดภัยของบุคคลในสังคม ซึ่งให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติดังนี้

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ ๑ ได้ ก็จะทำให้ความปลอดภัยแก่ชีวิตผู้อื่น

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ ๒ ได้ ก็จะทำให้เกิดความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินผู้อื่น

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ ๓ ได้ ภัยที่เกิดจากการแย่งชิงคุ้มครองของกันและกันก็จะไม่มี การฆ่ากันตาย

เพราะแย่งสามมีภรรยากันก็ไม่มี สังคมจะอยู่ด้วยความสุข

ผู้ที่รักษาศีลข้อที่ ๔ ได้ คนขาดสติ มีนเมา หรือประมาทในการขับรถก็ไม่มี และปัญหา สุขภาพเสื่อมเพราะพิษสุราเรื้อรังก็ไม่มี ครอบครัวก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต หรือการสำรวมจิตใจให้แน่วแน่ การมีจิตเพ่งเล็งแน่วแน่ อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว ความเข้าใจที่ชัดเจน

เพราะฉะนั้น ไตรสิกขา จึงนับว่าเป็นหลักการศึกษาริชาที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ผู้ที่ศึกษาเล่า เรียนในไตรสิกขาได้ครบถ้วน ก็จะมีพื้นฐานของศีลดีตามภาวะของตน คือ ถ้าเป็นฆราวาส ก็รักษาศีล ๕ ได้ เป็นอุบาสก-อุบาสิกา ก็รักษาศีล ๘ ได้ เป็นสามเณรก็รักษาศีล ๑๐ ได้ เป็นพระภิกษุก็รักษาศีล ๒๒๗ ได้ และเมื่อสามารถรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ได้แล้วก็จะพื้นฐานอย่างดีเยี่ยมที่จะทำให้การปฏิบัติเพื่อให้เกิด สมาธิได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ต่อเมื่อสามารถทำให้จิตของตนเกิดเป็นสมาธิได้แล้วก็จะสามารถ ใช้จิตในการคิด หรือพิจารณา องค์ความรู้ หรือสิ่งที่ตนยังไม่เข้าใจ หรือแม้แต่สิ่งที่ตนเข้าใจแล้ว ให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ ยิ่งขึ้นไปอีก อิกนัยของหลักไตรสิกขาก็คือการศึกษาเรียนรู้ ให้รู้จักผิชอบ ชั่วดี และสามารถปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของตนเองในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดี ถูกต้องที่สุดนั่นเอง

ภาคผนวก ง
แบบบันทึกเรื่องไตรสิกขา

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนการกระทำที่เป็นลักษณะของไตรสิกขา

ศีล	สมาธิ	ปัญญา
๑.ศีลสิกขาคือการศึกษาให้เข้าใจ ถ่องแท้ในการที่จะรักษา กาย วาจาและใจให้บริสุทธิ์ หรือเป็นปกติ ๒.ศีลสิกขาข้อที่ ๑ คือห้ามฆ่าสัตว์ คือการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ รวมทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ๓.ศีลสิกขาข้อที่ ๒ ห้ามลักทรัพย์ คือการงดเว้นจากการถือเอา สิ่งของใดๆก็ตามที่เจ้าของเขาไม่ได้ ให้มาเป็นของตน ๔.ศีลสิกขาข้อที่ ๓ ห้ามประพฤติ ผิดในกามคือการไม่ผิดลูก ผิดเมีย คนอื่น ๕.ศีลสิกขาข้อที่ ๔ ห้ามพุดมุสาคือการละเว้นจากการพุดบด พุดเพื่อเจ้อ พุดส่อเสียด และพุดคำหยาบ ๖.ศีลสิกขาข้อที่ ๕ ห้ามดื่มสุราคือการละเว้นจากการดื่มสุราเมรัย หรือสิ่งมีเมาต่างๆเช่น ยาเสพติด ทุกชนิด	๑.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ ตั้งมั่นและมั่นคงในการรักษากาย วาจา และใจของตนให้บริสุทธิ์ หรือเป็นปกติ ๒.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจ ของตนให้ตั้งมั่นในการที่จะละเว้น การฆ่าสัตว์รวมทั้งมนุษย์ ๓.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ แน่วแน่ที่จะไม่ลัก หรือถือเอา สิ่งของๆผู้อื่นที่เขาไม่ได้ให้หรือ ด้วยอาการแห่งขโมย ๔.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ มั่นคงแน่วแน่ที่จะไม่ประพฤติผิด ในกามหรือการผิดลูกผิดเมียเขา ๕.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ มั่นคงแน่วแน่ที่จะไม่พุด พุดเพื่อ เจ้อ พุดส่อเสียด และพุดคำหยาบ ๖.สมาธิสิกขาคือการรักษาจิตใจให้ มั่นคงที่จะไม่ดื่มหรือเสพสิ่งเสพติด ต่างๆที่จะทำให้มีเมา	๑.ปัญญาสิกขาคือการใช้ปัญญา พิจารณาให้เห็นแจ้งในประโยชน์ ของการรักษากาย วาจา และใจให้ บริสุทธิ์หรือเป็นปกติ ๒.ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาให้ เข้าใจว่าสัตว์ทุกตัวก็รักชีวิต เหมือนเรา จึงไม่ควรที่จะไปฆ่า หรือทำร้ายให้เขาบาดเจ็บหรือทำ ให้ชีวิตเขาตกลงไป ๓.ปัญญาสิกขาคือการพิจารณาให้ เข้าใจความจริงที่ว่าของๆใครๆก็ รักก็หวงแม้ตัวเราเองก็เช่นกัน จึง ควรงดเว้นเสีย ๔.ปัญญาสิกขาคือการพิจารณา เห็นด้วยปัญญาตามความเป็นจริง ว่าลูกเมียเขาก็รักก็หวง จึงควร ละเว้นเสีย ๕.ปัญญาสิกขาคือการพิจารณา เห็นด้วยปัญญาในโทษของการพุด บด พุดเพื่อเจ้อ พุดส่อเสียด และ พุดคำหยาบ ๖.ปัญญาสิกขาคือการพิจารณา เห็นด้วยปัญญาว่าการดื่มหรือเสพ สิ่งเสพติดที่จะทำให้มีเมา มีโทษ ใดๆจึงควรละเว้นเสีย

สรุปแบบบันทึกการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

คำถาม: ในการเรียนแต่ละครั้งนักเรียนจะใช้วิธีปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอย่างไร

หลักไตรสิกขา	รายการปฏิบัติ
ขั้นศีล	๑. การเข้าห้องเรียนให้ตรงตามเวลา ๒. การไม่ส่งเสียงดังที่เป็นการรบกวนสมาธิเพื่อน ๓. การไม่ได้เถียงครูเวลาถูกครูกว่ากล่าวตักเตือน ๔. การไม่พูดโกหกครูหรือเพื่อนๆ
ขั้นสมาธิ	๑. การตั้งใจเล่าเรียนศึกษา ๒. การตั้งใจฟังเวลาครูสอน ๓. การตั้งใจทำงานที่ครูมอบหมายให้ ๔. การตั้งใจจดจำในสิ่งที่ครูสอน
ขั้นปัญญา	๑. นำสิ่งที่ครูสอนที่ยังไม่เข้าใจมาพิจารณาอีกครั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ๒. นำสิ่งที่ตนเข้าใจแล้วมาพิจารณาซ้ำอีกเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ยิ่งขึ้น ๓. นำสิ่งที่ตนเข้าใจดีแล้วมาอธิบายบอกเพื่อนที่ยังไม่เข้าใจเพื่อช่วยเพื่อนให้เข้าใจ ๔. นำสิ่งที่ตนรู้ดีแล้วไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

ความคิดเห็นเพิ่มเติม

.....หลักไตรสิกขาเป็นหลักในการปฏิบัติตนเพื่อที่จะสามารถทำให้บรรลุความประสงค์ได้โดยตั้งอยู่ในพื้นฐานแห่งคุณงามความดี ซึ่งในหลักไตรสิกขานี้บุคคลสามารถนำมาปฏิบัติได้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงและชาย และเป็นวิถีทางที่จะทำให้บุคคลสำเร็จความประสงค์ได้ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ และทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติบรรลุผลได้ตั้งแต่ชั้นโลกียะถึงชั้นโลกุตระ ให้ผลได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต หมายถึง ให้ผลได้ในชาติปัจจุบันและอนาคตชาติด้วย ฉะนั้นมนุษย์ผู้มีโอกาสได้เกิดมาแล้วจึงไม่ควรละเลย ควรที่จะได้เอาใจใส่ในการประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และเพื่อความ สุขความเจริญ สำเร็จประโยชน์ได้ตามที่ตนปรารถนาจนถึงความพ้นทุกข์ในที่สุดแห่งวิภูษะสงสารนี้และสามารถเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุดแห่งการปฏิบัติ.....

นักเรียนผู้กรอกแบบบันทึก

ชื่อเด็กชายสุนทร รัตนพันธ์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เลขที่ ๑๕ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรมโรงเรียน

ภาพกิจกรรมการแข่งขันกีฬาสีภายในโรงเรียน

ภาพกิจกรรมอบรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย เพื่อ
พัฒนาเด็กไทยอย่างยั่งยืน ณ วัดหนองเป็ด
(อบรมผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน)

ภาพกิจกรรมวันสำคัญ (วันพ่อ วันแม่ และวันเด็ก)

ภาพกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม วัดหนองเป็ด

ภาพกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม (ผ้าป่าโรงเรียนเข้าวัด)

ภาพกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
(ผู้บริหาร คณะครู และนักเรียนร่วมกิจกรรมสวดอิติปิโส ๑๐๘ เพื่อเป็นศิริมงคลชีวิต)

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวราญ วงศ์คำพันธ์
- วัน เดือน ปีเกิด : ๓๑ มกราคม ๒๕๑๓
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๑๐ หมู่ ๕ ต. คำไฮใหญ่ อ. ดอนมดแดง จ. อุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
- การศึกษา : - พ.ศ. ๒๕๒๖ มัธยมศึกษา โรงเรียนหกลีบพรรณษาวิทยาคม อ. เมือง จ. อุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๓๑ มัธยมศึกษา โรงเรียนเบญจมะหาราช จ. อุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๓๗ ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี
- การทำงาน : - พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๔๐ ตำแหน่ง อาจารย์ ๑ ระดับ ๓ โรงเรียนบ้านกาเกาะระยอง อ. เมือง จ. สุรินทร์
- พ.ศ. ๒๕๔๐ - ปัจจุบัน ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนไมตรีจิตไทย-อเมริกัน อำเภอตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี

